

Magyar származású közgazdászok itthon és külföldön a II. vh. után

Válogatás a 2019-2020. évi elmélettörténeti versenyhez kapcsolódó tanulmányokból

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

Magyar származású közgazdászok itthon és
külföldön a II. vh. után
válogatáskötet

ISBN 978-963-421-850-0

Kiadja a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Pénzügyek tanszék
1117 Budapest, Magyar tudósok körútja 2. Q épület

© Bagi Laura, Bíró Bence, Bodnár Petra, Horváth László
Csaba, Kurunczi Regina, Mile Benedek, Nagy Andrea
Krisztina, Németh Gréta, Novák Zsuzsanna, Simity Zora,
Simon Vivien, Türei Sándor, 2021

Szerkesztette: Novák Zsuzsanna
Szakmai lektor: Horváth László Csaba

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános
előadás, a rádió és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az
egyes fejezeteket illetően is.

All rights reserved, including reproduction, public perfor-
mance, radio and television broadcasting, and translation
rights, also for each chapter.

Printed in Hungary, Budapest

Tartalomjegyzék

Horváth László Csaba-Novák Zsuzsanna: Lord Kaldor és Lord Balogh.....	7
Németh Gréta: Balassa Béla	17
Kurunczi Regina: Lámfalussy Sándor élete és munkássága az euró és az Európai Monetáris Unió tükrében	26
Bagi Laura: Lámfalussy Sándor munkásságának bemutatása	37
Nagy Andrea Krisztina-Simity Zora: A fejlődésgazdaságtan nonkonformista gondolkodója – Bauer Péter Tamás munkássága és annak jelentősége	47
Mile Benedek: Tanulmány Kornai János közgazdasági munkásságáról	58
Bodnár Petra: Liska Tibor Konceptió és Kritika és Ökonosztát összefoglalása, avagy kötelezők röviden	74
Simon Vivien: A korszak legkiemelkedőbb reformközgazdásza	87
Bíró Bence: A Liska-modell összehasonlítása a finn alapjövedelmi kísérlettel – Mennyire versenyképes Liska Tibor modellje 30 év távlatából?	101
Türei Sándor: Erdős Péter – Egy feledésre ítélt nagy közgazdász gondolkodó emlékére	116

Előszó

Történelmünk egyik fájdalmas, de szellemi teljesítményben gazdag korszaka, a '20-as és '30-as évek Magyarországa, számtalan olyan tudós és feltaláló tanulmányaihoz biztosította az alapokat a hazai középiskolák magas színvonalú képzésének köszönhetően, akik később szerte a világon, de mindenekelőtt az Egyesült Államokban tettek szert világhírré. Közülük három Nobel-díjas tudós, Szilárd Leó és Gábor Dénes fizikus, valamint Oláh György kémikus a Műegyetemen kezdte meg egyetemi tanulmányait. Kevesebbek számára ismert, hogy a két világháború közti időszakban a Magyarországon középiskolát végzettek közül több olyan neves közgazdász került ki, köztük Balogh Tamás, Bauer Péter Tamás, Káldor Miklós, akik mind elméleti, mind pedig gyakorlati szakemberként nemzedékeket átforgató gondolataikkal járultak hozzá a modern közgazdaságtan fejlődéséhez.

Híres közgazdászaink egy másik csoportja a II. világháború után már átélté itthon a szocialista terv-gazdaság és a kollektivizálás térnyerését. Közülük volt olyan, aki az új politikai és gazdasági rendszert megtagadta, olyan is, aki elfogadta és magyarázta és olyan is, aki igyekezett azt megreformálni. Az ő nevük már ismerősebben cseng az egyetemi hallgatóság körében. Balassa Béla többek között integrációelmélete, Lámfalussy Sándor pedig elsősorban az euró bevezetéséhez kapcsolódó nemzetközi pénzügyi szerepvállalása miatt vált az európai közgazdasági képzés ikonikus alakjává. Liska Tibor neve a BME fiatal közgazdászai körében közismertségnek és köztiszteletnek örvend, hiszen szakkollégiumuk névadója, és a népszerű LisKaLand elnevezésű szakmai tábor eszmei megalapozója. Kornai János a szocialista közgazdaságtan nemzetközileg elismert teoretikusa mai napig rendszeresen jelenik meg vendégelőadóként egyetemisták által szervezett műhelybeszélgetéseken. Nem feledkezhetünk meg azonban Erdős Péterről sem, aki ugyan mérnöki diplomát szerzett, de végül közgazdászként vált híres szakemberré hazánkban.

Jelen kötet az Egyetemünk Gazdasági és Társadalomtudományi Kara által két egymást követő évben szervezett elmélettörténeti verseny pályaműveiből készült válogatás. A pályaművek készítői közül többen szakkollégiumuk névadójának adóztak a tanulmány elkészítésével, de motivációt jelenthetett

az is, hogy a hallgatók igyekeztek jobban megismerni a tankönyvekben mindössze néhány sorban megjelenített magyar anyanyelvű közgazdászokat. Végül a zsűritagok is vállalták egy-egy életmű rövid feldolgozását. Így született meg ez a kiváló válogatás a II. világháború után kiemelkedő közgazdasági eredményeket elért hazai származású közgazdászok munkásságáról.

Kellemes olvasgatást kívánunk!

A szerzők és a szerkesztő

Budapest, 2021. március 24.

Lord Kaldor és Lord Balogh

Horváth László Csaba – Novák Zsuzsanna

Bevezetés

A híres Trefort utcai Mintagimnázium 1920-as években végzett mintatanulói közül kettő, Káldor Miklós és Balogh Tamás később a brit gazdaságpolitika meghatározó személyiségeként és egyetemi professzorként tűnt ki a magyar származású hírességek köréből. Pályájukat számos párhuzam és ellentmondásos barátság jellemezte, de sorsuk elkerülhetetlenül összefonódott. A brit királynő által lorddá avatott „két magyar”, vagy ahogy a brit sajtó előszere-ttel utalt rájuk, „Bud(dh)a és Pest” mély nyomot hagyott a brit közéletben és tudományban. Mindkettejüket Keynes vette szárnyai alá. Ugyan hamar a brit elit részévé váltak, és igyekeztek is minden módon megfelelni a brit társadalom elvárásainak, ha egymás között egyeztettek – a britek esetenként legnagyobb bosszúságára – átváltottak az anyanyelvükre. Így életrajzíróik méltán állítják, hogy egy kicsit mindig megmaradtak magyarnak. Tanulmányunkban röviden összefoglaljuk a két magyar származású brit közgazdász szakmai pályafutásának legfontosabb állomásait és elméleti munkásságuk néhány nemzetközileg elismert eredményét.

Káldor Miklós szakmai életútja dióhéjban

Káldor Miklós 1908-ban született Budapesten. Berlini tanulmányait követően az 1927 és 1947 közötti évei a London School of Economics-hoz kötődnek, ahol tanult, majd tanított. Ezek után két évet Genfben töltött, ahol az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságában dolgozott, majd a Cambridge-i Egyetemen tanított, ahol a King's College tagja lett. Az 50-es, 60-as években több országban – többek között Indiában, Ceylon szigetén, Chilében, Ghánában és Venezuelában – gazdasági tanácsadóként tevékenykedett. Elméleti munkássága elismeréseképpen 1963-ban a Brit Akadémia munka-társává választották, majd 1966-ban a közgazdaságtan professzora címet is elnyerte. Gazdaságpolitikai tanácsaival hozzájárult az Egyesült Királyság gazdaságának háború utáni stabilizálásában, majd később, adóreformok kidolgozásában (1968-1970, 1974-76). Többek között a kiadási adó bevezetését javasolta, amivel a fogyasztást kívánta egyenlőbbé, társadalmilag elfogadhatóbbá tenni. Az 1964 és 1970 között regnáló munkáspárti pénzügyminiszter tanácsadójaként hosszú távú nyereségadót, valamint szelektív foglalkoztatási adót vezetett be, illetve megreformálta a társasági adót. A munkásságáért számára

1974-ben adományozott nemessége alapján a Baron of Newnham in the City of Cambridge címet viselhette és haláláig – Balogh Tamáshoz hasonlóan – tagja volt a Lordok Házának. Komoly elméleti és alkalmazott közgazdasági eredményei alapján egyik életrajzírója, Thirlwall (2015) szerint Keynes és Harrod után ő volt a XX. század legeredetibb brit közgazdásza.

Káldor elmélettörténeti jelentősége

Káldor az úgynevezett *cambridge-i iskola* egyik alapítójaként és oszlopos tagjaként fejtette ki munkásságát, mely a Keynes köré csoportosuló és az ő tanaiból kiinduló közgazdászokból állt, és további jeles képviselői Joan Robinson, Michal Kalecki, Richard Kahn és bizonyos mértékig Piero Sraffa voltak. E műhely kialakította a jövedelemelosztás szerepét kiemelten vizsgáló irányzatot, amelyet *post-keynesinek* neveznek, s így ez a kifejezés lényegében a cambridge-i iskola szinonimájává vált.

Ezen gondolatkör keretében Káldor Joan Robinsonnal együtt kritizálta a háttértermelékenységen alapuló *jövedelemelosztás elméletet*, hiszen az a termelési tényezők szűkösségéből indul ki, amely nem illeszkedik a keresletkorlátozott gazdaságot és így fölös kapacitásokat feltételező keynesi modellbe. Ennek alapján Káldor a tőkések és munkások eltérő megtakarítási hajlandóságán alapuló alternatív elosztáselméletet dolgoz ki, amelyet bár a rövid távú keynesi modellel kapcsolatos problémakör ihletett, de amely szerinte hosszú távra, teljes foglalkoztatottság esetére magyarázza az elosztási viszonyokat. Ezzel úgy gondolta, a keynesi multiplikátor-elv hosszú távú párját alkotta meg, hisz az előbbi rövid távon, implicite adott elosztási viszonyokat feltételezve határozza meg a nemzeti jövedelem szintjét, az utóbbi pedig a teljes kapacitáskihasználás mellett az elosztási viszonyok változásával magyarázza a beruházás és a megtakarítás egyenlőségét. Ha például a megtakarítás nagyobb a beruházásnál, akkor olyan mechanizmus indul be, amelynek révén jövedelem csoportosul át a magasabb megtakarítási hajlandósággal rendelkező tőkésektől az alacsonyabb megtakarítási hajlandósággal rendelkező munkások irányába, így a megtakarítás a beruházás szintjére csökken. További sajátos vonása a modellnek, hogy az addig szokásos, a klasszikus iskola tanainak megfelelő feltételezéssel szemben nem a bért tekinti egzogén módon – jelesül a létminimum szintjén – adottnak, mert Káldor szerint az a kapitalizmus korai szakaszában volt jellemző, hanem szerinte a modern tőkés gazdaságban a bér reziduum, amelyet a profitnak a nemzeti jövedelemből történő kivonásával kapunk.

Káldor modelljét kritizálva Samuelson felhívja a figyelmet arra, hogy ha a munkások megtakarítási hajlandósága eléri a beruházási hányadot, akkor a

képlet nulla jövedelmet mutat a tőkések számára, azaz a tőkésosztály kiszorul a gazdaságból, csak épp nem a marxi eszmék alapján. Egy ilyen helyzetben, ha a megtakarítás nagyobb, mint a beruházás, akkor a fent említett mechanizmus nem működhet, hisz a tőkésektől nem csoportosulhat át jövedelem a munkások irányában, hisz az előbbieknél nincs jövedelmük. Ekkor tehát szükségszerűen a határterméken alapuló, neoklasszikus elosztási elv kell, hogy érvényesüljön.

Káldor modelljét ért másik lényeges bírálat voltaképpen építő kritika volt, hisz a megfogalmazója, Luigi Pasinetti maga is post-keynesi közgazdász, és tovább fejlesztette a kaldori elméletet. Ő arra hívta fel a figyelmet, hogy Káldor a jövedelmet nem profitra és reziduumként bérre osztotta fel, hanem a tőkések és munkások jövedelmére. A modern gazdaságban ugyanis tipikusan a munkások is megtakarítanak, és ennek révén profitra tesznek szert. A kaldori modellben viszont a profit csak a tőkések megtakarítási hajlandóságával van megszorozva, vagyis nincs benne a munkások profitja. Pasinetti ezért egy olyan modellt dolgoz ki, amelyben a munkásoknak két forrásból, bérből és profitból is van jövedelme. Ennek eredményeként vezeti le a post-keynesi közgazdaságtan egyik legfontosabb törvényét, az ún. *cambridge-i tételt*, mely szerint a profithányad a beruházási hányad és a tőkés megtakarítási hajlandóság hányadosa, azaz a munkások megtakarítási hajlandóságának nincs szerepe.

Az elosztáselmélet és a megtakarítási hajlandóságok különbözősége Káldor növekedési modelljében is fontos szerepet játszik. Cikluselméletét a multiplikátor- és az akcelerator-elv összefonódására alapozza. Szerinte a beruházás a jövedelemnek növekvő, ugyanakkor a már meglévő tőkeállománynak csökkenő függvénye, vagyis mind a flow, mind pedig a stock változókat figyelembe veszi.

Káldor további fontos hozzájárulása a közgazdaságtanhoz az a kritérium, amely alapján egy reallokációról, melynek vannak nyertesei és vesztesei is, eldönthető, hogy társadalmi szempontból javulást hoz-e. Ez a kritérium általánosabb, mint a Pareto-féle elv, hisz ez utóbbi csak akkor jelez javulást, ha senki helyzete nem romlott. Káldor szerint akkor hoz javulást a reallokáció, ha a nyertesek elvben képesek lennének arra, hogy kárpótolják a veszteseket, függetlenül attól, hogy ezt valóban megteszik-e. Egy másik neves magyar származású közgazdász, Szcitovszki Tibor fejleszti tovább az elvet. Felhívja a figyelmet arra, hogy ha a nyertesek tudják is kompenzálni a veszteseket, lehetséges, hogy a leendő vesztesek képesek megvesztegetni a leendő nyerteseket, hogy ne valósuljon meg a reallokáció, vagyis ennek alapján a régi állapot a jobb. Szcitovszki ennek megfelelően kettős kritériumot fogalmaz

meg: az új állapot akkor egyértelműen jobb, mint a korábbi, ha a nyertesek képesek kompenzálni a veszteseket, de a vesztesek nem képesek arra, hogy megvesztegessék a nyerteseket a változás elmaradása érdekében.

Káldor 1961-ben tette közzé a XX. századi növekedés vizsgálata alapján megfogalmazott legfontosabb állításait és vezette be a „stilizált tények” fogalmát. Az ún. *Káldor-tények* – melyek szerint a termelékenység és az egy munkásra eső tőke tartósan növekszik, a reálkamat vagy tőke határterméke, valamint a nemzeti jövedelmen belül a munka és a tőke részesedése hosszú távon kiegyensúlyozott, a gyors növekedést mutató országok növekedési rátája számottevő, 2-5%-os sávba tehető változékonyságot mutat – máig a makroökonómiai gondolkodás meghatározó, bár vita tárgyát képező alapfeltevései. (Jones-Romer, 2009)

Káldor elmélettörténeti jelentőségét mi sem támasztja alá jobban, hogy kora lényegében minden közgazdasági elméleti kérdéséhez hozzájárult, kezdve a vállalatok és a tőke elméletével kapcsolatos ellentmondásoktól, az üzleti ciklusokon át a jóléti közgazdaságtanig. Foglalkozott nemzetközi gazdaságtani és pénzügyi, monetáris makroökonómiai és fejlődésgazdaságtani kérdésekkel is. Egyesek – többek között Hicks szerint – nála teljeseedett ki a keynesi elmélet általánosítása (Thirlwall, 2015).

Balogh Tamás a brit gazdaságpolitika szolgálatában betöltött szerepe

A szélsőséges eszmék előretörésével és a faji megkülönböztetés felerősödésével Balogh Tamás 1930-ban, berlini tanulmányainak lezárását követően Londonban folytatta közgazdászai pályafutását. John Maynard Keynes hamar felfigyelt az energikus és sziporkázó személyiséggel megáldott Balogh tehetségére és igyekezett támogatni szakmai előmenetelét.¹ Balogh életpályája ismeretében kijelenthető, hogy bár nem kötődött egyetlen közgazdasági iskolához sem, a teljes foglalkoztatottság központi szerepet töltött be gondolkodásában, akárcsak Keynes esetében. Mesterével mégis hamar szembehelyezkedett az árfolyam-politika és a nemzetközi kereskedelem kérdésében. Már a második világháborút megelőzően kitűnt markáns véleményformálásával, ahogy az Egyesült Királyság politikusait figyelmeztette a német térnyerés veszélyére és amilyen meggyőződéssel javasolta protekcionista intézkedések bevezetését. A brit parlamentben az 1944-es Bretton Woods-i szerződés tör-

---

¹ Kuriózumként megemlíthető, hogy egy rövid ideig Balogh és Káldor közösen bérelték Keynes lakását is.

vénybe iktatása alkalmával adott először erőteljesebben hangot véleményének gazdaságpolitikai kérdésben. Káldorral együtt megírta több parlamenti felszólaló beszédét, akik az új valutáris rendszer a britek számára kedvezőtlen feltételeit bírálták. Érveiket arra alapozták, hogy a brit gazdaság rendkívül meggyengült a második világháborúban és a szabadkereskedelem és konvertibilitás kérdését prioritásként kezelő IMF és Világbank nem segíti majd a háború sújtotta gazdaságok felzárkózását. Ezeknek az országoknak ezért fent kell tartaniuk a háború alatt bevezetett export-import korlátozásokat, míg újra talpra nem állnak. Előnytelennek tartották az amerikaiak által szabott hitelnyújtási feltételeket is a Lend-Lease program kapcsán, és Balogh általában ellenezte a túlzott amerikai befolyást, ami szerinte nem kedvez a Brit Nemzetközösség országainak. Keynes a náci Németország gazdaságpolitikájával hozta párhuzamba Balogh szerinte schachtista² nézeteit, és azzal bélyegezte meg egykori támogatottját, hogy szerinte a többi zsidó közgazdászhoz hasonlóan csak fasiszta vagy kommunista felfogással volt képes a gazdaságpolitikát megközelíteni, ami nem illik a brit birodalmi eszméhez (Morrison, 2007).

Igazán befolyásos szakemberré azonban a Munkáspárt 1964-es hatalomra jutását követően vált Balogh Tamás, vagy ahogy az angolok nevezték, Thomas Balogh. Wilson miniszterelnökkel baráti kapcsolatot ápolva a Downing Street 10-ben a kormány, majd a miniszterelnök gazdasági tanácsadójaként tevékenykedett és vívta meg napi harcait az új ötleteket nehezen befogadó hivatalnoki gépezettel. Egyik nagy vitát kiváltó munkáspárti döntés szellemi megalapozásáért is Balogh Tamást tette felelőssé a brit sajtó, ugyanis 1964-ben ellenállt a leértékelést követelők táborának, amikor a brit fizetési mérleg hiánya ismét sorozatosan súlyos mértéket öltött. Balogh ezt azzal indokolta, hogy a rendkívül alacsony munkanélküliség mellett a leértékelte valuta nem biztosítana az Egyesült Királyság számára akkora versenyképességi előnyt, mint amekkora hátrányt azáltal, hogy a megnövekedett infláció a szakszervezeteket a bérek emelésének követelésére késztetné. A felszórólt bérek pedig az árak újabb és újabb emelkedését idéznék elő, azaz végül megtörhetetlen inflációs spirált okoznának a brit gazdaságban. Megfontoltságát támasztja alá, hogy a kibontakozó font válságot követően 1967-ben mindemellett már maga is támogatta a font leértékelését. Az 1964-68-as időszakban

---

² Hjalmar Schacht német politikus és bankár volt a náci Németország egyik legmeghatározóbb gazdaságpolitikai szakembere. 1933-tól a Reichsbank (jegybank) elnökeként, majd 1934-től gazdasági miniszterként bevezetett reformjai nagyban hozzájárultak a német gazdaság megszilárdulásához és a hadigazdaság előkészítéséhez. A világháború alatt tisztségétől megfosztva, már legfeljebb tanácsadóként vett részt a Birodalom gazdaságpolitikájában.

betöltött tanácsadói szerepkörének legfontosabb területei között a jövedelem- és árpolitika fontosságának folyamatos hangsúlyozását és az iparpolitika terén elért eredményeit emelik ki. Rendkívül fontosnak tartotta, hogy Nagy-Britannia technológiai fejlesztésre, és erős iparvállalatokra alapozza gazdaságát, és ez az elköteleződés a gazdaságpolitikai tervezésben is hangsúlyt élvezzen. Erőteljes meggyőződéssel szállt szembe a brit integrációs törekvésekkel, mindvégig ellenezte a Közös Piac kiterjesztését az Egyesült Királyságra, így akár a „Brexít korai előfutárának” is tekinthetjük.

1974-ben újból „rivaldafénybe” került a brit kormányban vállalt tisztsége révén. Wilson újbóli miniszterelnöki megbízatása kapcsán Balogh már nem egyszerűen mint tanácsadó, hanem mint államminiszter, méghozzá energetikai miniszter, jelent meg a kormányzati döntéshozatalban. Talán ezt a gyakorlati szerepvállalását tekinthetjük a legsikeresebbnek, amellyel megosztó személyisége és élete végéig felismerhető idegen származása ellenére kivívta magának a brit közvélemény megbecsülését. Az 1973-ban kirobbant olajválságot követően különösen felértékelődött az olajkészletek jelentősége és az Északi-tengerben feltárt olajkészletek a brit olajvállalatok szabályozásának, különösen adóztatásának újragondolására ösztönözte a gazdaságpolitikuskokat. Balogh olajminiszterként kiemelt szerepet töltött be a megfelelő adópolitika kialakításában, a kitermelés korlátozásában és az olajvállalatok feletti állami befolyás fokozatos kiterjesztésében, valamint az államosításuk támogatásában. Amikor a konzervatív Thatcher-kormány került hatalomra, Balogh Tamás már csak az írásaival gyakran megcélzott sajtón – elsősorban a The Times-on – keresztül fejezhette ki nemtetszését a privatizáció, a szigorú monetáris politika és az egyre növekvő munkanélküliség miatt.

Balogh nemzetközi szerepvállalása a fejlesztéspolitikában mutatkozott meg elsősorban. Éveken át járta a fejlődő országokat és látta el tanáccsal a brit kormányt, hogy a segélyeket hogyan ütemezzék és milyen formában nyújtsák az elmaradott gazdaságoknak. Részt vett a brit Tengerentúli Fejlesztési Minisztérium munkájában és különösen szoros kapcsolatot ápolt Málta kormányával fejlesztéspolitikai kérdésekben. Az ENSZ és a Harmadik Világ számos országának tanácsadójaként vált a szegény országok közgazdasági szakértőjévé.

Lord Balogh legfontosabb közgazdasági művei

Balogh nem köteleződött el egyetlen közgazdasági iskola eszmerendszere iránt sem. Jól jellemzi a közgazdasági modellekkel szembeni általános szkepticizmusát, hogy amikor későbbi életrajzírója, June Morris elnyerte az asszisztensi pozíciót Balogh munkatársaként Londonban, az első idézettel, amit kezébe nyomott Marshalltól, arra akarta felhívni a figyelmét, hogy a „világ előbbre lenne”, ha bizonyos közgazdasági összefüggéseket sosem matematizáltak volna (Morris, 2007, 190. o.)

Az Oxfordi Egyetem Balliol Főiskolájának és a University College London (londoni főiskola) professzoraként elméleti tárgyakat is oktatott, de szemléletét mindig a politikai gazdaságtan gyakorlatias megközelítése hatotta át. Ugyanez mutatkozott meg írásaiban is. Egyik leghíresebb műve, az *Irrelevance of Conventional Economics* címmel jelent meg az 1985-ban bekövetkezett halála előtt pár évvel, 1982-ben. A könyv a korai 40-es évektől válogat Balogh közgazdasági esszéiből. Többek között magában foglalja az 1949-ben megjelent *The Dollar Crisis* és az 1973-ban kiadott *Facts and Fancy in International Economic Relations* c. publikációit. A sok különféle írásban foglalt érveket Balogh nem kívánta rendszerezni, helyette a konvencionális közgazdaságtan bírálatának sokszínű megközelítését nyújtja, és a közgazdaságtan számos kérdéskörét érintve tesz javaslatokat a kapitalista rendszer instabilitásainak felszámolására (Gruchy, 1983).

A *Facts and Fancy in International Economic Relations* című művében a konvencionális közgazdaságtan egyes eszmeáramlatainak a történelem által folyamatosan megcáfolt valóságtartalmával indítja értekezését, ami jó szemléltetést adja közgazdasági gondolkodásának. Hangsúlyozza, hogy 1967-től, tehát még jóval az 1973-ban az OPEC által kiváltott olajárrobbanást megelőzően, a világgazdaság folyamatosan kénytelen volt valutaválságokkal szembenézni, amelyekre sem a (neo)keynesiánus, sem pedig a monetarista iskola nem volt képes megfelelő megoldást nyújtani. A neo-keynesiánusok táborában szerintem ugyanis megoszlik azok között, akik a fizetési mérleget az államháztartási pénzügyek tükörképeként fogják fel, és azok között, akik a stabilitást a monetáris és fiskális politika finomhangolásán keresztül biztosított alacsony munkanélküliségi rátától várják. A monetaristák hasonlóképpen elkülönülnek azokra, akik a nemzetközi fizetési egyensúlytalanságokat a monetáris és árfolyam-politikai kiigazítások által jól kezelhetőnek tartják és azokra, akik tagadják, hogy hasonló hagyományos beavatkozásoknak – eltekintve a rövid távú befolyásolástól – az árszínvonal alakításán felül bármilyen reálgazdasági hatása lehet. Ezek az iskolák eltekintenek a hosszú távú

motivációktól, várakozásoktól és attitűdöktől, a politikai és a társadalmi körülmények megváltozásától, mivel rövid távú a szemléletük, ami az „elnyűtt” neoklasszikus iskola feltevéseiből is adódik. Egyensúly a megerősödött szakszervezeti érdekérvényesítés világában már csak a társadalom nagy részének önkéntes egyetértésével, egy új „*contrat social*” révén érhető el. A nemzetközi pénzügyeket pedig érdemes dinamikus, oligopolisztikus játékként értelmezni szemben a két termékre épülő, az államok páronkénti atomisztikus gazdasági kapcsolatait leíró statikus modellekkel és a konvencionálisan megfogalmazott monetáris mechanizmusokkal szemben. A nemzetközi szereplők mérete és az intézményi berendezkedés fontos szempont a nemzetközi pénzügyek megértéséhez. Kevés ország és cég jelentős befolyással rendelkezik a világkereskedelemben, így mindenekelőtt a pszichológiai tényezők dominálnak és az olyan konvencionális összefüggések, mint amilyen az „elaszticitási” és „abszorpció” megközelítés, elveszítik jelentőségüket. Balogh megközelítésében végeredményében a problémák gyökere a költség tolt inflációban jelenik meg, azaz az inflációs spirál okozta nehézségek országonkénti eltérésében. A kormányzatok fizetési mérlegre adott reakcióit számos tényező befolyásolja a nemzetgazdaság automatikus ár- és jövedelem alkalmazkodásán felül. Többek között a gazdaságpolitika prioritásai és (nemzetközi) mozgástere, a gazdaság külkereskedelmi függőségének mértéke, a nemzetközi tartalékok elérhetősége és mértéke a behozatalhoz és egyéb fizetési kötelezettségekhez viszonyítva, valamint a gazdaság részesedése a világkereskedelemből és a természeti erőforrásokból. Éppen ezen tényezők hatására nemzetközi tőkepiaci korlátozásokra, valamint egy világszintű központi bankra, „végső hitelezőre” van szükség. Ezt a szerepe ugyanis az IMF sem képes betölteni véleménye szerint. Rámutat arra is, hogy számos példával igazolhatók a tradicionális megközelítések hiányosságai, amelyek így a gyakorlati átgondolásra és megoldásra hívják fel a figyelmet. Ilyenek többek között a nixoni árliberalizáció hátrányos következményei, a nyugat-német gazdaság az olajárrobbanás és az erős márka ellenére tetemes exporttöbblete. Jól példázza az elmélet és gyakorlat ellenmondását az is, hogy a font lebegővé tétele sem állította meg a külső egyensúly romlását. Az elméletekhez való ragaszkodás, annak ellenére, hogy azokat a valóság rendszerint megcáfolja, ráadásul rendkívül ártalmas következményekkel járhat. (Balogh-Balacs, 1973)

Balogh sok közgazdász számára a szegény országokkal kapcsolatos nézetei révén vált híressé. Nevéhez kötődik többek között az ún. „*perverz tőkeáramlás*” kifejezés (Balogh, 1982), amely azt a jelenséget írja le, amikor a kevésbé fejlett országokból a fejlettebbek irányába terelődik át a tőkebefektetés, el-

lentmondásba kerülve azzal a felzárkóztatási törekvéssel, amit a fejlett gazdaságok látszólag megvalósítani kívánnak az elmaradottabb gazdaságokban. A szegény országokkal kapcsolatos fejlődéspolitikai elképzeléseit részletesen kifejti a *The Economics of Poverty* (1966) c. tanulmánykötetében, amelyben a regionális és nemzetgazdasági szintű fejlesztések mellett érvel a projektszemlélettel szemben. Hangsúlyozza, hogy a fejlesztéspolitikai koncepciók kidolgozása során a fizikai feltételrendszernek előnyt kell élveznie a pénzügyiekkel szemben, átfogóan kezelve az iparpolitikát és a mezőgazdaság fejlesztését. (Bronfenbrenner, 1968, 613. o.)

Balogh Tamást sokszor megosztó és ellentmondásos közgazdászként emlegették kritikusai, amit erőteljes állásfoglalásának és számokkal nem feltétlen alátámasztott gazdasági jóslatainak vívott ki magának. Tévesen jelezte előre a Bretton Woods-i rendszerben várható folyamatosan fennálló dollárhiányt, a német gazdaság nehézkes talpraállását a világháborút követően, vagy például a Szovjetunió erőteljes dinamikájának jóléti következményeit. Számos ponton jövőbe látását és reális gondolkodását mégis igazolta a történelem, így különösen egyes jövedelempolitikai, energetikai és fejlesztéspolitikai meglátásait, amivel méltán vívott ki magának elismerést kortársai és az utókor szemében.

Zárásként

A két magyar származású közgazdász vitathatatlanul otthagya a bélyegét a brit és a nemzetközi közgazdasági gondolkodásban. Káldor elsősorban elméleti szakemberként, Balogh inkább gyakorlati ötleteivel tűnt ki a kor gondolkodói közül. Bár különleges színfoltjai voltak a brit politikai életnek, idegen származásuk és együttes jelenlétük miatt gyakran kaptak kritikus nyilatkozatokat a sajtó képviselőitől. Maga Balogh egyszerre tekintette barátságnak és versenynek kettejük kapcsolatát és gúnyosan nyilatkozott Káldorral szimulált szerepvállalásáról a brit közéletben: „Hogy is mondjam, nem igazán vágytam volna *egy másik* magyar közgazdászra ideát.”

Káldor és Balogh végül nem vállalhatott gazdaságpolitikai tisztséget szülőhazájában, Magyarországon, ami betölthetetlen űrt hagyott az életükben. Ezt némiképp feledtethette, hogy mindkettejüket az MTA tiszteletbeli tagjává fogadták. Továbbá Balogh Tamást a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem díszdoktorává is avatta. Így az emigrációban nyelvtudásuk megőrzése mellett valamilyen mértékben szakmai kapcsolatukat is kiépítették a hazai tudományos körökkel.

Felhasznált irodalom

- Balogh, T. – Balacs, P. (1973): International Economic Relations. An Essay on International Monetary Reform. Pergamon Press. Oxford
- Balogh, T. (1982): The irrelevance of conventional economics. 1st edition. Liveright. New York
- Bronfenbrenner, M. (1968): Reviews. Thomas Balogh, The Economics of Poverty. New York: MacMillan, 1966. Economic Development and Cultural Change, Vol. 16., No. 4., 613-614. o.
- Gruchy, A. G. (1983): Review. Reviewed Work: The Irrelevance of Conventional Economics by Thomas Balogh. Journal of Economic Issues, Vol. 17., No. 1., 265-268. o.
- Jones, C. I.- Romer P. M. (2009): The New Kaldor Facts: Ideas, Institutions, Population, and Human Capital. NBER, Working Paper 15094
- Kaldor, N. (1961): Capital Accumulation and Economic Growth. In: Lutz, F. (szerk.): The Theory of Capital. Macmillan, London
- King, J. (2009): Nicholas Kaldor. Great Thinkers in Economics. Palgrave Macmillan UK.
- Mátyás Antal (1963): A modern közgazdaságtan története. Aula Kiadó Kft., Budapest, 1993
- Morris, J. (2007): The Life and Times of Thomas Balogh. A Macaw Among Mandarins. Sussex Academic Press. Eastbourne
- Thirlwall, A. P. (2015): Nicholas Kaldor: A Biography, 1908-1986. In: Essays on Keynesian and Kaldorian Economics. Palgrave Studies in the History of Economic Thought. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137409485_10. 204-263. o.

Bevezetés

Jelen tanulmányomban Balassa Béla (1928-1991) közgazdász munkásságát, főbb közgazdasági megközelítéseit fogom ismertetni, köztük az európai integráció ötlépcsős modelljét, valamint a Balassa-Samuelson hatást. Bemutatom, hogy munkássága mennyire szerteágazó, és a közgazdaságtan milyen sok területére kiterjed. Néhány elmélete mai napig kérdéseket vet fel a közgazdászokban, és erősen gondolkodásra készíteti őket.

Először rövid áttekintést szeretnék adni Balassa Béláról. Életét és munkásságát tekintve is színes egyéniségnek mondható. Budapestről indult, itt jogi diplomát szerzett, és Külkereskedelmi Akadémiát végzett, de végül az USA-ban telepedett le, ahol az egyik legnevesebb egyetemen, a Yale-en közgazdaságtanból PhD fokozatot szerzett, ahol később adjunktusi és docensi pozíciót is betöltött. Az összes eredményének és szakmai elismerésének felsorolására ez a dolgozat kevés lenne, így életének bemutatását itt be is fejezném, és áttérek az általa megfogalmazott közgazdasági elméletek kifejtésére.

Balassa-féle integráció kategóriák

Először a Balassa által kidolgozott gazdasági integrációt, ennek lépcsőit, az integráció folyamatának politikai és ideológiai nézeteit szeretném bemutatni, illetve azt, hogy hogyan gondolkodott az integráció és a gazdasági jólét összefüggéséről.

A *gazdasági integráció* fogalmának meghatározása nem könnyű feladat, mert a különböző közgazdászok más-más véleményen vannak, illetve voltak ebben a kérdésben, így nincsen egyértelműen meghatározva, hogy a gazdasági integráció pontosan mit is jelent. Egyes vélemények szerint a szociális integrációt is magában foglalja. Mások azt gondolják, hogy a különböző nemzetek közötti kereskedelmi kapcsolatot jelenti. Balassa szerint a gazdasági integráció egy folyamat, amelynek feladata, hogy eltörölje a nemzetek közötti gazdasági egységek diszkriminációját, vagyis más szóval, a gazdasági integráció definíciója, a gazdasági egységek közötti diszkrimináció hiánya. (Balassa, 1961)

Fontos azonban kiemelni, hogy a gazdasági integráció nem egyenlő a nemzetközi együttműködéssel. A nemzetközi integráció többek között a gazdasági határok eltörlését is magában foglalja, míg a nemzetközi együttműködés az erről szóló kereskedelmi megegyezések létrejötte miatt fontos. (i.m. Balassa, 1961)

Az integrációt képező „lépcsők” a szabadkereskedelmi övezet, a vámunió, az egységes, közös belső piac, a gazdasági és monetáris unió, és végül a politikai unió lenne, amit a jelenlegi kilátások szerint lehetetlen a közeljövőben létrehozni, hiszen minden országnak más-más politikai nézetei vannak, és ezek összeegyeztetése nem egyszerű feladat.

A *szabadkereskedelmi övezet* kialakítása magában foglalja, hogy az övezeten belül minden tagállam eltörli egymással szemben a vámokat és a kvótákat, tehát szabadon kereskedhetnek az árukkal, és a szolgáltatások is szabadon áramolhatnak. Azonban az övezeten kívüli, harmadik országok felé megmaradnak a vámok és a kvóták. Ezen vámokat nem a tagországok határozzák meg együtt, hanem minden tagország külön-külön dönt erről. (i.m. Balassa, 1961)

A *vámunió* azt jelenti, hogy a vámunió tagállamai között nincsenek kereskedelmi vámok, de a vámunió országain kívüli országok felé a vámok megmaradnak, idáig lényegében olyan, mint a szabadkereskedelmi övezet. A különbség a vámunió és a szabadkereskedelmi övezet között, hogy a vámunióban már a harmadik ország felé kivetett vámokat az övezet tagállamai egységesen határozzák meg (a kvótákat nem feltétlenül). Erre jó példa az Európai Unió. (i.m. Balassa, 1961)

A következő „lépcső” az *egységes, közös belső piac*, ami tulajdonképpen az előbbi „lépcső” kibővített változata. Itt már nemcsak az áruk és a szolgáltatások áramolhatnak szabadon, hanem a tőke és a munkaerő is. (i.m. Balassa, 1961) A nem vám jellegű korlátokat is megszüntetik. Itt szintén említhetjük az Európai Uniót példának.

A *gazdasági és monetáris unió* már a gazdaságpolitikát is meghatározza, azaz, egységes gazdaságpolitikára „kényszeríti” a tagállamokat. A monetáris unió pedig az egységes valutarendszert (single currency system) jelenti. (i.m. Balassa, 1961) Az Európai Unió itt is jó példa gazdasági és monetáris unióra, azonban csak részben jó példa, vagyis az EU-n belül kizárólag az eurozónában jön létre ez a jelenség. Nem kell messzire menni ellenpéldáért, vegyük Magyarországot, EU tagállam, azonban nem az euró a nemzeti valutája.

Végül elérkeztünk a *politikai unió* „lépcsőjéhez”. Ez az egységes törvényhozást jelenti, magában foglalja azt is, hogy van egy szupranacionális hatóság,

azaz egy olyan hatóság, amely nemzetek feletti. Közösségi törvényhozás és bíraskodás jellemzi. (i.m. Balassa, 1961) Ezen „lépcső” elérése nehéz feladatnak tűnik, hiszen sokszor még egy országon belül is nehéz politikai egységességet létrehozni és fenntartani. Ha mindezt megpróbáljuk elképzelni globálisan, több nemzetre kiterjedően, ahol különböző kultúrák, szokások, intézmények vannak, láthatjuk, hogy mennyi probléma adódhat a politikai unió létrehozásával.

Balassa ezeket az integrációs lépéseket fogalmazta meg írásában, a „*The Theory of Economic Integration*”-ben. Amint korábban is említettem, Balassa a gazdasági jólét meghatározó főbb tényezőket is azonosította könyvében. Szerinte gazdasági integráció esetén a gazdasági jólétet négy összetevő befolyásolja, ezek: az előállított áruk mennyiségében való változás, a belföldi és a külföldi áruk közötti diszkrimináció mértékének a változása, a jövedelem újraelosztása a különböző országok között, és a jövedelem újraelosztása egy bizonyos országon belül. (i.m. Balassa, 1961)

Új gazdasági mechanizmus, szocialista tervgazdaság, válság

Ahhoz, hogy az új gazdasági mechanizmust megértsük, előtte a szocialista tervgazdaság megértése is szükséges. A *szocialista gazdasági rendszer* alatt általában az olyan *tervgazdasági rendszereket* értjük, amilyent többek között Sztálin rendszerében alakítottak ki a Szovjetunióban és érdekszférájában. Mivel Magyarország erős befolyásoltság alatt állt az 50-es és 60-as években, ezért ide is átgyűrűzött ez a gazdasági felfogás. A *szocialista tervgazdálkodás* erős centralizációt jelentett, illetve ötéves terveket szabtak meg a gazdaság működésének keretként. A központi rendszer által meghatározott mennyiségi kvótákat teljesíteni kellett a termelésben. Ez a mennyiséget prioritásba helyező termelés a minőség rovására ment, silány termékek gyártásához vezetett. A nehézipar túlzott, erőltetett fejlesztése a könnyűipar háttérbe szorulását eredményezte és nagyban rombolta az emberek életszínvonalát, illetve nem volt meg a saját előállítású elegendő nyersanyagmennyiség a nehéziparhoz, így a nyersanyagimport is túlzott mértéket öltött. Mindezek ellenére pozitív vonzata volt, hogy az infrastruktúra nagymértékben fejlődött.

Később a Kádár-rendszer időszakában, pontosan 1968. január 1-jén bevezették az *Új Gazdasági Mechanizmust* (NEM). Ez a gazdasági rendszer szakított a tervgazdálkodás centralizált jellegével, tudatos decentralizációt alkalmaztak. A vállalatok közötti piaci kapcsolatok kialakítását szorgalmazták, és a

cégek profitmaximalizáló magatartást folytattak, mely nyereségből új beruházásokat finanszíroztak. A döntés szabadságát élvezhették a vállalatok. Szabadon dönthettek az előállított mennyiségről, és az árakról, nem voltak kvóták és központilag szabályozott árszabás.

Az éves mezőgazdasági termelés megduplázódott, és az ipari termelésben jelentkező hiány megszűnt, valamint a termékek minősége javult. Ez fontos volt, mert az import csökkentése, és az export növelése megkövetelte, hogy a nyugatról érkező termékek minőségével megegyezzenek az itthon gyártott termékek.

A szociális jóléti szolgáltatások is megjelentek, mint például a társadalombiztosítás, a nyugdíjrendszer és a gyermekgondozási segély.

Magyarország elérte a teljes foglalkoztatottságot, és nőtt az életszínvonal. Mindezt külföldi hitelből finanszírozták. Egy idő után azonban saját erőből nem tudták fizetni a kamatokkal emelt törlesztőrészeket, és egyik hitelt vette fel a másik után az ország, hogy finanszírozza az egyiket a másikkal, de ez hamar adósságsapdát okozott, ami gazdasági válsághoz vezetett. Az új szociális rendszert is nehéz volt működtetni, például a nyugdíjrendszer fenntartásának költségei egyre jobban nőttek az idősödő társadalom miatt. Ráadásul az 1973-as olajválság sem segített a helyzeten, amikor a nemzetközi olajpiaci árak az ötszörösére nőttek.

Egyéb negatív következményei is akadtak az Új Gazdasági Mechanizmusnak, ilyen volt például a második gazdaság kialakulása. Ez azt jelentette, hogy mivel az emberek nem kerestek eleget az elsődleges munkahelyükön, kénytelenek voltak másod-, vagy harmadállást vállalni, hogy fent tudják tartani az életszínvonalukat. A hiánygazdaság is kialakult, hiszen az adósságspirál nagyon rosszul érintette a termelést is. Mindennapos volt, hogy egy-egy árucikket nem lehetett kapni, majd mikor újra elérhetővé vált az termék, azonnal felvesározták és ismét csak hiánycikké vált. Egy idő után tarthatatlanná vált ez a gazdasági rendszer.

Balassa ezen rendszer átalakulásáról ír könyvében, a „*Reforming the New Economic Mechanism*”-ben, melyben öt fő elemet emelt ki, amely területen változásokat vezettek be. Ezek az árak, az árfolyam, a jövedelem, a befektetés és az intézményi felépítés voltak. (Balassa, 1982)

1973-ban a tervgazdálkodáshoz hasonló intézkedéseket hoztak, csökkentették a külföldi kereskedelmi kapcsolatokat, csökkentették a vállalatok profitorientált működését, és megint nagyobb befolyást kapott az állam a befektetési döntésekben. (i.m. Balassa, 1982)

Majd 1978 után újra visszatértek az Új Gazdasági Mechanizmushoz, de új szabályokat léptettek életbe. Az 1980-as években versenyképes árakat vezettek be, különösképpen az ipari szektorban, ez magában foglalta például a belföldi nyersanyagok árainak egységesítését, és az adóengedményeket. Elősegítették az itthoni és a külföldi piaci árak egyeztetését. Elfogadták a vállalatok profitorientált árszabását, és az állami beavatkozás csökkentését a befektetési döntésekben. (i.m. Balassa, 1982)

Balassa ezekről a reformokról részletesen és számszerűen beszámol a könyvében, de jelen dolgozat terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé a főbb pontok a fentieknél részletesebb taglalását.

Balassa-Samuelson hatás

A következőkben a korábban említett *Balassa-Samuelson hatás*nak nevezett elméletét szeretném bemutatni (Balassa, 1964), amelynek alapjait a „*The Purchasing Power Parity Doctrine...*” című művében fejtette ki, és ami fontosnak tekinthető a későbbi közgazdászok szempontjából, hiszen máig is vitatott téma, hogy valóban van-e összefüggés a fejlettség és a relatív árszint között.

Az elmélet megértéséhez fontos tisztázni a vásárlóerő-paritás, másnéven Purchasing Power Parity (PPP) fogalmát, mert lényegében a modell erre épül. (Krugman-Obstfeld, 2000) Tehát a vásárlóerő-paritás az alternatív árfolyam kiszámítása két különböző valuta között, amely figyelembe veszi az eltérő árakat. Ez azt jelenti, hogy két ország valutája közötti árfolyam egyenlő a két ország árszínvonalának arányával, illetve ha a valuta hazai vásárlóereje csökken, akkor ez a devizapiacra a valuta leértékelődését eredményezi. Ugyanez fordítva is igaz, ha a valuta hazai vásárlóereje nő, akkor a valuta a devizapiacra felértékelődik.

E fogalom tisztázása után tovább is mehetünk arra, hogy mi is az a Balassa-Samuelson (B-S) hatás. Röviden megfogalmazva, a nominális árfolyam hosszútávú eltérése a vásárlóerő-paritástól. Mindez a szektorok közötti termelékenység-különbségen alapul. Ebben a modellben főszerepet kap a *gazdag országok* (pl. Ausztria, Németország, Tajvan stb., ahol az egy főre jutó GDP (PPP) szerint relatívan nagy) és a *szegény országok/fejlődő országok* (pl. Etiópia, Nigéria, Közép Afrikai Köztársaság stb., ahol az egy főre jutó GDP (PPP) szerint relatívan kicsi) közötti különbség. Továbbá fontos szerepet fog játszani a külkereskedelmi forgalomba kerülő áruk szektora („*tradeable*”), és a külkereskedelmi forgalomba nem kerülő áruk szektora

(„non-tradedable”). A modell részét képezi még az árszínvonal, a bérek és az árak is.

Feltételezzük, hogy ha a termelékenység javul, ez a fejlődő országokban eltérő sebességgel megy végbe a különböző gazdasági ágazatokban, a külkereskedelmi forgalomba kerülő áruk szektorában gyorsabban történik, ami nagyobb nominális bérnövekedést tesz lehetővé, viszont ez a növekedés azon ágazatokban is megjelenik egy idő után, ahol a termelékenység nem, vagy csak minimálisan növekedett. Ezek következtében nő az árszínvonal, és végül pedig inflációt bontakozik ki.

Példaként hasonlítsuk össze az Airbus Helicopters gyárat, amely a külkereskedelmi forgalomba kerülő áruk szektorába tartozó vállalat, és egy külkereskedelmi forgalomba nem kerülő áruk szektorában tevékenykedő bármilyen céget, az egyszerűség kedvéért legyen ez utóbbi egy pékség. Az Airbus Helicopters gyár termelékenysége gyorsabban fog növekedni (pl. technológiai fejlődés miatt), így emeli a béreket, ez idő alatt a pékség is lehet, hogy emel a fizetéseken, ha éppen nő a termelékenység, de nem olyan mértékben, mint a helikoptergyár. Azonban egy idő után kénytelenek lesznek a pékség dolgozóinak bérét is nagyobb mértékben emelni, hogy ne pártoljanak el tőlük a dolgozók. Így viszont a növekvő bérek az árakat is emelik, ami az árszínvonal növekedését eredményezi, és mint tudjuk ez okozza az inflációt.

Most nézzük meg más részeit a modellnek! Ahogy már említettem, az összehasonlítási alap a szektorok közötti termelékenység-különbség. A gazdag országok munka-termelékenysége nagyobb, mint a szegény (fejlődő) országoké. Ez különösen a külkereskedelmi forgalomba nem kerülő áruk szektorára jellemző.

Az árszínvonal elemzésénél figyelni kell arra, hogy azonos valutában nézzük az adatokat. Itt azt mondhatjuk, hogy a gazdag országok árszínvonala magasabb, mint a szegény országok árszínvonala. Tehát az egy főre jutó jövedelem együtt mozog az árszínvonallal.

Ezen két megfigyelés a következő okokból adódik. Először is vegyük a szegény országokat. Itt alacsonyabbak a bérek a külkereskedelmi forgalomba kerülő áruk szektorában, mint a gazdag országokban, ezért alacsonyabbak lesznek a bérek a külkereskedelmi forgalomba nem kerülő áruk szektorában, függetlenül attól, hogy milyen viszonyban áll ez a gazdag országok ugyan ezen szektorával. Tehát nem számít, hogy a gazdagabb országokban magasabb vagy alacsonyabb a termelékenység.

Most nézzük a gazdag országokat. Itt értelemszerűen a külkereskedelmi forgalomba kerülő áruk szektorában magasabbak a bérek, viszont a külkereskedelmi forgalomba nem kerülő áruk szektorában is magasak a bérek, a szegény országokkal ellentétben. Ebben az esetben fontos az, hogy az adott szektorban a termelékenység kisebb vagy egyenlő a szegény országok ugyanezen szektorának a termelékenységével. A magasabb termelékenység következménye, hogy a külkereskedelmi forgalomba nem kerülő áruk drágábbak, mint a szegény országokban.

Ahhoz, hogy érthetőbb legyen mindez, szeretnék néhány példát mondani. Vegyünk egy szegényebb és egy gazdagabb országot, ez legyen Románia és Németország. A külkereskedelmi forgalomba kerülő szektorra legyen példa maga az üzemanyag előállítása, a külkereskedelmi forgalomba nem kerülő szektor pedig legyen a taxi szolgáltatás. (Itt szándékosan olyan országokat választottam, amelyek importálják az üzemanyagot, illetve fontos azt is hangsúlyoznom, hogy Románia nem tartozik a Világbank szerinti besorolás alapján a szegény országok közé, de alacsonyabb egy főre jutó jövedelemmel jellemezhető, mint Németország, így a különbségek itt is érzékelhetők.) Általánosságban azt a következtetést vonhatjuk le, ha a modellt alkalmazzuk, hogy Romániában a taxizás olcsóbb, mint Németországban, a benzinárakhoz képest is. (De ne keverjük össze, ez nem jelenti azt, hogy Romániában a taxizás olcsóbb, mint benzint venni!) Illetve azt is láthatjuk, hogy mivel magasabbak a külkereskedelmi forgalomba nem kerülő áruk szektorában a bérek Németországban, így az üzemanyag ára is magasabb lesz. Mindezen állítások adatokkal is alátámaszthatók, de erre most nem térnék ki.

Több példát nem szeretnék részletesen kifejteni, de néhányat azért még megemlítenék. Például a körömlakk, mint külkereskedelmi forgalomba kerülő áru, és a műkörmösök, mint a külkereskedelmi forgalomba nem kerülő áruk szektorának szolgáltatói, vagy a boltban kapható sör és a kocsmában kapható sör esete, ez ugyanúgy a bolti és az éttermi ételekre is alkalmazható. Akár a fogászat is szóba jöhet, itt a forgalomba kerülő áruk szektorának tekinthetjük az orvosi kellékeket (amiket nyilván egy magánszemély nem vásárolna meg, mert nem tud vele mit kezdeni, de az elméleti alap ugyanaz, mint a többi példában). Az úgynevezett „Dental turizmus” is azért alakult ki, mert a kevésbé gazdag országokban olcsóbb ellátáshoz juthatnak a fogyasztók, mint a gazdag országokban.

A következőkben arról szeretnék írni, hogy a Balassa-Samuelson hatás modelljét milyen feltételekkel egyszerűsíthetjük. Ehhez négy tényezőt kell ki-

zárunk, ez a négy tényező a nominális árfolyam, a gazdasági határok az országok között, a különböző valutarendszer, és az eltérő adózási rendszer. Ha mindezt sikerül kivennünk a modellből, sokkal egyszerűbb dolgunk van.

Tegyük fel, hogy egy országon belüli lakások árát vizsgáljuk. Nézzük meg Budapest és egy vidéki lakás árát. Ebben az esetben, mivel azonos valutában vagyunk, ezért nincs árfolyamkülönbség sem, a gazdasági határok sem zavarják a modellt, hiszen nincsenek, illetve az adórendszer is egységes. Tehát ha egy országra szűkítve vizsgáljuk a hatást, akkor sokkal egyszerűbb dolgunk van.

Ha például egy német és egy szlovák város lakásárát nézzük meg, akkor szintén egyszerűsíthetünk a modellen, hiszen mindkét ország valutája euró, nincsenek gazdasági határok, hiszen mindkét ország az euroövezet tagja, tehát az egyetlen bonyolító tényező az adórendszer ebben az esetben.

Az egyszerűsített B-S modell segítségével vizsgálhatjuk akár az országon belüli viszonyokat is, így az országon belüli gazdasági / vásárlóerő-viszonyokra is vonatkoztathatjuk a most leírt elméletet.

A Balassa-Samuelson hatás cáfolata

Számos írás szerint cáfolandó a Balassa-Samuelson elmélet. A Magyar Nemzeti Bank álláspontja szerint nem sikerült közvetlen, erős, empirikus bizonyítékot találniuk az elmélet igazságára, ahogyan a szakirodalomnak sem, de abban egyetértenek, hogy a fejlettség és a relatív árszint közötti kapcsolatra más, ennél meggyőzőbb alternatívát egyelőre még nem találtak. (Bauer, 2015)

Összegzés

Jelen dolgozatban bemutattam Balassa Béla rövid önéletrajzát, két fő művét, és a bennük megfogalmazott közgazdaságtani szemléleteit és gondolatait. A „The Theory of Economic Integration” című könyvében a gazdasági integráció fő lépcsőit határozza meg, míg a „Reforming the New Economic Mechanism” című művében az Új Gazdasági Mechanizmus megreformálását írja le, mely gondolatokat, néhány fogalommal és előzetes tudással kiegészíttem, ezek voltak például a hiánygazdaság, a szocialista tervgazdálkodás, maga az Új Gazdasági Mechanizmus. Továbbá a máig vitatott Balassa-Samuelson hatást értelmeztem.

Összeségében munkái tanulmányozása után azt gondolom, hogy sokrétű közgazdaságtani gondolatai nagyban hozzájárult napjaink közgazdaságtani álláspontjaihoz. Többek között az ötlépcsős integrációs modell alkalmazható az Európai Unió intézményrendszerére. A Balassa-Samuelson hatás pedig a mai napig fejtörést okoz a szakértőknek. Látható Balassa munkássága áttekintésekor, hogy a közgazdaságtan milyen sok területén dolgozott ki különböző elméleteket, és ezen elméletek azóta is hatással van a mai közgazdaságtani gondolkodásra.

Felhasznált irodalom

- Balassa, B. (1961): The Theory of Economic Integration: An Introduction. Greenwood Press. 173-185. o. [http://ieie.itam.mx/Alumnos2008/Theory%20of%20Economic%20Integration%20\(Belassa\).pdf](http://ieie.itam.mx/Alumnos2008/Theory%20of%20Economic%20Integration%20(Belassa).pdf)
- Balassa, B. (1964): The Purchasing Power Parity Doctrine: A Reappraisal. Journal of Political Economy, 72 (6), 584–596. o. doi:10.1086/258965.
- Balassa, B. (1982): Reforming the New Economic Mechanism in Hungary. Staff working paper, no. SWP 534., Washington, D.C.: World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/921411468751560595/Reforming-the-new-economic-mechanism-in-Hungary>
- Bauer Péter (2015): Az árfelzárkózás tényezői és mértékének becslése Magyarországra. MNB-tanulmányok 119, <https://www.mnb.hu/letoltes/mnb-tanulmany-hun-119.pdf>
- Kozák Péter (2013): Balassa Béla. <http://www.nevpont.hu/view/590>. letöltés: 2020.04.26.
- Krugman, P. R. – Obstfeld, M. (2000): Nemzetközi gazdaságtan - Elmélet és gazdaságpolitika. felelős szerk.: Ságghi Márta (2003). Panem könyvkiadó. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_535_NKG/ch18s02.html. letöltés: 2020.04.10.

Lámfalussy Sándor élete és munkássága az euró és az Európai Monetáris Unió tükrében

Kurunczi Regina

Bevezetés

„Ne terheljék túl a monetáris rendszert olyan feladatokkal, amelyet nem képes elvégezni.” – mondta Lámfalussy Sándor 1997-es búcsúbeszédében, amelyet az Európai Monetáris Intézet éléről való visszavonulásakor mondott el.

De a közgazdasági élettől ekkor visszavonulni szándékozó szakember milyen monetáris rendszerre utalt is ekkor és hogyan épült fel az?

Jelen tanulmány célja, hogy Lámfalussy Sándornak, a világszerte ismert és elismert magyar származású közgazdásznak, valamint banki szakembernek a munkásságát azon az új monetáris rendszeren keresztül mutassa be, melynek megalkotásában és megvalósításában aktívan részt vett.

Annak érdekében, hogy Lámfalussy Sándor munkásságáról átfogó képet kapjunk, a tanulmányban lesz szó arról is, hogy az Európai Unión belül hogyan és mikor jelent meg az igény a szóban forgó monetáris rendszerre; milyen előzményei voltak az igény megjelenésének; valamint a közös monetáris rendszer kialakításában milyen szerepet játszott Lámfalussy Sándor mint szakember.

A teljesség igénye nélkül fókuszba kerül továbbá az Európai Unió felépítése; az euróövezet kialakítása is, és Lámfalussy életének ehhez kapcsolódó részei.

Lámfalussy Sándor életútja

Lámfalussy Sándor 1929-ben született Magyarországon egy erdész fiaként, majd kiváló közgazdászként és elsőrangú bankárként vonult be a történelembe. Szaktekintély, aki részt vett az Európai Központi Bank alapjainak letételében, és felkészítette a mai Európai Unió piacát egy új monetáris rendszer érkezésére. (Bod, 2015)

Miután 1949-ben a kommunista uralom alá kerülő Magyarországról Bécsen át Belgiumba menekült, közgazdaságtant hallgatott a Leuveni Egyetemen, itt írta a diplomamunkáját is, 1952-ben ipargazdasági témában. Diplomájának megszerzése után kutatói ösztöndíjat kapott, amely az Oxfordi Egyetemre szólt. Oxfordban a kutatásai mellett tutorként is tevékenykedett. Tutori mun-

kája révén ismerkedett meg az egyik tanítványa apjával, a Banque de Bruxelles elnökével, akinek közbenjárására 1955-ben elemzői közgazdász állást kapott a bankban, ahonnan magasra ívelt a karrierje, majd 1971-ben a bank elnökévé is kinevezték. (Durgula-Fábián, 2016)

A közgazdaságtani szakterületek közül a diplomamunkájától egészen 1968-ig az ipargazdaság és az iparpolitika működésének dinamizmusa érdekelte, amikor aztán a benne élő közgazdász szakember érdeklődése a nemzetközi pénzügyi problémák felé kezd el irányulni. (Bod, 2015)

1974-ben a fedezetlen devizapozíciókból kirobbanó banki botrány következményeként kénytelen volt lemondani a banknál betöltött vezetői pozíciójáról. (Bod, 2015; Durgula-Fábián, 2016)

A történetek után Bázélba költözött, és 1976-tól a Nemzetközi Fizetések Bankjánál, a BIS-nél dolgozott; mellette a régi egyetemén, a Leuveni Egyetemen oktatott. Ezt a pénzügyi intézetet a világháború után a németek jóvátételi kötelezettségének a pénzügyi rendezése érdekében állították fel, azonban az európai piac fejlődésével az intézmény egyre inkább hagyományos banki funkciókat is elkezdett betölteni. Mint a jegybankok jegybankja, a BIS ott-hont adott az Európai Gazdasági Közösség jegybankárai tárgyalásainak és a G10-be tartozó országok pénzügyi találkozóinak. Ezeken a találkozókön a BIS monetáris és gazdasági főosztály vezetőjeként, majd 1985-től a bank vezérigazgatójaként Lámfalussy is részt vett. (Bod, 2015; Durgula-Fábián, 2016)

A találkozókön való részvételek és a megbeszélésekön felmerülő pénzügyi problémák hatására a szakembernek 1985-től az érdeklődése az európai monetáris integrációval kapcsolatos projektek felé kezdett fordulni. (Durgula-Fábián, 2016)

Amikor Jacques Delors, az Európai Bizottság elnöke megalkotta a Gazdasági és Monetáris Unió gyakorlati megvalósítása érdekében a Delors-bizottságot – mely az európai integrációban részt vevő országok 12 jegybankjának elnökéből és 4 független szakértőből állt –, akkor az addigra már kiváló szakemberként elhíresült Lámfalussy Sándor is a bizottság egyik tagja lett. A Delors-bizottság tagjaként Lámfalussy feladata a majdani Európai Központi Bank (EKB) terveinek kidolgozása volt. A bizottságbeli munkájának mintegy folytatásaként 1994 és 1997 között az Európai Központi Bank elődjének, az Európai Monetáris Intézetnek (EMI) a vezetőjeként annak érdekében végzett feladatokat, hogy felkészítse a pénzügyi világot az euró érkezésére. (Bod, 2015; Durgula-Fábián, 2016)

Az 1998-ben alakult EKB-nak a vezetői tisztségét életkora miatt már nem vállalta, de a későbbiek során, 2000-ben elvállalta a Bölcsék Tanácsának elnöki pozícióját. A Bölcsék Tanácsa az a testület, amelyik az európai értékpapírpiacok szabályrendszerének átalakítására készít ajánlásokat, és az a célja, hogy megóvja a pénzügyi rendszert a jövőbeli válságoktól. (Bod, 2015; Durgula-Fábián, 2016)

Lámfalussy a 2010-es évek elején hivatali kötelezettségei leteltével egyre nagyobb szerepet vállalt a magyar tudományos közéletben és a gazdasági életben, ezért egyre sűrűbben járt a Magyarországra vonatkozó megbeszélésekre, ülésekre is. (Bod, 2015)

Munkásságáért mind hazai, mind nemzetközi szinten elismeréseket is kapott; Magyarországon többek között az MTA külső tagjává választották és a Szent István-rend kitüntetését is megkapta, míg Belgiumban a bárói címet is kiérdemelte. (Bod, 2015; Katona, 2019)

Általánosságban a monetáris unióról

Lámfalussyt a monetáris unió működésén túl annak előnyei és hátrányai is foglalkoztatták, így ebben a témában sok általa írt tanulmány áll rendelkezésünkre, melyekből megismerhetjük az ezzel kapcsolatos álláspontját.

A *monetáris unió* egyik fő lényege és következménye, hogy a tagországok közötti kereskedelem külkereskedelemből belkereskedelemmé válik, hiszen a folyamat közös pénznemben zajlik le. A közös valuta használata miatt a szereplőknek az előnyére válik, hogy nem szükséges a pénzváltás, amiből adódóan kiküszöbölődik az árfolyam-bizonytalanság és a tranzakciós költségek is eltűnnek. (Lámfalussy, 2005)

A valóságban a közgazdasági folyamatok azonban nem ennyire ideálisan mennek végbe, hiszen az árfolyam alakulására nemcsak a kereskedelem van hatással, hanem a tőkeforgalom is, emellé társul az is, hogy ha az árfolyamok reagálnak – még ha helyes irányban is – a piacra, akkor is túlreakciót tapasztalhatunk. (Lámfalussy, 2005)

Mint ahogyan az éremnek, a monetáris uniónak is két oldala van. A monetáris unió esetében a hátrány is a közös valutából adódik. Egységes valutahasználat esetén ugyanis az országok feladják a szuverenitásuknak egy jelentős részét, továbbá elveszítik a gazdaságpolitikájuk egyik legfontosabb szabályozó eszközét. Utóbbiból fakadóan megbénul a reakcióképességük a belső aszimmetrikus sokkokra. A belső aszimmetrikus sokkok a bérszínvonal robbanásszerű növekedésével járhatnak együtt, amivel a reálbér egyrészt az ország termelékenységéi rátája fölé emelkedhet, másrészt valamennyi tagország

egységnyi munkaerőköltség-növekedését is meghaladhatja. A jelenség következtében csökken az ország versenyképessége, amit a közös pénznem használata miatt az ország már nem tud a valutájának leértékelésével ellensúlyozni, így nagy valószínűséggel bekövetkezik a munkanélküliség növekedése. (Lámfalussy, 2005)

Az Európai Unió

A ma 27 tagországból álló Európai Unió egy évtizedeken átívelő, folyamatosan mélyülő és bővülő együttműködés eredménye.

A szövetség célja eredetileg az, hogy véget vessen az európai országok háborújának és a világpolitika színterén Európa egységként lépjen fel a jobb érdekérvényesítés érdekében. A szövetséghez csatlakozott országok közös piaccal rendelkeznek, melyen belül az emberek, javak, szolgáltatások és a pénz is szabadon mozoghat; továbbá a tagországok közös politikát tartanak fenn számos politikai kérdésben is, így a kereskedelmi, mezőgazdasági, halászati és fejlesztési kérdésekben is. (Törő, 2009)

Integráció mélyítése

Az Európai Unió tagországai egyre mélyítik az együttműködésüket, ami meglátszik a szövetség nevének változásaiban is: Európai Gazdasági Közösségből Európai Közösség, majd Európai Unió lett az együttműködés elnevezése, az együttműködés természetének változásával párhuzamosan.

Balassa Béla, magyar közgazdász a következő ötlépcsős modellt állította fel, mely az európai integráció fokozatait jelöli:

0. preferenciális övezet
1. szabadkereskedelmi társulás
2. vámunió
3. közös piac
4. gazdasági unió és pénzügyi unió
5. politikai unió

A Balassa által megfogalmazott elmélet alapján a mai Európai Unió a vámunió szintjén kezdett, és most valahol a gazdasági és pénzügyi unió között tart, az Unió egy része a gazdasági unió, a másik a pénzügyi unió szintjén. Ez a kettősség abból fakad, hogy a 27 tagországból 19 használja csak a közös pénznemet, az eurót, emiatt egy szakadás kezd kialakulni az együttműködésen belül. (Törő, 2009)

Euró és ami a bevezetéséhez vezetett

Az Unió 3 alappillérenek egyike – a közös kül- és biztonságpolitika, valamint a bel- és igazságügyi együttműködés mellett – a gazdasági pillér, mely nagyrészt a Római Szerződéseken alapul. Ez a pillér foglalja magában a vámunióról, belső piacról, a közös agrár- és strukturális politikáról, valamint a gazdasági és monetáris unióról szóló szerződéseket és megállapodásokat. (Törő, 2009)

De mik voltak azok az események, melyek a gazdasági pillér felépüléséhez és egy közös pénznemhez vezettek?

1957-ben írta alá az akkor 6 országból álló szövetség az egyik Római Szerződést, mellyel létrejött a közös piac és az Európai Gazdasági Közösség (EGK) is. A Montánunió ihlette meg az EGK létrejöttét, melynek célja, hogy ne ismétlődhessen meg az 1929-33-as válság kezelésének hibás koncepciója. Ekkor történt ugyanis az, hogy az országok bezárkóztak és védővámokat állítottak fel, ezekkel a gazdasági döntésekkel pedig feldarabolták az európai gazdaságot. (Lámfalussy, 2005; Törő, 2009)

Az országok együttműködése során, először 1969-ben, a hágai csúcsertekezleten merült fel a közös pénznem gondolata, és ezzel együtt egy monetáris unió kialakítása. Ezzel a lépéssel a közös piac kiegészülhetett volna, és végeredményként egy hatékonyabb együttműködés alakulhatott volna ki a tagországok között. A hágai csúcsertekezlet után ezért született meg a gazdasági és monetáris unió első tervezete, a Werner-jelentés.

Ennek a tervezetnek az 1970-es dollárkrízis és az 1973-as olajválság miatt azonban elmaradt a gyakorlati megvalósítása. A tagországok felismerték ugyanis, hogy az ezen események hatására kialakult árfolyamingadozás alatt megfogalmazott Werner-jelentés a közös piac működésében jelentős károkat okozna. A gazdasági okok miatt ezután csak 1979-ben kezdeményezték az Európai Monetáris Rendszer kialakítását, melyben azonban az Egyesült Királyság nem vett részt. (Európai Unió, 2019; Lámfalussy, 2005)

Az Európai Gazdasági Közösség ezután az 1980-as években 12 tagországra bővült, majd a tagjaik 1985-ben egy schengeni megállapodást is kötöttek.

A folyamatosan bővülő közösségben megjelent az igény bizonyos területeken a közös politikára, valamint a közös pénzügyi rendszerre is, így 1992-ben aláírták Maastrichtban az euróról szóló szerződést. Utóbbi ratifikációját az Európai Monetáris Rendszer 1992-93-as válsága alapozta meg. Ez a válság bizonyítékul szolgált a gazdasági elit számára arról, hogy az árfolyamstabilitást csak radikális lépésekkel lehet megtartani. (Lámfalussy, 2005)

Az euró megvalósításának érdekében felállították a már említett Delors-bizottságot, hogy annak keretében kidolgozzák az Európai Központi Bank alapjait, és felvázolják a lehetséges opciókat. A bizottság célja emellett az volt, hogy a pénz- és tőkemozgás minden felmerülő akadályát felszámolja (Lámfalussy, 2005).

Lámfalussy Sándor *A költségvetési politika makroszintű összehangolása egy európai gazdasági és monetáris unióban* című tanulmányával járult hozzá a bizottság munkájához. Ezt a tanulmányt mellékletként csatolták a bizottság jelentéséhez, majd a szakmai üzenetét csak töredékesen vették figyelembe. A tanulmányban Lámfalussy rávilágított arra, hogy a konstrukciónak, amit az euró mögé állítottak, az egyik legsúlyosabb gyengesége, hogy a nemzeti politikák nincsenek kellő mértékben összehangolva és az Unió közös költségvetése –, mely a tagállamok összesített GNP-jének mintegy 1,5%-át teszi ki – is csak kismértékű fiskális együttműködésre ad teret. (Bod, 2015)

Lámfalussy szerint az euró bevezetése inkább politikai kezdeményezés, és emellé gazdasági szükségszerűség is, a bevezetése pedig gazdasági, pénzügyi és politikai tekintetben is jelentős következményekkel jár. (Lámfalussy, 2005)

Pénzügyi következményeként tartjuk nyilván, hogy az eurót bevezető tagországok egyetlen közös monetáris politikának vetik alá magukat, és egy olyan bankrendszernek, melyben az EKB által meghatározott alapkamathoz igazítják hozzá a bankok a saját kamatszintjüket. Emellett gazdasági szempontból fontos, hogy az eddigi, a tagországokkal folytatott külkereskedelmi kapcsolat belkereskedelemnek minősül az euróövezeten belül. Az egyetlen, közös monetáris politikának és banki szabályozásnak való alávetetés pedig az országok politikájára nézve azt jelenti, hogy a szuverenitásuk nagy részét át kell ruházniuk az európai Gazdasági és Monetáris Unióra. (Lámfalussy, 2005)

Az Európai Központi Bank

Az Európai Központi Bankot 1998-ban alapították az euró központi bankjaként, és az alaptőkéjét az Európai Unió tagországai adják. (Törő, 2009)

A Lámfalussy által vezetett Európai Monetáris Intézet alapozta meg a bank munkáját, és készítette fel a piacot az euró bevezetésére, alakította ki a bank feladatköréit.

Az Európai Központi Bank mai célja, hogy fenntartsa az árstabilitást és megőrizze az euró vásárlóerejét. De milyen feladatkörökkel rendelkezik a bank, melyek segítik elérni ezt a célt?

Az EKB a tagállamok kereskedelmi bankjainak nyújtott hitelkamatok meghatározásával ellenőrzése alatt tartja a pénzkínálatot és az inflációt. Ezen felül biztosítja a pénzpiacok és a pénzintézetek megfelelő ellenőrzését is, gondoskodik az európai bankrendszer biztonságáról, eredményességéről. Az euróövezetben, vagyis a 19 tagországban, amelyek használják az eurót, ők kezelik a devizatartalékokat és ellenőrzik és engedélyezik az euró-bankjegyek kibocsátását, felügyelik az árstabilitást és figyelemmel kísérik az azt fenyegető körülményeket, folyamatos kiértékelés mellett. (Törő, 2009)

Az EMI és az EKB munkájának eredményeképpen jelenhetett meg az euró 1999. január 1-jével mint számlapénz, majd 2002 elején bankjegy és pénzérme formájában is. (Európai Unió, 2019)

Lámfalussy az euró bevezetéséről

Lámfalussy Sándornak, az euró koncepciójának egyik kidolgozójaként és az Európai Monetáris Intézet vezetőjeként határozott véleménye volt az euró bevezetéséről, melyet az Európai Központi Bank megalapítása előtti előadásain meg is osztott a publikummal.

A *Securing the Benefits of EMU* című előadásán pontokba szedve taglalja az előnyöket, valamint azt, hogy milyen szerepet gondol el ő az Európai Központi Banknak. Úgy véli, hogy az euró bevezetésével az üzleti életet közvetlenül érintő változásokat – mint amilyen az átváltási és a tranzakciós költségek, valamint az árfolyamkockázat is – nagyrészt ki lehet iktatni a közös pénznemmel. Közös valuta használata esetén továbbá egyszerűbb az árak és a vásárlóerő paritásának az összemérése is, így a nemzetközi áru- és tőkeáramlások is kevesebb akadályba ütköznek és a valuta hozzájárul ezek növekedéséhez is. A Maastrichti Szerződés kizárólagos jegybanki célként fogalmazta meg az árstabilitást, melyet Lámfalussy szintén reális és pozitív következményként határozott meg az euró bevezetése kapcsán. Az árstabilitás megőrzésének a felelősségét az EKB-nak szánja, amit úgy képzel el, mint egy teljes függetlenségű bankot, amelynek szabad keze van a megfelelő kamatláb és az általában vett monetáris politika kialakításában, valamint mint olyan pénzügyi intézményt, amely koordinálja és összehangolja a nemzeti jegybankok munkáját. (Katona, 2019; Maes-Szapáry, 2017, 321-322. o.)

A *Changeover the Euro* című előadásában is elmondta, hogy melyek azok a tényezők, amelyek reményei szerint növelik majd a gazdasági és politikai integráció mértékét és csökkentik majd a gazdasági különbségeket, ugyanakkor azon aggodalmának is hangot ad, amely szerint az Unió magországai részéről – így Németország és Franciaország részéről is – hiányzik a fiskális

fegyelem, hiszen ezen két ország nem tartotta be a Maastrichti Szerződés feltételeit, és semmilyen következménnyel nem kellett szembesülniük emiatt. Úgy véli továbbá, hogy az egységes valuta az euróövezeten belül nagyobb likviditást és integrálódást fog eredményezni, és az eredeti elképzelése szerint a monetáris unió együtt járt volna a fiskális és gazdasági unióval is. (Katona, 2019; Maes-Szapáry, 2017, 314-319. o.)

Lámfalussy szerint az egységes valuta használata összességében növeli a gazdasági és politikai integrációt és hatására csökkennek a gazdasági különbségek. Utóbbi esetén az aszimmetrikus sokkok kialakulásának valószínűsége is csökken, melyek pont azért alakulnak ki, mert a közös pénzt használó országok gazdasági helyzete – infláció, munkaerőpiaci helyzet, fejlettség – eltér egymástól, ennek következtében pedig a válságok is különbözőképpen hatnak a gazdaságukra. (Katona, 2019)

Egyetért Robert Mundell nézeteivel arról, hogy egy aszimmetrikus sokk esetében a termelési tényezők, a tőke, de leginkább a munkaerő mobilitása a leginkább stabilizációs jellegű eszköz, hiszen egy valutaunióban a hagyományosan stabilizációs eszközként használt nominális árfolyam-gyengítés és alacsony kamatok bevezetése nem kivitelezhető a tagállamok részéről. Ebből fakadóan Lámfalussy a legnagyobb kihívásnak a nemzeti piacok konvergenciáját tartotta, és úgy vélte, hogy egy széleskörű, Európa szintű munkaerőpiaci reform, rugalmas bérek és összehangolt munkaerőpiaci politikák nélkül az euróövezet nem lesz működőképes, és az eltérő fejlettségi szintű országok miatt az árstabilitás fenntartásához egységes fiskális politikára van szükség. Tudta, hogy az árstabilitást nem lehet hagyományos módszerekkel helyreállítani a valutaövezetben, és ha ezt az országok egyénileg – és nem a közös fiskális politikával – próbálják meg megoldani, akkor a versenyképesség miatt a reálárfolyamot csökkentenék, ami miatt mérséklődnének az árak, a bérek és növekedne a munkanélküliség is; ezek összessége végül a kormányzatok bukását és szociális feszültségeket eredményezhetne. (Bánfi, 2018, 143. o.; Katona, 2019)

A 2008-as euróövezeti válságot követően a mai közgazdaságtani szakirodalomban egyetértés van arról, hogy a Lámfalussy által is osztott pozitív várakozások túlzóak voltak, és a közös valuta nem járult hozzá a tagországok közti fejlettségbeli különbségek csökkenéséhez, ugyanis az euróövezet működését az országok közti gazdasági különbségek konvergenciájára alapozták, mivel ezen feltétel nem teljesült, az aszimmetrikus sokkok valószínűsége is felerősödött, és ez vezetett a 2008-as válsághoz. (Katona, 2019)

Magyarország és a monetáris unió

Pályafutása vége felé, miután a hivatali kötelezettségei lejártak, Lámfalussy nagyobb figyelmet szentelt a magyar ügyeknek, így figyelmet fordított arra is, hogy miért lehet érdeke Magyarországnak, hogy csatlakozzon az euróövezet tagjaihoz, és mik az euró bevezetésének kritériumaival kapcsolatos esetleges nehézségei.

Magyarország kicsi és nyitott ország, amely eléggé be van integrálódva az Európai Unió gazdaságába. Ehhez társul az az egyik legelfogadottabb közgazdaságtani tétel, hogy minél kisebb, nyitottabb és egy gazdasági rendszerbe beintegrálódott egy ország, annak annál inkább érdeke, hogy a valutaárfolyamát nagyobb ország pénzneméhez kösse. (Lámfalussy, 2005)

Továbbá, a csatlakozásból Magyarországnak számos előnye is származna, hiszen a monetáris politikát az Európai Központi Bank vezetné, amelynek vezetői mentesek a politikai befolyásoktól és elsődleges célja, hogy megőrizze az árstabilitást. Utóbbi azért különösen fontos, mert az országnak jelentős inflációs múlttal – emlékezzünk csak a világháborúk utáni hiperinflációra – rendelkezik, és ezek az inflációs hagyományok, emlékek még ma is élnek. (Lámfalussy, 2005)

Másik előny, hogy a monetáris unió gazdaságpolitikája még nem alakult ki teljesen, fejlődésben van; ezt a fejlődést pedig csak belülről lehet befolyásolni, kívülről nem. (Lámfalussy, 2005)

A csatlakozás feltételei közül a maximum 3%-os államháztartási deficit kritériuma a legnehezebben tartható feltétel. Véleménye szerint ezt a deficitet három nagy problémacsoport kezelésével lehetne csökkenteni: a nagy ellátórendszerek – ilyen az egészségügy, oktatás, nyugdíjrendszer és a társadalombiztosítás – átható reformjával; a közigazgatásban dolgozó emberek számának csökkenésével; a túl bonyolult és nem kellően hatékony adórendszer reformjával. Ezek átalakításánál és az övezethez való csatlakozásnál is hosszú távra tekintve kell gondolkodni az ország érdekében.

Összegzés

Összességében kijelenthetjük, hogy Lámfalussy Sándor közgazdasági szakemberként hozzájárult az euró bevezetéséhez és koncepciójának kialakításához. Azonban tekintettel arra, hogy a Delors-bizottságban való feladata nem bírt jelentős befolyással a rendszer kialakítására, hiszen a bizottság tagjaként végzett szakmai munkájának csak töredékét vették figyelembe a monetáris rendszer felállításakor, így úgy vélem, hogy hibásan nevezik őt az „euró atyjá”-nak. – Ez az elnevezés inkább az Európai Monetáris Intézet élén végzett munkájának szól, mely előkészítette a világot az euró érkezésére.

Mindazonáltal az Európai Monetáris Intézet vezetőjeként jól látta az új monetáris rendszer problémáit, előnyeit és hátrányait, valamint igyekezett ki-
különböztetni azokat.

Az Európai Monetáris Intézet élén betöltött pozíciójában végzett munkája jelentősen hozzájárult a mai Európai Unió monetáris rendszerének működéséhez és a magyar gazdasági életre is megfontolandó, érvényes állításokat fogalmazott meg az euróvezetethez való csatlakozás kapcsán, tehát Lámfalussy Sándor neve jogosan kapcsolódik a közös pénznemhez.

Felhasznált irodalom

- Bánfi Tamás (2018): Az euro (eurozóna) a hibás konstrukció, vagy a tagországok az alkalmatlan tagok? Hitelintézeti Szemle, 17(1), 137–152. o.
- Bod Péter Ákos (2015): Lámfalussy Sándor 1929-2015. Közgazdasági Szemle, LXII. évfolyam, 2015. július-augusztus, 713–716. o.
- Durgula Judit - Fábián Attila (2016): Lámfalussy Sándor életútja és munkássága. Gazdaság & Társadalom, 8(3), 5–16. o.
- Katona Klára (2019): Lámfalussy Sándor munkássága a tíz éve kezdődött pénzügyi válság tükrében, in: Katona Klára - Schlett András (szerk. 2019): XX. századi híres magyar közgazdászok. XXI. században is érvényes gondolatai. Heller Farkas Könyvek 5. Pázmány Press. 69–86. o.
- Lámfalussy Sándor (2005): Az euró – politikai kezdeményezés vagy gazdasági szükségszerűség? Mindentudás Egyeteme. 4. kötet. 149–162. o.
- Maes, I. – Szapáry, Gy. (2017): Alexandre Lamfalussy. Selected Essays. Magyar Nemzeti Bank, Budapest
- Dr. Törő Csaba (2009): Az Európai Unió intézményei, működése és néhány kiemelt szakpolitikája. Tansegédlet. <http://regivd.vd.hu/db/05/24/eu-tanseged-d000035243210b5b70687.pdf>. letöltés: 2020.04.17.

Internetes források, honlapok:

- Európai Unió (2019): Az euró története és bevezetésének okai. https://europa.eu/european-union/about-eu/euro/history-and-purpose-euro_hu. letöltés:2020.04.15.

Lámfalussy Sándor munkásságának bemutatása

Bagi Laura

Bevezetés

Jelen pályamű célja Lámfalussy Sándor magyar származású, de nemzetközi környezetben is kiemelkedő tevékenységet folytató közgazdász szakmai pályafutásának ismertetése, kis kitekintésekkel családi körülményeinek alakulására és életének főbb állomásaira, magyarországi vonatkozásaira. Élete és munkássága példaértékű minden fiatal gondolkodó számára, hiszen a kommunizmus elől menekülve emigránsként maga építette fel külföldi megélhetését és vált generációjának kiemelkedő alakjává. Tevékenysége és személye is inspirált a pályamű megírására, könyveinek és nyilatkozatainak olvasására, a jövőre tekintve pedig minél több pénzügyi és gazdasági témájú mű megismerésére. Tanulmányaim során mindenképp szem előtt tartom az egyik üzenetét a jövő generációinak, miszerint „A kitartásnak nincs alternatívája”. A pályamű törekszik az életmű kronologikus bemutatására, strukturális felépítése ehhez igazodik. A tagolás a nagyobb szakmai, illetve személyes történések szerint valósult meg. Először a magyarországi éveit fogom bemutatni, majd a külföldi tanulmányait. Ezek után a munkásságát tekintem át egész életén keresztül, majd végezetül a kapott elismeréseit mutatom be.

Magyarországi éve

Lámfalussy Sándor 1929. április 26-án látta meg a napvilágot a Győr-Moson-Sopron megyei Kapuváron. Édesanyja ápolónőnek tanult, az első világháború idején segített is a katonák kórházi ellátásában, míg édesapja erdőmérnökként szerzett végzettséget és ebben a szakmában is dolgozott. Kisgyermek korát Lentiben töltötte, majd később Sopronba költöztek édesapja munkája miatt, aki az Esterházy-birtokok igazgatásával foglalkozott abban az időben. Miután befejezte az általános iskolát, 8 évig tanult a bencés Szent Asztrik Gimnáziumban 1939 és 1947 között. A második világháború első éveiben a megszokott rendben ment az oktatás, majd 1944 decemberétől az ország felszabadításáig, azaz 1945 áprilisáig szünetelt. Innentől kezdve jelen volt a Szovjetunió befolyása az országban, a kommunisták lépésről lépésre átvették az ország irányítása feletti hatalmat, az 1947-es úgynevezett kékcédulás választások után már nem maradt semmi, ami megakadályozhatta volna őket a kommunista rezsim kiépítésében. (Népszava, 2015; Lámfalussy-Maes-Péters, 2014)

A második világháború után a magyar emberekben még élt a remény a békeszerződéssel kapcsolatban és az ország a háború utáni újjáépítési lázban égett. Lámfalussy Sándor sem volt másképp és még az építőmérnöki tanulmányokon is gondolkozott, de végül a közgazdaságtant választotta. (Nép-szava, 2015; Lamfalussy-Maes-Péters, 2014)

Ebben a szellemiségben kezdte meg a tanulmányait 1947 szeptemberében az akkori József Nádor Egyetem Közgazdaságtudományi Karán, amely egyetem a mai Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem elődintézménye. Budapesti tanulmányai alatt a Szent Imre Kollégiumban lakott, érdekességgként megemlíteném, hogy az épület napjainkban is kollégiumként üzemel, a BME Közlekedésmérnöki és Járműmérnöki Kar tanulóinak ad otthont, az intézmény mai neve Baross Gábor Kollégium. A következő évben a kart leválasztották az egyetemről és létrehozták a Magyar Közgazdaságtudományi Egyetemet, ami a mai Corvinus Egyetem jogelődjeként működött. Jó tanulmányi eredményei miatt Lámfalussyt átvették az új egyetemre, ám ekkor már kiterjedt a tanórákra is a kommunizmus nyomása. 1948 karácsonyán, mikor hazatért, már saját szemével látta a vasfüggöny épülését, ami megerősítette abban az elhatározásában, hogy el kell hagynia az országot. Három barátjával közösen tervelték ki a távozást, amiről szülei is tudtak, édesanyja még segített is később szállást találni nekik, illetve a csomagjaik átjuttatását is ő tervelte ki. Végül 1949. február 4-én éjjel indultak el Bécsbe, a gondosan kialakított tervük szerint. Innen repülővel mentek Münchenig, ahonnan vonattal indultak tovább Brüsszelbe, ahol Jávor Egon bencés szerzetes várta őket. Az atya még a gimnáziumban tanította Lámfalussyt, ő már ekkor is javaslatot tett neki a külföldi tanulmányokra, de az akkor még nem tudott megvalósulni. (Lamfalussy-Maes-Péters, 2014; Kiss, 2000; Jancsó, 2018; 1948. évi LVII. törvény)

Külföldi tanulmányai

Belgiumba érkezésük utáni ősszel beiratkozott a Leuveni Egyetemre, ahol folytatta a tanulmányait az Üzleti Iskolában. Az 1949-50-es tanévet kitűnő eredménnyel zárta, innentől már ösztöndíjban is részesült, ami elegendő volt a megélhetéshez. 1950-52 között a közgazdaságtan szakot végezte el ezen a belgiumi egyetemen. Alapszakos szakdolgozatában a tökéletlen verseny sajátosságaival és annak a gazdaság működésére gyakorolt hatásával foglalkozott. Ezután egy évig dolgozott tanársegédként Prof. Léon Dupriez mellett. 1953-ban brit ösztöndíjjal Oxfordba ment, hogy megszerezze a doktori fokozatot. Témavezetői Philip Andrews és John Hicks voltak, utóbbi 1972-ben közgazdasági Nobel-díjat vehetett át a szakmai tevékenységéért. 1953 és

1955 között a New College-ben lakott, ez alatt a két év alatt írta meg disszertációját, melynek témája a hagyományos belga ipar hanyatlása volt. Ez akkoriban szemben állt a belgák felismerésével, hiszen az 1951-es koreai válság fellendülést hozott az acéliparban. Kidogozott egy elméletet a defenzív, azaz kockázatkerülő beruházásokról, amivel magyarázatot adott arra, miért nem profiltálnak hasonlóan a belgák az acéliparból, mint ahogy a németek és a franciák. Ezek a nemzetek később kezdtek el új gyárakat építeni Belgiumhoz képest, azonban ezek jelentősebb beruházások voltak, míg a belgák csak kisebb összegeket forgattak vissza fejlesztésekre. Később a disszertációján kívül kiegészítette egy emberi tényezővel is az okfejtését, miszerint a belga mérnökök az acél minőségére koncentráltak kizárólagosan és nem vették figyelembe a piac alakulását és a versenytársak alacsonyabb árszabását. Munkájáért 1957-ben kapta meg a doktori fokozatot Oxfordban, sőt, a Macmillan kiadó is megkereste azzal a szándékkal, hogy szívesen kiadná a disszertációját, ha elvégez rajt némi finomítást. (Lamfalussy-Maes-Péters, 2014)

Munkássága

A Banque de Bruxelles-nél és tanulmányút a Yale-en

Belgiumba 1955-ben tért vissza, nemsokkal később kapott is egy állásajánlatot a Banque de Bruxelles-től, amit el is fogadott. Még az oxfordi ösztöndíja idején a tanulmányai mellett tutorként is dolgozott az egyetemen, aminek keretein belül konzultációs órákat tartott főként alapszakos diákoknak – ez egyfajta elvárás is volt a doktoranduszoktól. Így ismerkedett össze Louis Camu-val – akinek a fiát, Alaint tanította – és ekkor jött először szóba a Banque de Bruxelles, amelynek Camu volt az elnöke és különös érdeklődéssel fordult Lámfalussy Sándor elméletei felé. Belgiumba történő visszatérése és munkába állása után véglegesítette a disszertációja szövegét. Gyakornoki állás helyett egyből a gazdaságkutató osztály munkájába csatlakozott be. Ekkoriban ismerkedett meg későbbi feleségével Anne-Marie-val, akivel 1957 szeptemberében kötöttek házasságot. Kezdetben feladatai köze tartozott egy hírlevél elindítása a gazdasági helyzetről és különböző tanulmányok közlése, amelyek a bankok ipari ügyfeleinek érdeklődését is felkeltették. Így lehetősége volt az acélipar problémáit jobban szemügyre venni, hiszen már az Oxfordi Egyetemen is ezzel foglalatoskodott. Felhívta a figyelmet a nehézipar erőforrásainak rövidesen várható beszűkülésére (értve ez alatt a vasérc és kokszolható feketeszén források kimerülését). Azzal, hogy rávilágított a közelgő problémákra a nehéziparon belül, valóban felkeltette a gyártulajdonosok figyelmét. A témával kapcsolatban egyre szélesebb körű vita alakult

ki, a problémák kifejezetten a belga ipart sújtották és hatással voltak a hagyományos textiliparra is. A viták során főként a nehézipar helyzetéről diskuráltak, valamivel később az ügyben politikai lépések is születtek. Az egész ország gazdasági érdeke volt a befektetők térségbe csábítása. Az 1950-es években megindult az európai integráció, ennek első hivatalos lépéseként létrejött az ESZAK, az Európai Szén- és Acélközösség, amely kezdetben hat országot tömörített magába: Belgiumot, Németországot, Franciaországot, Olaszországot, Luxemburgot és végezetül Hollandiát. A szervezet célkitűzései közé tartozott a tagországok közös piacra termelése és a források szabad elérhetősége, gazdasági növekedés elérése és a munkakörülmények javítása is. Lámfalussy így került kapcsolatba a Caterpillar vállalattal, akik a térségbe befektetési szándékkal érkeztek és mint banki illetékes foglalkozott az ügygel. Lámfalussy célja az volt, hogy biztosítsa a vállalatot a térségben rejlő lehetőségekről és ezáltal növekedjen a bank ipari területről származó ügyfeleinek listája. (Lámfalussy-Maes-Péters, 2014)

Az 1961-62-es tanévet Lámfalussy a Yale Egyetemen töltötte, ahova vendégelőadóként érkezett családjával együtt és az egyetem teljes jogú oktatójaként tevékenykedett ebben a tanévben. 1961-ben megjelent könyve (*La liquidité du système monétaire international*), melyben a nemzetközi pénzügyi helyzet likviditását és a monetáris politika összefüggéseit vizsgálja, hozzájárult, hogy nemzetközi szinten is felfigyeljenek munkásságára. Több neves egyetemre is meghívták amerikai tartózkodása alatt szemináriumokat, előadásokat tartani, amelyek közül többet el is fogadott, így például a Harvardon, a Columbián és a Berkeley Egyetemen is megfordult. Jelentősnek mondható kapcsolati tőkére is szert tett az egyesült államokbeli tartózkodása idején, az itt kialakult szakmai kapcsolatok közül több is hosszú ideig kihatással volt a későbbi tevékenységeire is, mint például James Tobin. Lámfalussy 1997-ben visszatért a Yale-re, és öt nemzetközi pénzügyi válságról tartott konferenciát, amelyről 2000-ben kiadott könyve is szól (a magyar kiadásban 2008-ban jelent meg *Pénzügyi válságok a fejlődő országokban* címmel). (Lámfalussy-Maes-Péters, 2014; Bod, 2015a; Maes, 2017)

Amikor az egyéves tanulmányútja után visszatért Brüsszelbe, kinevezték gazdasági tanácsadónak a Banque de Bruxelles-en belül, később pedig az ügyvezető testülethez is csatlakozott, majd annak az elnöke is lett. 1974 őszén a bankot jelentős árfolyamveszteség sújtotta, elnöki tisztségét azonban ennek helyreállításáig megőrizte, később lemondott, de az ügyvezető testület tagja maradt. A banknál töltött pályafutása alatt részt vállalt a bank befektetési ágazatának felállításában és az eurokötvények kibocsátásának ügyében is tevékenykedett. Ez alatt az idő alatt számos tanulmányt, cikket, illetve

könyvet is írt, művei már vizsgálták egyes európai országok esetleges szorosabb együttműködésének lehetséges kimeneteit és a gazdasági fejlődésükben felmerülő ellentmondásokat, például az 1963-ban megjelent művében is ezt a témakört érinti (*The United Kingdom and the Six: an Essay on Growth in Western Europe*). (Lamfalussy-Maes-Péters, 2014; Bod, 2015a; Maes, 2017)

A BIS-nél, bekapcsolódás az euró bevezetésének előkészítésébe

1976. január 1-től a Nemzetközi Fizetések Bankjánál, a BIS-nél állt munkába, ahol korábbi szakmájától eltérően nem bankárként, hanem pénzügyi tanácsadóként dolgozott. Első évében a banki munkája mellett a Leuveni Egyetemen is adott órákat péntekenként. Ezekben az években bontakoztak ki az olajválságok (az első 1973-ban, a második 1979-ben), amelyek kihatással voltak az európai országok gazdaságainak alakulására és az európai integrációs folyamatokra egyaránt, míg a fejlődő országokat az olajár-robbanások még nagyobb mértékben megrendítették. Lámfalussy Sándor a BIS képviselőjeként részt vett egy OECD-bizottság (Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete) munkájában is, valamint a G10-es országok ülésein is. A BIS-nek a dollárválság idején lett újra nemzetközileg is fontosabb szerepe, Lámfalussy munkássága is jelentős volt a „jegybankok jegybankjának” nevezett intézmény tevékenységeiben. Részt vett a megoldás kidolgozásában arra az új jelenségre, hogy az árfolyamrögzítés feloldása esetén hogyan maradhat stabil a gazdaság. Cél az volt, hogy az európai országok valutái ne eltérően reagáljanak az amerikai dollár értékének ingadozására, erre egy értéksávot határoztak meg, amelyen belül az árfolyamok mozgása még elfogadhatónak minősül és nem áll fenn különösebb veszély az elértéktelenedésre. Állítása szerint legfontosabb szakmai tapasztalatai közé tartozik az, amit a latin-amerikai válság során tanult, a BIS-nél folytatott tevékenységei után látta gyakorlati oldalról is az eseményeket a nemzetközi pénzügyek és bankügyletek területén. Ekkoriban folyt bele a Delors-bizottság munkájába is, feladata az Európai Központi Bank terveinek kidolgozása volt. Új állása miatt az egész család Bázélbe költözött. 1981-től vezérigazgató-helyettes, majd 1985-től egészen 1993-ig a vezérigazgatói posztot töltötte be. (Lamfalussy-Maes-Péters, 2014; MNB, 2020; Tarján, 2020; Farkas, 2015)

Az Európai Monetáris Rendszer kidolgozásába a Bázélben töltött évei alatt csatlakozott be, ekkor a monetáris politika főként a dollárválság köré rendeződött. Lámfalussy állította, hogy az Európai Monetáris Unió csak a fiskális és költségvetési politikák összehangolásával működhet. Közös célja volt az európai kormányoknak az integrációs folyamatot veszélyeztető tényezők mérséklése. Részt vett a divergenciaindikátoros rendszer kidolgozásában,

melynek lényege az volt, hogy az országok devizaárfolyamait egy valutakörhöz mérjék a német márka helyett. Erre a lépésre politikai okokból is szükség volt, egyrészt, hogy biztosítsa a tagországok függetlenségét, valamint így a német márka is mérhetővé vált a referenciaértékhez, amelynek meghatározása során a különböző országok eltérő súllyal, gazdasági helyzetüknek megfelelően járultak hozzá az érték meghatározásához. Visszaemlékezése szerint Delors személyének kulcsszerepe volt a kormányzatok meggyőzésében a közös fizetőeszköz létrehozásáról. Lámfalussy Sándor a Delors-bizottság négy független tagja közé tartozott és a jegybankelnökökkel közösen vettek részt az euró megalkotásában, az ehhez vezető gyakorlati lépések javaslatainak lefektetésében is szerepet vállalt. Tanulmányt írt „*A költségvetési politika makroszintű összehangolása egy európai gazdasági és monetáris unióban*” címmel, ebben az írásában BIS-nél lévő csapata is segítségére volt. Tanulmányában megvizsgált több együttműködésen alapuló gazdasági berendezkedést is és kimutatta, hogy szövetségi szinten érhető el az a hatékonyság, amely az európai integráció szorosabbra fűzéséhez szükséges. Nekiláttak az Európai Monetáris Intézet (későbbiekben EMI) alapjainak lefektetéséhez és kidolgozásához is, valamint tervet állítottak fel a közeljövőben szükséges intézkedések döntéstámogatása érdekében. (Lámfalussy-Maes-Péters, 2014; Farkas, 2015; Bod, 2015a)

1994. január 1-jétől az Európai Monetáris Intézet elnökeként tevékenykedett tovább, melynek élére a jegybankok elnökei egyhangúan javasolták Lámfalussy Sándor személyét. Az ülések kezdetben Bázisban zajlottak, mert még nem volt saját épülete az EMI-nek. Később Frankfurtban tartották az egyeztetéseket, ahol az ő javaslatára állítottak fel egy tőzsdetermet, ami később a válság idején is hasznosnak bizonyult. Kihívást okozott a munkában, hogy egyszerre két intézményt kellett felállítani, az EMI-t, hogy aztán kicsivel később ennek segítségével létrejöhessen az Európai Központi Bank (későbbiekben EKB). A közös valuta bevezetését sokan szkeptikusan szemlélték, a németek körében felmerült aggályok a közelmúltban végbement két valuta-reformhoz és az azok következményeként elszenvedett veszteségeikhez kapcsolódtak. Lámfalussy személyesen járt körbe és magyarázta el az embereknek, mi is történik majd az új, közös fizetőeszköz bevezetésekor. A bankok meggyőzése érdekében részletesen kidolgozott ütemtervvel állt elő, ebben taglalta az 1999. január 1-je utáni lépéseket. Ezt a menetrendet az Európai Tanács 1995-ben hagyta jóvá, ez a lépés meghatározó volt az euró bevezetésénél, mert ekkortól kezelte mindenki kellő komolysággal a terveket. Leszögezte továbbá azt, hogy az EKB kizárólag egy valutát használ, az eurót, és minden létrejövő tranzakció ebben a valutában történik. Felkérték az EKB elnöki tisztségére, de ezt korára hivatkozva visszautasította. Ekkor már 70

éves volt és a maastrichti szerződés értelmében a mandátum 8 évre szólt volna. Munkája és elkötelezettsége nagyban hozzájárult az euró 2002-es bevezetéséhez. (Lamfalussy-Maes-Péters, 2014; Farkas, 2015; Bod, 2015b)

Szerepe a Bölcsék Tanácsában és a pénzügyi válságokhoz kapcsolódó megállapításai

EMI-s elnöki tisztségét három és fél év után adta át utódjának. 2000-ben felkérték az Európai Értékpapírpiacon Szabályozó Bölcsék Tanácsának elnöki tisztségére, amit csak feltételekkel fogadott el. Ezen feltételek közt volt például az, hogy nem delegálhat minden tagállam képviselőt a testületbe, mert akkor túlságosan sok kézen kéne átfolynia a munkának és ez megakadályozná őket a hatékonyságban. Ennek érdekében a testület létszámát nyolc főben maximalizálta. Bizonyos értelemben vett vétőjogot is kapott a testület kialakításában, mert szabadon visszautasíthatta azokat, akikkel nem kívánt együtt dolgozni. Az ECOFIN (az európai pénzügyminiszterek tanácsa) elfogadta a feltételeit és kinevezte a Bölcsék tanácsa elnökének. Munkájuk az Európai Bizottság munkájával is kapcsolatban állt, arra fogalmaztak meg javaslatokat, hogy az ajánlások a törvényalkotásban minél gyorsabban keresztülmenjenek. Felismerték a probléma forrását, miszerint az uniós ajánlásokat az egyes kormányok nem valósítják meg maradéktalanul, összefolynak a szálak a nemzeti országgyűlések jogalkotási folyamatai és érvényesítése, valamint az uniós ajánlatok kormányzati szintű megvalósítása közt. Cél a piac megfelelő működésének elérése volt, egy hatékonyan működő törvényalkotási eljárással. Kidolgoztak egy négyszintű jogalkotási folyamatot, amely jól működött, és amelyből az amerikaiak is átvettek bizonyos elemeket, sőt az eljárást is ezért ismerik sok helyen *Lámfalussy-eljárás*ként. Később az eljárás reformon esett át, a Larosiére-csoport aktualizálta a működés közben felmerült gyengeségek kiküszöbölése érdekében. (Lamfalussy- Maes- Péters, 2014)

Lámfalussy 2008-ban magyar nyelven is megjelent könyve (*Pénzügyi Válságok a fejlődő országokban*, 2000) a pénzpiac sérülékenységet vizsgálja. Ebben kitér az eszközárbuborék hatására és a kormányzatok túlzott eladósodásának problémáira is, valamint a likviditásbőség okozta deviza elértéktelenedésből kiinduló válságokra és a felelőtlen hitelezés következményeire. Négy nemzetközi pénzügyi rendszerre is hatással lévő válságot vizsgál és a példák alapján hívja fel a figyelmet a jövőben valószínűleg előforduló kockázati tényezőkre. A 2009-es nagy gazdasági világválsággal kapcsolatban nyilatkozata szerint a pénzpiac összehangolása, szabályozása, mikro- és makroprudenciális tényezők figyelembevétele és az egységes gazdaságpolitika segíthet a pénzügyi világ gyorsabb helyreállításában és továbbiak megelőzésében,

bár tudjuk, hogy a válságok természetes velejárói a fejlődésnek, azonban nem mindegy milyen mértékben és mennyi időre bénítják meg az országok gazdaságát, ezzel a pénzügyi terhek mellett súlyos társadalmi kockázatokat is magukban hordozva. (Farkas, 2015; hvg.hu, 2009; Katona-Schlett, 2019; Mandiner, 2010; Lámfalussy, 2008)

Összefoglaló

Lámfalussy Sándor, vagy ahogy külföldön hívták Alexandre Lámfalussy belgának tartotta magát, de sosem szakadt el teljesen szülőföldjétől. Emigrálása után sokáig nem volt semmiféle kapcsolata sem a szüleivel, de ez a magyarországi kommunista hatalom meggyengülésével változott, ezután családi látogatás céljával érkezett az országba a rendszerváltásig. A Banque de Bruxelles-nél töltött ideje alatt szakmai meghívást kapott egy fogadásra, amelyre Budapesten került sor. Érdekesség, hogy az eseményen személyesen jelen volt Kádár János is, aki üdvözölte a jelenlévőket, de Lámfalussyval nem fogott kezét. Lámfalussy távol állt a szocialista gazdasági nézetektől, még egyetemi tanulmányai alatt készített egy tanulmányt, melyben levezette, hogy a tervgazdálkodás egyértelműen hiánygazdasághoz vezet. Szülei halála után a balatoni nyaralójukat nem adta el, nem állt szándékában telkesen elszakadni az országtól. A rendszerváltás után meghívták az Antall-kormány pénzügyminiszteri posztjára, de ezt elutasította. Később Orbán Viktor első kormányának tanácsadója volt, főként gazdaságpolitikai ügyekben. Munkásságáért megkapta a Magyarország legmagasabb állami kitüntetésének számító Szent István-rend nagykeresztjét, továbbá a Corvin-láncot és az MTA Wahrmann Mór emlékérmét is. Szakmai pályafutását nemzetközileg is elismerték, Belgiumban bárói címet kapott, 1996-ban nemesi rangra emelték és megkapta a Lipót-rend főtiszti fokozatát, ami a legnevesebb kitüntetésnek számít. Franciaországban a becsületrend parancsnoki fokozatával tüntették ki, míg a Német Szövetségi Köztársaságban főtiszti fokozattal. (Népszava, 2015; Lámfalussy-Maes-Péters, 2014)

2015-ben bekövetkezett halálát számos nemzetközi lap is közölte, köztük a NY Times, a Magyar Nemzeti Bank saját halottjának tekinti. Életének 86. évében Belgiumban hunyt el, mindaddig szellemileg aktívan élt. Nevét több magyarországi intézmény is őrzi, a BGE-n működő Lámfalussy Sándor Szakkollégium, valamint a Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kara. Egész életét meghatározta a második világháború utáni európai újjáépítési láz, ez is hajtotta állhatatos munkájában az integrációs folyamat elősegítése és az euró szoros ütemtervű bevezetése során, amelynek

előkészítésében az EMI elnökeként betöltött posztja szakmai pályafutásának csúcsa. (Népszava, 2015; Jack, 2015)

Felhasznált irodalom

- Bod Péter Ákos (2015a): Lámfalussy Sándor 1929-2015. Közgazdasági Szemle, LXII. évfolyam, július-augusztus, 713–716.o.
- Bod Péter Ákos (2015b): Visszatekintés Lámfalussy Sándor életútjára. Magyar Szemle, Új folyam XXIV., 7-8. szám. http://www.magyar-szemle.hu/cikk/20150821_visszatekintes_lamfalussy_san-dor_letutjara. Letöltés: 2020.05.02.
- Ewing, J. (2015): Alexandre Lamfalussy, a Euro Founder, Dies at 86. The New York Times, <https://www.nytimes.com/2015/05/12/business/alexandre-lamfalussy-a-euro-founder-dies-at-86.html>. Letöltés: 2020.05.03.
- Farkas Zoltán (2015): Aki mindent megmozgatott, hogy az ország a felszínen maradjon – Lámfalussy Sándor, az euró atyja. https://hvg.hu/gazdasag/20150511_Az_euro_magyar_atyja_aki_felszinen_tartot. Letöltés: 2020.05.02.
- hvg.hu (2009): Lámfalussy: az államadósságoknál fennáll a robbanásveszély. https://hvg.hu/gazdasag/20091211_Lamfalussy_penzpiacok_val-sag_mnb. Letöltés: 2020.05.02.
- Jancsó Ágnes (2018): 110 éves a budai Szent Imre Kollégium. Lechner Központ. <http://lechnerkozpont.hu/cikk/110-eves-a-budai-szent-imre-kollegium>. Letöltés: 2020.05.03.
- Katona Klára (2019): Lámfalussy Sándor munkássága a tíz éve kezdődött pénzügyi válság tükrében, in: Katona Klára - Schlett András (szerk. 2019): XX. századi híres magyar közgazdászok. XXI. században is érvényes gondolatai. Heller Farkas Könyvek 5. Pázmány Press. 69–86. o.
- Kiss Márton (2000): A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem története 1782-2000. https://www.bme.hu/sites/default/files/csatolmanyok/BME_1782-2000.pdf. Letöltés: 2020.05.01.
- Lamfalussy, C. – Maes, I. – Peters, S. (2014): Az euro bölcse. Mathias Corvinus Collegium, Budapest
- Lámfalussy Sándor (2008): Pénzügyi válságok a fejlődő országokban. Akadémia Kiadó, Budapest

- Maes, I. (2017): A Lámfalussy-konferencia előadásai: Az „Alexandre Lamfalussy – Selected Essays” című könyv bemutatása. Hitelintézeti Szemle, 16(2), 186-192. o.
- Mandiner (2010): Lámfalussy: Globális szabályozás kell. https://mandiner.hu/cikk/20101130_lamfalussy_globalis_szabalyozas_kell. Letöltés: 2020.05.02.
- MNB (2020): A Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (OECD). <https://www.mnb.hu/a-jegybank/informaciok-a-jegybankrol/nemzetkozi-kapcsolatok/a-gazdasagi-egyuttmukodes-es-fejlesztés-szervezete-oecd>. Letöltés: 2020.05.01.
- Népszava (2015): Elhunyt Lámfalussy Sándor. https://nepszava.hu/1056867_elhunyt-lamfalussy-sandor. Letöltés: 2020.05.01.
- Tarján M. Tamás (2020): 1973. október 17. Kirobban az első olajválság. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1973_oktober_17_kirobban_az_elso_olajvalsag/. Letöltés: 2020.05.02.
- 1948. évi LVII. törvény. <https://web.archive.org/web/20090301193736/http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8339>. Letöltés: 2020.05.01.

A fejlődésgazdaságtan nonkonformista gondolkodója – Bauer Péter Tamás munkássága és annak jelentősége

Nagy Andrea Krisztina-Simity Zora

Bevezetés

A világban számos közgazdász él, akik nap mint nap valami új, a Föld egész gazdaságát érintő felfedezést tesznek, ám sajnos csak kevesekkel ismerkedhetünk meg a tanórák keretein belül. Közéjük tartozik Bauer Péter Tamás, avagy ismertebb nevén Peter Thomas Bauer is. Vagy Lord Bauer of Market Ward, hiszen ő is elnyerte II. Erzsébet királynő kegyeit, aki örökös főrenddé nevezte ki. Számos megalapozott elmélete volt a harmadik világ fejlesztésével és annak segítyezésével kapcsolatban, amelyek saját tapasztalatára épültek. Azonban ezek jelentős részét nem ismerték el a kortárs politikusok és közgazdászok, mivel Bauer erősen bírálta a tervgazdaság intézményét. Kritikusai szerint túlságosan piacbarát volt, azonban írásait jobban megismerve láthatjuk, hogy kicsit sem volt érzéketlen, talán még többet is törődött az egyénekekkel, mint gazdasági és társadalmi szereplőkkel, mint a közgazdászok többsége akkoriban. Számos egyéb kiváló felfedezést is tett, aminek jelentőségét ma is láthatjuk. Például rávilágított az informális szektor és a világkereskedelem fontosságára a fejlődő országok tekintetében. Bauer Péter Tamás neve sajnos még ma sem ismert széles körben, azonban a szerepe a fejlődésgazdaságtan alakulásában nem elhanyagolható. Dolgozatunkban Bauer Péter Tamás főbb gazdasági szemléleteit vizsgáltuk, hogy miben is gondolkodott másképp és nézetei milyen pozíciót foglaltak el a kor fejlődésgazdaságtani irányzatai között.

Bauer Tamás rövid pályafutása a budapesti tanulmányoktól a fejlődésgazdaságtanig

Bauer Péter Tamás 1915-ben született Budapesten, zsidó szülők gyermekeként. Már korán kiderült, hogy nagyon okos, tehetséges fiatalember. Egy évig jogot hallgatott Budapesten, majd 1934-ben apja Angliába küldte tanulni (Bod, 2019 alapján).

A tanulmányútnak saját bevallása szerint borzasztó angoltudással és igen kevés pénzzel vágott neki. Azonban hamar szerencsével járt, 6 főiskolára jelentkezett, ahová kivétel nélkül 1-2 nap alatt felvették. Pályája elején terveiben még szerepelt a Magyarországra való visszatérés. Azért kezdett el Cambridge-ben közgazdaságot tanulni, mert úgy gondolta, kiválóan kiegészítené jogi tanulmányait. Azonban karrierje végül egészen más fordulatot vett. Végül sokkal jobban beleásta magát a közgazdaságtanba. Tagja volt a John Maynard Keynes által vezetett csoportnak, ahol hozzá hasonló kiváló diákokkal végzett tanulmányi munkát. Tutora pedig Joan Robinson volt. (IEA, 2002)

Az ágazat felé, amit ma fejlődésgazdaságtannak hívunk ezután kezdett el érdeklődni. Nagy hatással volt rá Stanley Dennison és John Jewkes, akikkel cambridge-i tanulmányai alatt ismerkedett meg. Ám a legjelentősebb hatást Basil Yamey gyakorolta rá, akivel együtt később számos könyvet publikált. Yamey és Bauer a London School of Economics-on tanított, innen ered személyes ismeretségük. Bauer szerint emberileg és szakmailag is kiegészítették egymást. Nem mellesleg Yamey is piacpárti közgazdász volt, így könnyű volt összehangolódniuk (IEA, 2002).

Yamey így nyilatkozott egy, Bauerre és a közös munkára visszaemlékező publikációjában:

„(...) Bauer ötvözi a gazdasági elemzés kiváló szakértelmét és annak a tökéletes képességét, hogy alkalmazza azt a megfigyelt helyzetekre és folyamatokra. (...) Úgy hiszem, ő volt az első közgazdász, aki felismerte a kiterjedését és a gazdasági jelentőségét annak, ami informális szektorként vált ismertté.” (Yamey, 1987, 22. o.)

A szerzőtárs nyilatkozatából láthatjuk, hogy Bauer a 20. században sokkal jelentőségteljesebbet alkotott, mint azt sok kortársa felismerte. Az aktuális politikai irányzatok miatt sok jogos érvelése és meglátása homályba veszett. Az elmúlt évek, évtizedek történései rámutattak azonban arra, hogy Bauer Péter Tamás megérdemli, hogy elismeréssel tekintsünk vissza életpályájára.

Az állam szerepvállalása

Bauer Péter Tamás cambridge-i tanulmányai során ugyan hallgatta John Maynard Keynes óráit és vitaköreit, illetve egyetemi tutorként Joan Robinsonnal is kapcsolatba került, egészen eltérő gazdasági szemlélete miatt azonban mégis marginalizált gondolkodóként tartjuk számon. Az 1929-es nagy gazdasági világválság jelentős változást hozott a kor gazdasági szemléleté-

ben. Az akkoriban Nagy-Britanniában is nagy népszerűségnek örvendő *tervgazdasági mintáért* azonban Bauer nem lelkesedett, így mentora, Robinson viszonylag hamar eltávolodott tőle és nem támogatta a *piacgazdaság* iránti lelkesedését. Úgy látta, hogy a baloldal szerint hasznosnak és szükségesnek vélt állami beavatkozások nem feltétlenül érik el a kívánt hatást, illetve kellemetlen mellékhatásokat is eredményezhetnek, emiatt a fejlődés lehetőségét egyértelműen a piacgazdaságban látta, hiszen ez teremthet gazdasági szabadságot az egyén számára.

Bauer elvetette a baloldal által használt top-down irányítási módszereket és egy köztes, féloldalas megoldást javasolt. Szerinte kritikusai, a tervgazdaságot támogatók, nem vették kellő módon figyelembe az állami beavatkozás során felmerülő költségeket. Meglátása szerint a piacgazdaságban a felek kiérdemlik a jövedelmet, míg a kormány a saját maga által létrehozott monopolhelyzetből ki nem érdemelt jövedelemhez juthat. Bauer kritikusa, Amartya Sen ezt azonban úgy értelmezi, hogy így a szegények keveset és a gazdagok mindig többet kapnak és a társadalomban már kialakult jövedelemelosztás nem az egyén érdeme. Bauer azonban úgy gondolja, hogy nem igazságtalan az, ha a többet dolgozó egyén másoknál nagyobb jövedelmet élvez, hiszen munkájával kiérdemelte azt (Pásztor, 2019).

Adam Smith munkásságát Bauer nagyra tartotta és tanulmányaiban nem győzte hangsúlyozni a piac és a kereskedelem kiemelt szerepét, látta a korrelációt a piac kiterjedtsége és a munkamegosztás között. A *fejlődésgazdaságtan* addig ismeretlen területeire evezve vizsgálta az önellátásról a piaci cserekereskedelemre való áttérés pozitív hatásait. A 20. században nagy népszerűségnek örvendő tőkefelhalmozás elméletet Bauer bírálta, hiszen szerinte ez nem előfeltétele az anyagi gyarapodásnak, hanem sokkal inkább a velejáróra. Nem tartotta hosszútávon kifizetődőnek azokat az állami beavatkozásokat, amiket tőkenövelés érdekében tettek, de a magánfogyasztást egyúttal csökkentették (Pásztor, 2019). Ma már belátjuk, hogy a harmadik világ azon országai, amelyek az önellátás helyett a kereskedelemre fókuszáltak, hatalmas gazdasági növekedést tudhatnak maguk mögött. Ezzel ellentétben viszont, azok az országok, amelyeket elkerült ez az intenzív kereskedelmi hullám, szegények maradtak és külső fél által nyújtott segélyeken keresztül sem tudtak felzárkózni. Azzal, hogy egy kormány utat enged a külső és a belső piacnak, kiváló alapot biztosít saját gazdasága felzárkózásához és később anyagi gyarapodásához. Rengeteg olyan gazdasági ágazat létezik, ahol lehetséges a kis tőkeigényű üzleteket lebonyolítani és ezzel beindítani a fejlődést.

Bauer úgy vélte, hogy ha kizárólag a tőke esetleges hiánya jelentene korlátot a fejlődő országok számára, akkor a segélyek rendkívül jól működnének, azonban a probléma ennél komplexebb. Későbbi írásaiban azonban elismerte, hogy a segélyek és különböző anyagi támogatások háború sújtotta területeken szükségesek lehetnek az újjáépítéshez, illetve a rendszerváltozás kezdeti szakaszaiban és kivételként megjegyezte az egyszeri, viszonylag rövid időn belül lejáró nyugati transzfer segélynyújtó szerepének hasznosságát (Bod, 2019).

Fejlődési lehetőségek a harmadik világban

A Magyarországot érintő tervgazdasági problémákkal Bauer külön nem foglalkozott, inkább a harmadik világ országainak fejlődési lehetőségeit vizsgálta, a tervgazdaságra utaló kritikái azonban megalapozottnak tekinthetők. Bauer 1978-ben megjelent cikke a piaccal kapcsolatos ellenszenvekkel foglalkozott a kevésbé fejlett országokban. Nem tartotta szerencsésnek, hogy a központi gazdaságtervezés során a magánszektor helyett a kormányzati döntéshozatal kerül előtérbe. Úgy vélte, hogy sokkal veszélyesebb a politikai vezetők kezében lévő hatalom, mintha az a gazdagok kezében lenne. „A tervezés nyilvánvalóan vonzó a politikusok, a hivatalnokok és az értelmiségiek számára, ugyanis olyan hatalmi pozíciók születnek, amelyeket ezen csoportok tagjai kívánnak betölteni. Ezekért pedig politikai, emocionális és pénzügyi előnyöket várnak.” (Bauer, 1978, 185. o. id.: Pásztor, 2019).

Fontosnak tartotta, hogy a piacgazdasággal teremtett gazdasági előrelépés nem csupán a gazdagoknak kedvez, hanem a szegényebb rétegek számára is kiemelt jelentőséggel bír. Tisztában volt vele, hogy kevésbé fejlett országokban első nekifutásra nehézkesnek tűnik a piac által vezérelt rendszert implementálni, de hosszútávon célravezető és eredményes megoldásnak tartotta. Ez a vélemény élesen szembeütközött többek között Paul A. Baran amerikai professzorával, aki „alapvető és nélkülözhetetlen” (Baran, 1957 id.: Pásztor, 2019) lépésnek tartotta a szocialista tervgazdaságok létrehozását és ezzel magyarázta mind a gazdasági, mind a társadalmi fejlődés lehetőségét a harmadik világ országai számára. Nem Baran volt az egyetlen, akinek nézetei különböztek Bauer elképzeléseitől. Gunnar Myrdal svéd közgazdász is a központi tervezést és a tervgazdaságot tekintette első feltételnek a fejlődés elérésében és állítását más korabeli gazdasági tanácsadók véleményével támasztotta alá.

Kiemelkedés a gyarmati örökségből

A volt gyarmatok sorsa és gazdasági felhozatala is állandó kérdéskörnek számított a második világháborút követően. Bauer is ekkortájt kezdett érdeklődni a téma iránt. Saját utazásainak tapasztalatai alapján született meg első könyve 1948-ban, amelyben a malajziai gumiipart vizsgálta kisbirtokosi szemszögből. Ebben a munkájában Bauer bírálta a gyarmatok kormányait, hogy korlátozó intézkedéseikkel megnehezítették a kistermelők földhöz jutását. Úgy gondolta, hogy a föld elidegenítésének elutasítása különösen káros a kisbirtokosok számára, és megbontja a társadalmi összhangot, a magánkézbe helyezés halogatása pedig kedvezhet a szélsőséges politikai mozgalmaknak (Pásztor, 2019). Bauer önálló fejlődést javasolt a volt gyarmatok számára és fontosnak tartotta megjegyezni, hogy mindenkinek a saját lehetőségeivel kell a legjobban gazdálkodni és nem a nyugati gazdaságokhoz kell mérni az erősödést. Írásaiban gyakorlatiasan fogalmazott és felhasználta a volt brit gyarmatokon (pl. Malajzia, Nigéria) eltöltött idő alatt szerzett tapasztalatait.

A gyarmatokkal kapcsolatos elveivel szemben ugyanakkor több kritika is megfogalmazódott. Ezeknek az alátámasztására elsősorban az Egyesült Államok példáját említették, ami felemelkedés szempontjából egyedinek tekinthető. Emellett Tajvan és Dél-Korea példája azt mutatja, hogy az aktív állami szerepvállalásnak köszönhetően tartoznak ma a „kistigrisek” közé. Azonban Bauer megjegyezte az 1984-es fejlődésgazdaságtanról szóló írásában, hogy: „A fejlett infrastruktúra legkevesbé sem volt előfeltétele a délkelet-ázsiai és a nyugat-afrikai gazdaságok mezőgazdasági termékbővülésének [...], de még a munkaerő toborzásának sem, az eredmény leginkább az erőforrások kényszerű mozgósításának volt köszönhető.” (Bauer, 1984, 4. o. id.: Pásztor, 2019). Európai szemmel ugyan Malajzia vagy egy nyugat-afrikai ország fejletlennek tekinthető, a saját perspektívájukból tekintve viszont igenis képesek lehetnek dinamikus fejlődés elérésére. Olyan intézkedések, mint akár a mezőgazdasági termékek bővítése vagy az erőforrások megfelelő allokálása, elősegítheti ezeket a folyamatokat.

Aki másként gondolkodott

Bauer Péter Tamás szinte mindenben máshogy gondolkodott, mint korának elismert, általában a politikai vezetésben elhelyezkedett közgazdászai. Kritikusai túl piacbarátnak és ezáltal érzéketlennek bélyegezték Bauert (Pásztor, 2019). Ha írásaiban mélyebbre ásunk, azonban kiderül, hogy a saját korában majdnem ugyanannyira volt szociológus, mint közgazdász (McCloskey, 2018). Sokkal többet foglalkozott a szegény országokban élő egyénnel,

egyéni döntéseikkel és motivációikkal, mint azt sokan gondolták. Igyekezett megérteni őket.

Az elsők között érvelt amellet, hogy a segélyek hosszú távon nem hozzák a tőlük elvárt eredményeket. Merész kijelentés volt ez egy olyan korban, amikor a központi elosztás és a tervgazdálkodás volt az uralkodó nézőpont a fejlődő országok a gazdasági és társadalmi előrehaladás eléréséhez.

Sok mindenben nem értett egyet a hatalmon levő, segélyezést kezdeményező és szorgalmazó politikusokkal. Ilyen volt például a szegénység ördögi köre is. Úgy vélte, hogy akkor kell más országoknak segíteni a szegény országokon, ha számukra önállóan lehetetlen lenne kilábalni a tökehiány állapotából, akár takarékoskodással, akár a kereskedelemből származó nyereség újbóli befektetésével. Bauer szerint ez a nézőpont egyértelműen marxista jegyeket tartalmaz (Pásztor, 2019). Szerinte a gazdasági fejlődés nem az infrastruktúrától, a beruházásoktól függ, sokkal inkább az adott ország politikai vezetőségétől, és attól, ahogyan a gazdálkodni kívánó egyénekhez viszonyulnak, illetve az állampolgárok egyéni motivációjától és gazdasági döntéseiktől (Pásztor, 2019). Élesen bírálta azt a nézőpontot is, hogy a növekvő népességszám, vagy a migráció gátat szabna a fejlődésnek: „a gazdasági teljesítmény és növekedés az egyének gazdasági magatartásától függ, nem pedig a számuktól” (Bauer, 2000, 30-31. o. id.: Pásztor, 2019). Szerinte a migrációt és a népességszámot visszaszorító fejlesztési segélyek nem tesznek jót, inkább károsak, és jólétsökkentő hatással bírnak az adott országra.

Bauer nemcsak a segélyeket bírálta, hanem az ezeket odaítélő politikusokat, az úgynevezett „armchair experteket”, akik elegendőnek vélték, hogy csupán szakcikk és -könyv olvasásával, illetve értekezletekre járással elég információt és rálátást gyűjtenek ahhoz, hogy megoldják a harmadik világban felmerülő gazdasági problémákat. A hidegháború elejére jellemző tudományos megközelítés szerint Bauer maradi, nem korszerű módszereket alkalmazott, amikor következtetéseit felállította. Ma már tudjuk, hogy fontos az adott országok adottságait figyelembe véve politikai és gazdasági döntéseket hozni (Pásztor, 2018).

Kinek segít a segély?

Bauer a második világháború után kezdett el komolyabban a fejlődésgazdaságtannal foglalkozni, a kétpólusú világrend kialakulása után. A hidegháborús időszakban mind a bal-, mind a jobboldali kormányzatú országok más-ként vélekedtek a segélyezésről, mint a liberálisok. Több ország a segélyezést csak eszköznek tekintette, akárcsak egy újabb, más dimenzióban játszó proxyháborút.

Bauer úgy gondolta, hogy a külföldi segélyek nem segítenek az ország helyzetén, sok esetben talán még rontják is az esélyeiket (Leeson, 2008).

„Bármilyen is történjen a recipiens országokban, az mindenkor hivatkozási alapként szolgálhat a segélyezés fenntartásának vagy kiterjesztésének támogatására. A fejlődés a segélyezés hatékonyságának bizonyítéka, ezért, ha elmarad a növekedés, a bővítése melletti érvelés egyszerűen annyit jelent, hogy a fejlesztési támogatások nem elegendők, és azok mennyiségét növelni kell. Néhány támogató azzal érvel, hogy célszerűtlen lenne a segélyek megtagadása a gyorsan fejlődőktől, mások pedig arra mutatnak rá, hogy kegyetlen lenne azt megtagadni a rászorulóktól. A fejlesztési segélyek ezáltal olyanok, mint a pezsgő: ha sikeresek vagyunk, megérdemljük, ha nem, szükségünk van rá.” (Bauer 1981, 91. o. id. Pásztor 2019).

A pezsgő mindig is különleges helyet foglalt el az alkoholos italok piacán, egyfajta presztízstermék, státuszszimbólum. Azáltal, hogy Bauer a pezsgőhöz hasonlítja a segélyek nyújtását, tulajdonképpen azt mondja ki, hogy a segélyezés presztízskérdés a segélyt adó országok számára. Azáltal, hogy a fejlődő országokon segítenek, igazából ők is nyernek. A saját világrendbeli státuszukat javítják inkább, nem azon országokét, akiknek segítettek. Legtöbbször az az ország szerez nagyobb hírnevet a segéllyel, aki adja, nem az, aki kapja.

A fejlett, nyugati országok néha büntudatot éreztek, ezt próbálták fejlesztési segélyek nyújtásával enyhíteni. Azonban a rászoruló országokat sem kell sajnálni, sokszor játszották el, hogy segítségre van szükségük. Így találkozott a kereslet és a kínálat a segélyek terén: a gazdag, tehetős országok megsajnálják a rászoruló, rossz körülmények között élő fejletlen országokat (Pásztor, 2019). A baj azonban ott kezdődik, amikor ezek a szerepek állandósulnak. „(...)a harmadik világ országainak „érdekeit” érvényesítők leginkább a status quo megőrzésében voltak érdekelték.” – írja Pásztor (Pásztor, 2019, 1108. o.). Politikailag nem volt kíváncsi a változás a vezetők (a segélyt adó és kapó országok kormánya) részéről, hiszen a liberális, szabadpiaci elvek érvényesítése és érvényesülni hagyása több esetben az aktuális politikai rend megváltozását is maga után vonta volna, mint például az állami monopóliumok megszüntetését. Bauer szerint azonban a fejlődő államok protekcionizmusa káros a gazdaságra, mivel a védővámok is a szegény embereket sújtják (Pásztor, 2019).

Amíg nem kezdődött el a fejlesztési segélyek dömpingje, addig a „harmadik világ” kifejezés tulajdonképpen nem is létezett.

„[A] harmadik világ kifejezés, illetve annak előzményei és az olyan szinonimái, mint a fejletlen világ, a kevésbé fejlett világ és a fejlődő világ, ráadásul most már a Dél is, egyfajta gyakorlati célt szolgál azon országok megjelölésére, amelyek kormányai – kevés kivétellel – fejlesztési segélyeket kérnek és kapnak a Nyugattól. A harmadik világ és a Dél fogalma, illetve a fejlesztési segélyezés politikája elválaszthatatlan egymástól. Igazából ezek ugyanazon érme két oldalát jelentik. A harmadik világ fogalma a fejlesztési segélyezés eredményeként született: fejlesztési segélyezés nélkül pedig nem is létezne.” (Bauer 1984, 40. o. id: Pásztor 2019).

Az idézett sorokból láthatjuk, hogy Bauer szerint a világ ilyesfajta felosztása kissé erőltetett, valamint inkább szolgál politikai, mint gazdasági célokat.

Az egyén szerepe

Sok kortársával ellentétben Bauer nem értett egyet azzal, hogy a fejletlen országokban élő szegény emberek helyett másoknak kellene döntenie gazdasági kérdésekben. Hitt abban, hogy az egyének attól függetlenül, hogy szegények, képesek racionális döntést hozni, akár egyéni, akár társadalmi szinten.

Erre kiváló példa a nyugat-afrikai és a malajziai földbirtokosok és kiskereskedők története. Ahelyett, hogy pénzüket a jelen helyzetükön javító dolgokra költötték volna, olyan növények ültetésébe fektettek be, amelyek csak sok év után termelnek profitot.

„[A]mi történt, az nagy részben több millió embernek a sokasodó külső kapcsolatokból és a piaci lehetőségekből adódó önkéntes reakciója volt.” (Bauer 1991, 191. o. id: Pásztor 2019).

Bauer kiemelkedően fontosnak tartja az egyének által végzett *önkéntes cserét* (*voluntary exchange*), ami a termelés növekedését és a piac kiterjedését segítette a harmadik világ országaiban. Hitt abban, hogy a fejletlen országokban élő emberek is képesek racionális döntéseket hozni gazdasági kérdésekben. Úgy véli, hogy ha egy egyén abbahagyja az önellátásra való termelést, és kereskedni kezd, hogy mindene meglegyen a megélhetéshez, ez jobb tudáshoz és koordinációhoz vezet, ami pedig a termelés növekedési potenciálját hozza magával. Ezt a folyamatot pedig a kereskedelmi lehetőségek bővítése támogatja. Ezek alapján a gazdasági növekedés a megfelelő munkamegosztás hozadéka, aminek a kiterjedt piac elengedhetetlen feltétele (Pásztor, 2019). Ezért is gondolja úgy, hogy téves az a nézet, hogy a harmadik világ országainak gazdaságát külföldi segélyekkel lenne érdemes előremozdítani.

Sokkal eredményesebb gazdasági javulást érhet el az adott ország, ha kereskedni tud más országokkal, ha a fejlesztési segélyek adományozása helyett a fejlett országok importálnak a fejletlen országoktól.

Bauer szerint a fejlett országokból érkező import ugyancsak pozitív hatással van a harmadik világ gazdaságára. Úgy vélte, a nyugati termékek megjelenése megtakarításra készíti az egyéneket, ami végső soron elkezd fellendíteni az adott ország gazdaságát (Pásztor, 2019). Azáltal, hogy az egyének célokat tűznek ki maguknak, hogy megvásárolhassanak egy-egy fejlett országból érkező import-terméket, gondolkodásuk elkezd átalakulni. Jobban meggondolják, hogy az összegyűjtött megtakarításukat mire fordítják, ezáltal felelős döntésekkel hozzájárulva az egyéni és az országos gazdasági fejlődéshez.

A harmadik világ fejlődési lehetőségeit vizsgálva Bauer fontosnak tartotta, hogy a piaczgazdasággal teremtett gazdasági előrelépés nem csupán a gazdagoknak kedvez, hanem a szegényebb rétegek számára is kiemelt jelentőséggel bír. Tudta, hogy ez ugyan elsőre nehézkesnek tűnik, hosszútávon igenis eredményre vezet. Elvei miatt sokan kritizálták, gondolatmenetét túl piacbarátnak találták.

Összegzés

Rövid tanulmányunkból láthatjuk, hogy Bauer Péter Tamás, magyar származású közgazdász gondolkodásmódja nagyban eltért a 20. század főbb gazdasági elképzeléseitől. Legjelentősebb kutatásait a mai fejlődésgazdaságtan területén végezte.

Elsők között fogalmazta meg, hogy a segélyek nem csak pozitív hatással bírnak. A nyugati országok sokszor büntudat enyhítésére és a saját presztízsük megerősítésére használták, ugyanakkor a fejlődő országok nem hasznosították megfelelőképpen és így elmaradt a segélyektől várt tartós gazdasági fellendülés.

A szegény országok fejlődési lehetőségét Bauer olyan önálló lépésekben látta, mint a kereskedelem fellendítése és a kapott tőke újbóli befektetése.

Bauer azonban nemcsak a segélyeket bírálta, hanem a segélyeket osztó politikusokat is, illetve élesen kritizálta az állami monopóliumok, az állam által irányított fejlesztési modell szükségességét. Veszélyesebbnek látta a hatalmat képviselők kezében, mint a gazdagokéban. Belátta, hogy kis tőkeigényű üzletekkel is be lehet indítani a fejlődést, ami a gazdasági felzárkózáshoz vezet, azonban ehhez a kormánynak utat kell engedni mind a belső, mind a külső piaci lehetőségeknek.

A volt gyarmatok gazdasági sorsa központi kérdésnek számított a II. világháború után. Írásait saját külföldi tapasztalataira alapozva Bauer kiemelte, hogy mindenkinek a saját lehetőségeivel kell a legjobban gazdálkodnia és nem a nyugati gazdaságokhoz kell mérnie az erősödést.

Elvei miatt kortársaitól több kritikát is kapott, mivel nem támogatta az aktuális politikai irányzatokat. Sok meglátása nem örvendett nagy népszerűségnek, ugyanakkor fejlődéssel kapcsolatos nézetei elgondolkodtatóak a mai kor számára is.

Felhasznált irodalom

- Baran, P. A. (1957): *The Political Economy of Growth*. Monthly Review Press, New York, 307. o. id.: Pásztor (2019), 1099. o.
- Bauer, P. T. (1978): *Hostility to the Market in Less-Developed Countries*. In: Brunner, K. (szerk.): *The First World and the Third World: Essays on the New International Economic Order*. University of Rochester Policy Center Publications, Rochester–New York, 169–189. o. id.: Pásztor (2019), 1099. o.
- Bauer, P. T. (1984): *Reality and Rhetoric. Studies in the Economics of Development*. Harvard University Press, Cambridge, MA. id.: Pásztor (2019), 1097. o.
- Bauer, P. T. (1991): *The Development Frontier. Essays in Applied Economics*. Harvard University Press, Cambridge, MA
- Bauer, P. T. (2000): *From Subsistence to Exchange and Other Essays*. Princeton University Press, Princeton. id. Pásztor (2019), 1104. o.
- Bod Péter Ákos (2019): Egyéni választás, gazdasági szabadság, fejlődés – Bauer Péter Tamás szellemi örökségéről. in: Katona Klára - Schlett András (szerk. 2019): *XX. századi híres magyar közgazdászok. XXI. században is érvényes gondolatai*. Heller Farkas Könyvek 5. Pázmány Press. 53-67. o.
- IEA (2002): *A conversation with Peter Bauer*. In: *Institute of Economic Affairs: A Tribute to Peter Bauer*. London, Institute of Economic Affairs. 19-50. o. <https://iea.org.uk/publications/research/a-tribute-to-peter-bauer>
- Leeson, P. T. (2009): *Escaping Poverty: Foreign Aid, Private Property, and Economic Development* *The Journal of Private Enterprise*, 23(2), 3-64. o.

- McCloskey, D. N. (2018): Bauer on Culture and the Great Enrichment. *Cato Journal*, 38(3), 587 –601. o.
- Pásztor Szabolcs (2018): Akinél a gyakorlat jövő időben szólt az elmélethez. *Közgazdasági szemle*, 65(5), 551–554. o.
- Pásztor Szabolcs (2019): Gondolatok a fejlesztési segélyek negatív hatásairól P. T. Bauer szellemi örökségének tükrében. *Közgazdasági szemle*, 66(10), 1093-1120. o.
- Yamey, B. S. (1987): Peter Bauer: Economist and Scholar. *Cato Journal*, 7(1), 21-27. o.

Tanulmány Kornai János közgazdasági munkásságáról

Mile Benedek

Bevezetés

Dolgozatom célja, hogy összefoglalja és bemutassa Kornai János közgazdasági munkásságát, elsősorban az általa tapasztalt és leírt 'létező' szocializmus témakörével kapcsolatban. Az ismertetett művek kiválasztása során arra törekedtem, hogy azok a lehető legszemléletesebben, jól nyomon követhető módon reprezentálják Kornai kutatásainak haladási irányát, kezdve a vállalati rendszerektől egészen a teljes szocialista rendszer működésének leírásáig.

Választásom azért esett rá, mert írásai során több, napjainkban is tapasztalható, főként intézményi jelenséggel foglalkozik, melyek közvetett és közvetlen módon jelentős hatást gyakorolnak mind a gazdaságra, mind a hétköznapi emberek életére. Ezen felül úgy gondolom, hogy empirikus-holisztikus kutatási módszere, elhivatottsága a gyakorlati tapasztalat megismerésére és összefüggéseiben való tényszerű leírására példaértékű lehet napjaink nemzedékének számára.

Munkám során nem törekszem a teljes életmű leírására, kizárólag a fent említett kritérium szempontjából az általam legjelentősebbnek vélt gondolatokat szándékoztam befoglalni ebbe az írásműbe. Kornai egyes tanulmányainak ismertetésére megjelenésük szerinti időrendi sorrendben kerül sor, lévén az egybeesik a kutatások haladási irányával.

A kutatói pálya kezdete

Túlzott központosítás

Kornai János első jelentős hazai és nemzetközi érdeklődést kiváltó írása, mely egyben kutatói pályafutása kezdetét is jelentette, a kandidátusi disszertációjaként megírt *A gazdasági vezetés túlzott központosítása* (TK) címet viseli.

Ebben Kornai a könnyűiparon keresztül vizsgálja a tervutasításos rendszert és kísérli meg annak elemei közötti viszonyok és összefüggések leírását.

Megállapítja, hogy a *tervgazdaság* nem alkalmas a sok éves, hosszú távú előre tervezésre. A vállalatok még az éves tervet sem veszik igazán komolyan, mert nem kapcsolódnak hozzá megfelelő ösztönzők. Ezen felül az ellátási lánc akadozása, a kereslet ingadozása és a tervezet folyamatos változtatása is ellehetetleníti az éves terv megvalósulását. A legnagyobb hatást a negyedéves terv gyakorolja a termelésre, melyet az egész iparágat menedzselő igazgatóság szab meg. Ebben a termelésre vonatkozó merev korlátok összeütközésbe kerülnek a folyamatosan változó körülményekkel, ezért a gyakorlatban ez sem valósulhat meg teljesen. Azonban, ha nem követelik meg a terv szigorú teljesítését, akkor csorbát szenved a bürokrácia tekintélye.

Ezekre a problémákra Kornai a tervezési rendszer mély és átfogó reformjában, illetve a gazdaságvezetési módszerek megváltoztatásában látja a megoldást. Ugyanakkor arra is rámutat, hogy enyhe reform esetén az adminisztratív eszközök fegyvelmező hatásainak enyhítése, a szükséges materiális ösztönzők hiányában, csak még jobban aláásná a rendszer működőképességét. (Kornai, 2005)

A könyv az alábbi utasítások és ösztönzők kölcsönhatásából eredő szabályosságokat emeli ki:

- A mennyiségorientált termelés hatásai és mellékhatásai. Részben pozitív, mivel a termelés volumenének növelése a köz érdekét szolgálja, ugyanakkor negatív is, mert erős mennyiségi szemléletet eredményez.
- Fontos vállalati szegmensek háttérbe szorulnak, mint a műszaki fejlesztések és a költséghatékonyság, mert ezeket az ösztönzők és az utasítások nem szorgalmazzák.
- A 100%-os termelés hajszája. Ez sokszor káros hatással van, főleg a jövőbeni termelésre és a vállalati innovációra.
- „Tervgazdasági spekuláció”. A gazdasági vezető úgy irányítja a termelés-felhasználási folyamatot, hogy azzal a saját hasznát maximalizálja, ez sokszor a közérdek rovására megy.
- A terv lazítása és feszítése közötti harc - Tervalku. Ha a vállalat túl teljesíti az előírt termelési szintet (pl. az adott évben 110% a tényleges kibocsátása), akkor azt a következő évre tervesítik, és azt veszik alapul mint 100%-ot. Ezért a vállalatok érdeke a termelés visszafofása, hogy az ne lépje túl a 100-102% körüli kibocsátási szintet.
- A termelés periodikus egyenlőtlensége. A termelés sajátos lüktetése, melyben egymást váltják, a lazálás, „hajrázás” és a rohamtempó.

- Jelen és jövő közti érdekütközés. A gazdasági vezetők a rövid távú tervek teljesítése érdekében feláldozzák a jövőbeni fejlődés és a termelés hatékonyabbá tételének lehetőségét. (Kornai, 2005)

Kornai a Túlzott központosításban kezd el először foglalkozni a hiány jelenlétével. Megállapítja, hogy a termelés során jelentkező anyagihiány csökkenti annak hatékonyságát és a termék felhasználóját/fogyasztóját kiszolgáltatottá teszi a termelőnek. A tanulmány bemutatja a centralizáció és a hiány közötti szoros összefüggést és a két jelenség közti kölcsönös visszahatást: „...*a hiány a központosítási hajlandóságot erősíti a központosítás pedig hiányt gerjeszt*”. (Kornai, 2005, 102. o.)

A TK hatása a kor szellemi életére

A mű jelentős hatással volt a kor nyugati közgazdákra, elsősorban azzal a szocialista rendszerek vizsgálatában paradigmaváltó kutatási módszerével, amely tudományos alapon, az empirizmus eszköztárával vizsgálta a szocialista vállalati rendszerek működését.

Az 1956. szeptember 24-én tartott kandidátusi vitán, az ilyen eseményekhez képest szokatlanul nagy tömeg gyűlt össze, ami a könyv, szocialista tervgazdasággal szembeni kritikus hangvételének és a szellemi élet reformtörekvéseinek találkozásával magyarázható. Jól jelzi azt, hogy hatása túljutott a gazdasági körökön és bekerült a politikai diskurzusba, hogy a hasonló tanulmányoktól eltérően a napilapok is beszámoltak a róla szóló, elismerő tudósításokról.

Később a mű az egyik legfőbb kiindulópontja lett a rendszer reformját célzó törekvéseknek.

Kétszintű tervezés

Kornai disszertációja nyomán belátta, hogy a további tapasztalatok a rendszer éles kritikájához vezetnének, amit lehetetlen lett volna publikálni az adott politikai környezetben. Annak érdekében, hogy további tanulmányait is közreadhassa érdeklődését a termelés optimalizálásának irányába fordította. Úgy gondolta, hogy matematikai módszerek alkalmazásával el tudja kerülni a politikai cenzúrát, mivel az érthetetlen volt a cenzorok és pártkomisszárok számára.

Vizsgálatainak megkezdéséhez szüksége volt egy erős matematikai apparátusra, melynek elsajátításában nagy segítségére volt Lipták Tamás. Célja a gazdasági viszonyokat tükröző tényleges kvantitatív adatok felhasználásával történő valóságos döntések előkészítése volt népgazdasági szinten. Ennek

megvalósításához a lineáris programozás módszerét használta fel. (Kornai, 2005)

A *népgazdasági tervezés* kidolgozásának igénye már a gyakorlati tervezőkben is megjelent, de volt ezekkel egy alapvető probléma: egy erősen aggregált modellben szűkülnek a választási lehetőségek, illetve a túlzott egyszerűsítés miatt kevésbé megbízhatóak lesznek az eredmények. Ha azonban Kornai a korábbi tervezési munkáihoz hasonló részletességgel dolgozta volna ki a modellt, akkor az azoknál hússzor vagy akár ötvenszer nagyobb méretű egyenletrendszert eredményezett volna, amivel nem tudtak volna megbirkózni az akkor rendelkezésre álló számítógépek.

A probléma áthidalására a feladatot különféle dekompozíciós algoritmusok segítségével próbálták meg kisebb részekre bontani. A modell alapötletét az Országos Tervhivatal (OT) tényleges tervezési szisztémájából merítették. Az OT átadja makroszintű előirányzatait a gazdasági erőforrások felosztásáról az ágazatokat irányító igazgatóknak, akik annak tanulmányozása és a vállalatok visszajelzése alapján jelzik az OT-nek észrevételeiket. A módosítási javaslatok alapján a központ új tervszámokat készít. Az így keletkező folyamatos visszacsatolások/alkufolyamatok révén a rendszer végül eljut az inputok és output kötelezettségek egy optimális allokációjához. (Kornai, 1962)

Az elgondolás matematikai bizonyítását Lipták Tamás dolgozta ki, úgy, hogy átfogalmazta a problémát egy játékelméleti modellé, amelyben az egyik játékos a központ, a másik pedig az ágazatok együttese. Ilyen módon bizonyítani tudták, hogy a fenti eljárás közelít az optimális megoldáshoz.

A tanulmány igazolja, hogy van olyan eljárás, amellyel eljuthatnak egy olyan tervhez, amely:

- Belül marad az erőforrások adta korlátokon;
- Az egyes ágazati tervek összhangban vannak a központ által előírt keretszámokkal
- Az összes lehetséges számításba jövő változat közül a terv a lehető legjobb
- Nem feltételezi, hogy a központ birtokában van minden információnak, erősen épít a decentralizáltan felhalmozódó információra;
- Ahhoz, hogy ez az eljárás a gyakorlatban is alkalmazható legyen, a következő feltételeknek kell teljesülnie (elmélet $\leftrightarrow$ valóság):
  - A központi vezetők céljai világosak és egyértelműek $\leftrightarrow$ a valóságban a vezetés inkonzisztens;
  - Az egyes ágazatoknak nincsenek elkülönült, saját törekvései $\leftrightarrow$ minden résztvevőnek vannak saját törekvései;

- A terv figyelembe veszi az adottságok adta korlátokat $\leftrightarrow$ irreális tervek elfogadása;
- Minden információ pontos $\leftrightarrow$ az adatok bizonytalanok, torzítottak;
- Tökéletes fegyelem, az információ időben érkezik $\leftrightarrow$ gyakori késések, fegyelmezetlenségek;
- Türelmes tervezés, újabb és újabb visszacsatolások a tervezés és ágazatok között $\leftrightarrow$ hajsztolt tervezés, tervszámok javítására nincs idő.

(Kornai, 2005)

A fenti feltételrendszerből kiderül, hogy ha az elméleti követelményeket összehasonlítjuk a valósággal, akkor lehetetlen, hogy a központi tervezés a gyakorlatban is tökéletesen működjön.

A KT fogadtatása, hatása és utóélete

A könyv nagy nemzetközi siker lett, több mint 300 hivatkozással és felkerült a kor egyik legnagyobb közgazdásza — Kenneth Arrow — által 1971-ben összeállított listára, mely az Econometricában – egy rendkívül nívós matematikai-közgazdaságtani folyóirat – 1933 óta megjelent 20 legjobb cikket válogatta össze. (Simonovits, 2014)

Árral szemben

*Anti-Equilibrium*³

Kornai a nyugati utazásai során a kapitalista rendszer gyakorlati működéséről szerzett személyes és olvasmányai révén összegyűjtött gondolati tapasztalatainak hatására kezdte el bírálni a neoklasszikus elmélet magvának számító *általános egyensúlyelméletet*. Ennek lényege, hogy a vállalatok célja profitjuk maximalizálása, míg a háztartások úgy akarják elkölteni pénzüket, hogy az számukra maximális hasznosságot biztosítson. Az elmélet azt bizonyítja,

---

³ Úgy gondolom, némi magyarázattal tartozom az Olvasónak, ugyanis ez a könyv, az eddigiekkel és a soron következőkkel ellentétben elsősorban nem a szocialista rendszerrel, hanem a neoklasszikus elmélettel foglalkozik. Az AE-t a következő okokból vettem bele dolgozatomba: 1. Kornai írásai közül talán ez az, amelyik a legjobban rávilágít kritikus kutatási szemléletmódjára, melynek egyik fő pillére a gyakorlati tapasztalatok összevetése az elmélettel. 2. Saját bevallása szerint ez volt kutatói pályafutásának legnagyobb vállalkozása, mely előfutára volt a neoklasszikus rendszert célzó későbbi bírálatoknak 3. A könyvben megjelennek a szocializmusból szerzett korábbi tapasztalatai (elsősorban az összehasonlító elemzéseknél, mint a rendszerben ható jelzések), illetve több új gondolat is, melyek beépültek későbbi szocialista rendszerrel kapcsolatos munkáiba (“nyomásos”- “szívásos” gazdaság).

hogy léteznek olyan árak, amelyek egyensúlyba hozzák a vállalatok kínálatát és a háztartások keresletét és bizonyos feltételek teljesülése mellett optimális egyensúly jön létre.

Kornai fő problémája az volt vele szemben, hogy nem elég egzakt, sok esetben nem lehetett kielégítően alkalmazni a valóságban tapasztalható jelenségek magyarázatára. Legfőbb célja az egyensúlyelmélet alapjaiban vett megváltoztatása volt, egy olyan elmélet kidolgozása, amely alkalmas a reálgazdasági folyamatok leírására és elemzésére. (Gedeon, 2013)

Az általános egyensúlyelmélet megkérdőjelezett, bírált pontjai:

1. *A racionális döntéshozó problémája.* A modell feltételezi, hogy az emberek közgazdasági értelemben racionálisak (preferenciáik időben változatlanok és haszonmaximalizálásra törekednek), holott a valóságban a döntéseik sokszor inkonzisztensek.
2. *Ár-információ kizárólagossága.* Az általános egyensúlyelméletben csupán egyetlen információ-típus áramlik a rendszer egységei között, az ár. Kornai itt a szocializmusból vett analógiára hivatkozik, ahol az árak szinte semmilyen információs tartalmat nem hordoztak, helyette a készletek szintje, a tervutasítások, a termékért várakozó sor hossza, várakozási idő stb. voltak azok a tényezők, amelyek jelentőséggel bírtak. Ezek nélkül nem lehet megmondani, mi az árjelzések speciális előnye a piaci mechanizmusban a többi jelzéshez képest.
3. *A kereslet és kínálat egyenlő.* A vállalatok mindig többet akarnak eladni, mint amennyit az érvényes áron valójában el lehet adni és erre a célra mindegyik vállalatnak van tartalékkapacitása és raktár-készlete (lásd táblázat). Ilyen

1. táblázat: Az USA iparának kapacitáskihasználási indexe

Az USA iparának kapacitáskihasználási indexe*

Év	„Preferált” kihasználás	Tényleges kihasználás*
1954		84
1955		92
1956		86
1957		76
1958		80
1959		85
1960		77
1961		83
1962	92	83
1963		85
1964		88
1965		90
1966	93	88
1967		86
1968		85
1969		83

* Forrás: McGraw-Hill Co. kapacitáskihasználási indexei (Közvetlen információ).

* Decemberi működési adatok.

Forrás: Kornai, 1971, 277. o.

értelemben nagyobb a kínálat, mint a kereslet, de csak annyit tudnak eladni, amennyi termékre igény van. Az AE-ban Kornai ezt a jelenséget „nyomás”-os (vevők piaca), a tartós túlkeresletet, amikor az eladó válógathat a vevők közül (eladók piaca), pedig „szívás”-os egyensúlyi helyzetnek nevezte el. (Kornai, 1971)

Ez a fajta aszimmetria ösztönzi versenyre a vállalatokat, ami kikényszeríti az innovációt és az új termékek piacra hozatalát. Aki ebben a versenyben előnyt szerez az a növekvő mérethozadék elve alapján egyre hatékonyabban tud termelni a versenytársakhoz képest, ami végül egy oligo-monopolisztikus piac kialakulásához vezethet.

4. *Nincs bizonytalanság a piacon.* Ez ellen szól, hogy a vállalatok döntéseit a kockázati tényezők határozzák meg és ezek alapján szabják meg a termelési volument. Ha nem így lenne, mindenki pontosan annyit termelne, amennyit el tud adni.
5. *A termékek halmaza állandó.* Ezt cáfolja, hogy a vállalatok közti verseny eredménye a minőségjavulás és innováció.
6. *Szervezetek állandósága.* A valóságban folyamatosan jönnek létre és mennek tönkre vállalatok egyfajta természetes szelekcióhoz hasonló folyamatot követve. (Mihályi, 2014)

A várt hatás elmarad

A könyv megírásával Kornai bevallott célja az volt, hogy megváltoztassa a fennálló tudományos paradigmát: „Végigtekintve a közgazdaságtudomány akkori állapotán, felismertem, hogy számos eredményes kutatás folyik, amely az általam kíváncsnak tartott irányba mutat, és kezdi kitölteni a walras-i elmélet és a valóság közötti hézagokat. Ám túl lassúnak éreztem a változást. A fennálló tudományos gondolkodás reformja helyett tudományos forradalmat tartottam szükségesnek.” (Kornai, 2005, 202. o.)

Ekkor úgy gondolta, hogy a neoklasszikus iskola nem alkalmas a reálgazdasági folyamatok valósághű leírására, mert nem képes kitörni saját fogalmi keretrendszeréből. Tehát az elméleti rendszer zsákutcába jutott és nem képes a megújulásra. Később azonban elismerte, hogy alábecsülte a neoklasszikus iskola fejlődési és újítási képességét, még ha abban igaza is volt, hogy ez igen lassú és körülményes folyamat, a régi gondolati sémákhoz való konok ragaszkodás miatt.

Úgy tűnt a könyv eléri célját, azaz az egyensúlyelmélet gondolati sémájának átértékelésére készíti a közgazdászokat, de a kezdeti „sikerek” után az érdeklődés lanyhult, a vita abbamaradt. Életrajzi könyvében Kornai fejtegeti

ennek okait, melyeket a következőkben vél felfedezni. Sok benne az új fogalom, a régi fogalmak újrakeresztelése, illetve tele van matematikai szimbólumokkal, melyeket nem használ matematikai elemzésre. Ezen felül úgy bírálta a régi rendszert, hogy nem nyújtott helyette új, jobb alternatívát. Nem volt alap, amire fel lehetett volna építeni az új elmélet adta szellemi konstrukciókat. (Kornai, 2005)

Összeáll a kép

A hiány

A könyv megírásával Kornai törekvése az volt, hogy a *hiánygazdasági* részjelenségen keresztül mutassa be az egész szocialista gazdasági rendszer működését. Ezzel a hétköznapi emberek által tapasztalt mindennapos jelenséget kívánt átfogó elméletté alakítani.

A hiánygazdasági jelenség Kornai saját megfogalmazásában: „Hiánygazdaságról akkor jogosult beszélni, ha hiányjelenségek mutatkoznak a gazdaság minden (vagy majdnem minden) szférájában [...] A hiány nem átmeneti, hanem krónikus. A hiány elmaradása a kereslettől nem csekély mértékű, hanem sokszor igen nagy, más szóval, a hiány igen intenzív”. (Kornai, 2005, 249. o.)

A kötet két részből áll, az első: Alkalmazkodás árak nélkül, a második pedig: Alkalmazkodás árak jelenlétében. A '70-es évek közgazdaságában nem volt szokás az árak nélküli, reálgazdasági folyamatokkal foglalkozni, azonban Kornai már az AE-ban is hangsúlyozta a nem ár jellegű információk jelentőségét. A következő sorokban a teljesség igénye nélkül kiemelek pár gondolatot, melyeken keresztül talán legjobban érthető a könyv mondanivalója:

- Az állam és a vállalatok paternalisztikus viszonya
- Kornai az állam és a vállalatok közti anyagi viszonyokat egy szülő (állam) – gyerek (vállalatok) kapcsolathoz hasonlítja, ahol a szülő gondoskodik gyermekéről. Ennek öt esetét különbözteti meg:
  4. fokozat: természetbeni juttatás – passzív elfogadás; újszülött kor – teljes ellátás, kívánság nélkül;
  3. fokozat: természetbeni juttatás – aktív kívánság; gyermekkor – teljes ellátás, kívánságok, megkezdődik az alkudozás;
  2. fokozat: pénzbeli ellátmány – kamaszkor – gyerek elköltözik otthonról és pénzbeli juttatásokat kap, ennek mértéke alku tárgya;
  1. fokozat: önellátó – kisegítéssel; felnőttkor – gyerek felnőtt, saját keresetéből látja el magát, ha esetleg bajba kerül számíthat szülei anyagi segítségére;

0. fokozat: önellátó – magára hagyott; felnőttkor – a gyerek szülei már nem élnek, nem számíthat segítségükre, csak önmagára hagyatkozhat;
- A szocialista rendszerre ebből az 1.-3. fokozatok a jellemzők és ezek vezetnek a később tárgyalt, puha költségvetési korlát jelenséghez.
(Kornai, 1980)
  - A termelés növelésének korlátai⁴
1. *Erőforráskorlátok* → A termelési tevékenységek reálinput felhasználása nem haladhatja meg a rendelkezésre álló reálinputok volumenét. Ezek fizikai jellegű korlátok, olyan tételek tartoznak ide, mint a rendelkezésre álló szakképzett munkaerő, a termeléshez szükséges nyersanyagok, műhelyben üzembe helyezhető gépek stb.
Erőforráskorlátos rendszer esetén egyszerre van jelen a hiány és a többlet, mert általában különféle kombinációkban használják fel az erőforrásokat, így a szűkös erőforrásból hiány, a komplementer, kiegészítő erőforrásból pedig többlet keletkezik. Erre példa a „klasszikus” szocializmus.
  2. *Keresleti korlátok* → Csak annyi terméket lehet értékesíteni, amennyire van fizetőképés kereslet. Ez magatartási jellegű korlát, így átléphető. Ennek következményei a társadalmi és intézményi viszonyok függvénye. Lehetséges megoldása a kereslet növelése állami beruházással vagy magánberuházás ösztönzésével. Erre példa a „klasszikus” kapitalizmus.
  3. *Költségvetési korlátok* → A vállalat költségei nem léphetik túl tőkéjének és bevételeinek összegét. Ez is magatartási jellegű korlát, ugyanaz érvényes rá, mint a keresleti korlátra. (Chikán, 2014)
A választást valóban behatároló korlátot nevezzük *effektív korlátnak*. Ez az a korlát, amely teljes mértékben igénybe veszi a rá vonatkozó erőforrásokat és ez lesz a termelés növelésének határa. Amely korlátnál nem merülnek ki az erőforrások azt *nem effektív korlátnak* nevezzük, ezek nem gyakorolnak befolyást a választásra. „Mindig a viszonylag szűkebb korlátok effektívek; ezekbe ütközik bele a termelés növelésére irányuló törekvés. A viszonylag tágabb korlátok nem effektívek.” (Kornai, 2014, 1141. o.)

Külön térnek rá az eredetileg költségvetési korlátokhoz tartozó jelenségekre a *puha és kemény költségvetési korlátra*. Ezt a megnevezést Kornai vezette be

---

⁴ A könyv itt abból a feltételezésből indul ki, hogy a gazdaság és annak szereplői növekedésre törekednek.

a közgazdaságtan terminológiájába, amely talán munkásságának legnagyobb hatású gondolata.

A kifejezés a háztartási mikroökonómiai elméletből ered, melyben a háztartás rendelkezésére álló összes pénzügyi forrás aggregátuma képezi azt a költségvetési korlátot, amely mentén bevételei még fedezik kiadásait. Ennek az elméletnek az analógiája ugyanúgy igaz a vállalatokra. Ha minden rendben megy, akkor a vállalat belül marad a saját költségvetési korlátján, tehát bevételei meghaladják kiadásait és még nyereség is képződik. Azonban megeshet, hogy a vállalat kiadásai túllépik a bevételeket és induló pénztartalékai is kimerülnek. (Kornai 2005)

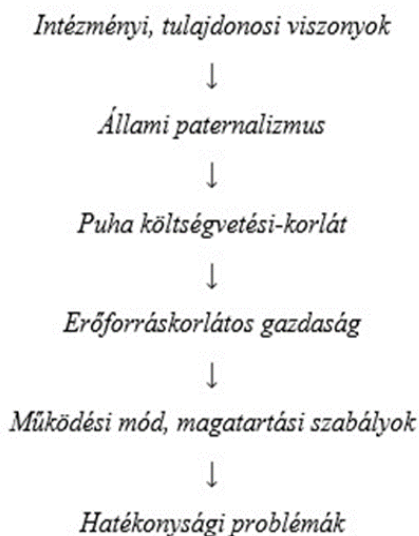
Ha a *költségvetési korlát kemény*, akkor ebben az esetben a vállalat nem számíthat segítségre és előbb-utóbb csődbe megy, tekintet nélkül arra, hogy az önhibájából történt vagy egyéb tőle független külső körülmények közrejátszása okán. A vállalatot magára hagyják; ugyan van lehetősége hitelt felvenni, de a bank is csak „ortodox” feltételek mellett hajlandó hitelt nyújtani. Abban az esetben, ha a *költségvetési korlát puha*, akkor a költségvetési korlát túllépésekor az állam kihúzza a vállalatot a bajból. Erre sokféle eszköz létezik: dotáció, felmentés adók vagy más közterhek alól, kedvezményes hitel, fizetési kötelezettségek elhalasztása stb. Ilyenkor az állam, mintegy biztosítóintézetként funkcionál, mely kárpótolja a vállalatok veszteségét és garantálja túlélésüket. Ilyen értelemben egy olyan verseny jön létre a vállalatok közt, melynek nincsenek vesztesei, csak nyertesei. Ennek egyik „mellékterméke” az ún. beruházási éhség, ahol sok piaci szereplő beruházási engedélyt akar szerezni, mert tudják, hogy ha elfogy a pénzük akkor az állam majd kimentí őket. Ez erős lobbizáshoz vezet és végső soron egy nem optimális erőforrásallokációhoz, mivel az engedélyeket nem versenyképesség, hanem politikai szempontok alapján osztják ki. (Chikán, 2014)

Egy másik szegmens, amiből következtetni lehet a költségvetési korlát keménységére-puhaságára, az a vállalat növekedése. Ha a növekedés kizárólag a vállalat pénzügyi helyzetétől függ, akkor kemény költségvetési korlátról, ha nem akkor pedig puha költségvetési korlátról beszélünk.

Fontos megjegyezni, hogy a költségvetési korlátok milyensége egyfajta magatartást, viselkedési szabályosságot tükröz. Ez nem egy egyszeri jelenség, hanem a vállalatok tapasztalatai alapján vett várakozásait foglalja magában az állam felé. Ha a vállalati vezető azt látja, hogy az állam rendszeresen mentőövet nyújt a bajban lévő vállalatok felé, akkor a saját esetében ő is erre fog számítani és cselekedeteit is ehhez igazítja. A kimentés valószínűsége annál nagyobb, minél gyakoribb a veszteségek kompenzálása. (Kornai, 2014)

A költségvetési korlát puhasága súlyos károkat okozhat a gazdaságnak, mivel a vállalatok nem elég érzékenyek az árak, költségek, profit jelzéseire ezért felelőtlen megrendeléseket adnak fel, ami alacsony hatékonysághoz, felhalmozáshoz és jelentős költségűlépésekhez vezet. (Kornai, 2005)

A hiánygazdaság kialakulásának oksági láncolata:

[Chikán, 2014]

1. ábra: A hiánygazdaság oksági láncolata

Forrás: Chikán, 2014

Mint az a fenti ábrából látható a hiánygazdaság kialakulását nem lehet egyetlen tényezőre visszavezetni, ez egy soktényezős, bonyolult oksági mechanizmus, ami magából a szocialista rendszer felépítéséből ered, tehát mint olyan, a rendszer immanens tulajdonsága. Reformokkal lehet enyhíteni, de megszüntetni nem. Kornai szavaival élve: „...meghatározott társadalmi viszonyok, intézményi adottságok meghatározott magatartási formákat, gazdasági szabályosságokat, normákat szülnek. Ezeket nem lehet állami elhatározással hatályon kívül helyezni. Nem kormánydöntés vagy állami terv hívta elő, hogy legyen beruházási feszültség, krónikus munkaerőhiány, árfelhajtó tendencia és így tovább – és semmilyen kormánydöntés vagy állami terv nem tudja ezeket megszüntetni, amíg azok a körülmények fennállnak, amelyek állandóan újratermelik e jelenségeket.” (Kornai, 1980, 583. o.)

A könyv cenzúrája és utóélete

A hiány tekinthető a Kornai által alkalmazott rendszerparadigmák kutatásának egyik alapköveként, aminek modus operandija különböző gazdasági rendszerek lényegi elemének azonosítása és összehasonlítása egymással. Annak érdekében, hogy a könyv megjelenhessen az adott politikai környezetben Kornai kénytelen volt saját magát cenzúrázni. Könyve tudományos kötetekhez mérten hatalmas siker lett, sok helyen megjelent külföldön. Ami talán utólag, mégis a legfontosabb volt, hogy felrázta a hazai értelmiséget és segített abban, hogy más szemmel nézzenek a szocialista rendszerre, ezzel elősegítve annak erózióját. (Kornai, 2005)

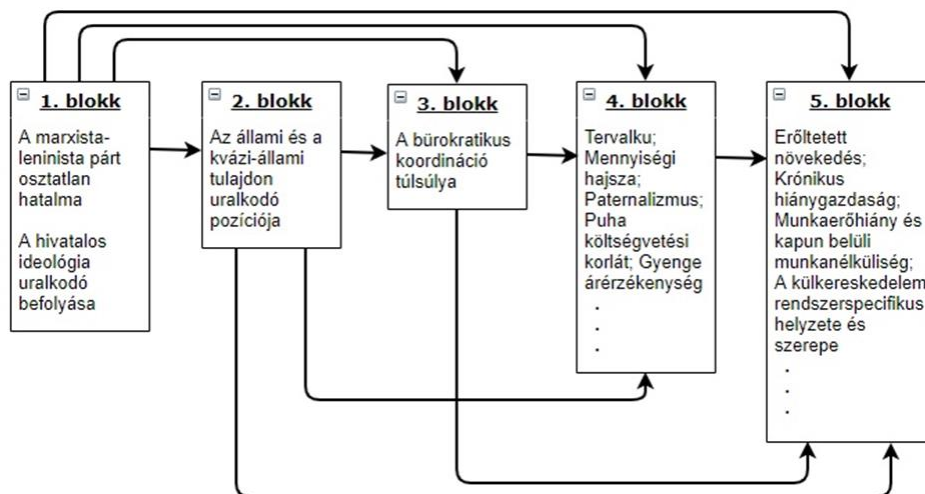
A szocialista rendszer

Kornaiban 1983-ban érlelődött meg az elhatározás, hogy ír egy átfogó szintézist a *szocialista rendszerről*, nem csak saját, hanem más szerzők tapasztalatait és gondolatait is magába foglalva. Már a hiány is egy áttekintő jellegű mű volt, melyben a rendszerparadigma eszközével vizsgálta a szocializmust, de az (részben politikai okokból) nem fedi le a rendszer teljes egészét (csak kb. 30%-át) és egyáltalán nem is foglalkozik a politikai struktúrával, ideológiával és a rendszer reformjával.

Mivel ez összefoglaló munka, ezért a benne foglaltak nagy részét már érintettem az eddigi művek ismertetése során, ezért csak egy lényeges gondolatmenetet ismertetnék külön a rendszer kialakulásáról és elemei között levő kapcsolatokról.

A klasszikus szocialista rendszer kialakulásának egyik – talán legfontosabb – feltétele, hogy a hatalmon lévő párt kezében legyen az osztatlan politikai hatalom; a párt és az állam összefonódik (2. táblázat). Ezek szükséges, de nem elégséges feltételei a klasszikus szocialista rendszer kialakulásának, ugyanis az csak akkor jöhet létre, ha a hatalmon lévő pártot áthatja a szocialista ideológia (1. blokk). A politikai struktúra kialakítja az általa kívánatosnak tartott tulajdonformát, ebben az esetben a köztulajdont (2. blokk). Az előző három jelenség meghatározza és szükségessé teszi a bürokratikus koordináció túlsúlyát (3. blokk). Ezek meghatározzák a rendszer szereplőinek motivációját és viselkedési szabályosságait, illetve az ezekből következő jelenségeket (4. blokk). És az összes eddig felsoroltakból következnek az 5. blokkban feltüntetett tartós gazdasági jelenségek. Ez olyan összefüggési láncolat, mely a szocialista párt hatalomra jutására vezet vissza a rendszer legfőbb elemeit. (Kornai, 1993)

2. táblázat: A kauzalitás fő iránya

Forrás: Kornai 1993, 381. o.

Új utakon

Szerepvállalása a gazdaságpolitikában a rendszerváltástól napjainkig⁵

Egészen a rendszerváltás hajnaláig Kornai tudatosan került bármiféle politikai tartalmú állásfoglalást és megnyilvánulást. Annak közeledtével azonban úgy érezte, hogy eddig felhalmozott ismeretei predesztinálják rá és szükségessé is teszik, hogy megossza javaslatait az ország gazdaságának helyreállítása és a piacgazdaság felé való átmenet elősegítésének érdekében. Ennek eredménye volt az *Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében (Röpirat)* megírása.

Tartalmát tekintve a Röpirat élesen elutasított minden olyan javaslatot, melyek a szocializmus bármiféle megreformálásában (pl. a piacgazdaság teljes szimulációja a szocializmuson belül) látta a megoldást. Ez a gondolat nagy felháborodást váltott ki sok, a megoldást a rendszer reformjában kereső hazai közgazdából. (Kornai, 2005)

⁵ Ebben a fejezetben elsősorban azt kívánom bemutatni, hogy Kornai miként használta fel eddigi kutatásai során szerzett tapasztalatait a szocialista-kapitalista átmenet során.

A Röpirat talán legfontosabb üzenete, hogy nyíltan és egyértelműen kimondja, hogy nincs harmadik út, hiába toldozgatják-foltozgatják a szocialista rendszert, az nem lehet működőképes. Ezen felül az infláció elszaladásának megelőzése és a makrogazdasági egyensúly helyreállítása érdekében egy gyors ún. „stabilizációs műtétet” javasolt, amivel egyszerre minden kiváltó okot kezelni lehetne.

A tulajdonviszonyokkal kapcsolatban a két szembenálló álláspont közül ő a magánszektor fokozatos, *gradualista* helyreállítását javasolta, a *gyorsított privatizációval* szemben. Ez azt jelenti, hogy az állami vállalatok ugyan hosszabb idő alatt, de piaci alapon, a legrátermettebb tulaj kezébe kerülnének. A *gyorsított privatizáció hívei* egy ún. kuponos magánosítást javasoltak, ahol az állami tulajdont kuponok/voucherek segítségével osztanák fel az ország lakossága körében. Ennél a hangsúly a tulajdon minél gyorsabb felosztásán volt, nem pedig azon, hogy az a „legjobb gazda” birtokába kerüljön. (Kornai, 2005) A Röpiratban Kornai egy másik fontos – jelenleg is aktuális – javaslata volt, hogy az állami vállalatok vezetői, kormányzati tisztviselők, minisztériumi tagok a saját jövedelmükkel feleljenek azokért a projektekért, beruházásokért, melyek az ő hatáskörükbe tartoznak. Ezzel kívánta elérni a személyes felelősségvállalást azoknál az embereknél, akik a közpénzek felhasználásáért felelősek.

Összegzés

A dolgozat végén szeretném még pár sorban kifejteni azt, hogy Kornai János életműve mekkora hatást gyakorolt és milyen jelentőséggel bírt a közgazdaságtan számára. A rendszerparadigma egyik úttörője és egyik legelismertebb művelője volt, amivel célja az adott rendszer egésze és részei közti viszonyok és összefüggések interdiszciplináris jellegű elemzése és leírása volt. Munkásságából ennek legeklatánsabb példája A szocialista rendszer, mely könyvet a rendszerparadigma szintéziseként írta meg a „létező szocializmus”-ról. Kutatásai során egy Kelet- és Közép-Európában jellemzően nem alkalmazott elemzési módszert használt. Ez egyfajta empirikus-holisztikus szemlélete volt a vizsgált rendszernek, melyben a normatív helyére a dolgok pozitív megközelítése lépett, ezzel nyújtva hiteles és valós képet a szocialista rendszer működéséről a nyugati világ számára. Kornai jelentőségét mutatja, hogy más tudósok, közgazdászok és rendszerkutatók – köztük Assar Lindbeck is – úgy vélekednek, hogy azok számára, akik valamilyen szempontrendszer szerint a szocializmus elemzésével foglalkoznak, máig kiindulópontként és minőségi standardként szolgál munkássága. Ezt alátámasztja több mint

30 000-es idézettsége Google Scholaron⁶, ami a jelenleg is élő magyar közgazdák körében messze a legtöbb (összeségében második Neumann János után) és nemzetközi viszonylatban is igencsak tekintélyt parancsoló.

Felhasznált irodalom

- Chikán Attila (2014): „A hiány” szerepe a rendszerváltás szellemiségének előkészítésében. SZTE-GTK: Kornai kurzus. <http://eco.u-szeged.hu/hirek-esemenyek/gtk-2014-marcius/hiany-szerepe>. letöltés: 2020. 09. 15.
- Dénes Ferenc - Endrész Marianna - Kaderják Péter - Valentinyi Ákos - Vályogos Győző (2018): „A hiány” visszhangja Keleten és Nyugaton (A recenziók tükrében). Köz-gazdaság, 13(1), 121-131. o.
- Gedeon Péter (2015): Az Anti-Equilibriumtól a szocialista rendszerig és tovább. SZTE-GTK: Kornai kurzus. <http://eco.u-szeged.hu/hirek-esemenyek/gtk-2015-majus/kornai-kurzus-gedeon>. letöltés: 2020. 09. 15.
- Kornai János (1957): A gazdasági vezetés túlzott központosítása. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Első kiadás
- Kornai János (1962): Kétszintű tervezés: Játékelméleti modell és iteratív számítási eljárás népgazdasági távlati tervezési feladatok megoldására. Társzerző: Lipták Tamás. Közgazdasági Szemle, 9(12), 1429-1443. o.
- Kornai János (1971): Anti-Equilibrium. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kornai János (1980): A hiány. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kornai János (1989): Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében. Budapest, HVG Kiadó
- Kornai János (1993): A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan. Budapest, HVG Kiadó
- Kornai János (1999): A rendszerparadigma. Közgazdasági Szemle, 46(7-8), 585-599. o.
- Kornai János (2005): A gondolat erejével. Rendhagyó önéletrajz. Budapest, Osiris Kiadó

---

⁶ <https://scholar.google.hu/citations?user=yCvvL5cAAAAJ&hl=hu>

- Kornai János (2012): Mit mond A hiány és A szocialista rendszer a mai magyar olvasónak? Bevezető tanulmány az életműsorozat első két kötetéhez. Közgazdasági Szemle, 56(4), 426-443. o.
- Kornai János (2014): Q&A (Kérdések és válaszok). SZTE-GTK: Kornai kurzus. <http://eco.u-szeged.hu/hirek-esemenyek/gtk-2014-majus/szte-gtk-vendege-volt>. letöltés: 2020. 09. 15.
- Lindbeck, A. (2007): János Kornai's contributions to economic analysis. IFN Working Paper, No.724, 8. o.
- Mihályi Péter (2013): Kornai János Anti-Equilibriuma, mint az evolúciós közgazdaságtan szellemi előfutára. Közgazdasági Szemle, 60(3), 282-289. o.
- Mihályi Péter (2014): Kornai János Anti-Equilibrium című műve és aktualitása. SZTE-GTK: Kornai kurzus. <http://eco.u-szeged.hu/hirek-esemenyek/gtk-2015-februar/anti-equilibriumtol>. letöltés: 2020. 09. 15.
- Rosta Miklós (2015): Rendszerparadigma és az intézmény közgazdaságtan: nem egy, de nem is kettő. SZTE-GTK: Kornai kurzus. <http://eco.u-szeged.hu/hirek-esemenyek/gtk-2015-marcius/rosta-miklos>. letöltés: 2020. 09. 15.
- Simonovits András (2014): Kornai János matematikai-közgazdaságtani modelljeiről. SZTE-GTK: Kornai kurzus. <http://eco.u-szeged.hu/hirek-esemenyek/gtk-2014-februar/kornai-janos-matematikai>. letöltés: 2020. 09. 15.
- Szabó Katalin (2003): Kornai János születésnapjára. Közgazdasági Szemle, L. évf., január, 1-5. o.

Liska Tibor Koncepció és Kritika és Ökonosztát összefoglalása, avagy kötelezők röviden

Bodnár Petra

„Liskát nem lehetett cenzúrázni. Minél jobban akarták volna, annál élesebben fogalmazott volna. Liskánál bátrabb gondolkodót én nem ismertem”

(Kopátsy Sándor)

Bevezetés

Tanulmányom célja, egy olyan összefoglaló felépítése, melyből az olvasó átfogó, az általános ismereteket bővítő képet kap Liska Tibor közgazdász személyéről, munkásságáról és a társadalomban betöltött szerepéről. Röviden megismerhetjük Liska Tibor életrajzát, majd két fő művének bemutatására kerül sor a dolgozatban: először Koncepció és kritika c. tanulmánya, mivel ez a liskai elméletek kiindulási pontja, itt születtek meg azok az alapok, amelyekre a későbbiekben építkezni lehetett. Majd az Ökonosztát c. könyve, melyben a már korábban a Kritika és koncepcióban kidolgozott gondolatait viszi tovább, fejleszti egy következő szintre, ill. reagál a Kritika és koncepciót ért kritikákra, támadásokra. Legvégül Liska Tiborról olvashatunk néhány megemlékező gondolatot.

Ismerjük meg Liska Tibort!

1925. október 25-én született Békéscsabán. Érettségijét 1943-ban tette le a Békéscsabai Evangélikus Rudolf Gimnáziumban. Ezt követően tanulmányait a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán folytatta magyar-német-angol szakon, majd az akkori Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, a mai Corvinus Egyetemen végzett ipar szakon. 1945-ben csatlakozott a Nemzeti Parasztpárthoz, Békéscsabán a MADISZ titkára, majd a Viharsarok című napilap belső munkatársa lett. 1946-ban Budapesten a Dózsa György Népi Kollégium gazdasági titkáráként dolgozott. A következő két évben szerkesztője lett a parasztpárti Békés című folyóiratnak. 1952 és 1956 között a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem ipargazdaságtan tanszékén tanársegéd, majd adjunktus volt. 1956 nyarán a Pénzügyminisztérium Árfőosztályán dolgozott. Októberben az MDP-be is felvették és beválasztották a

minisztérium pártvezetőségébe, azonban 1957-ben elbocsátották. 12 éven át különböző vállalatoknál, ágazati intézményeknél dolgozott, sehol sem hosszú ideig. Egy jelíges pályázaton díjat nyert a Kritika és Koncepció című tanulmányával, mely tartalmazza a gazdasági mechanizmus reformjáról szóló nézeteit. Munkája 1963-ban megjelent a Közgazdasági Szemlében. 1969-től 1975-ig a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Népgazdaság tervezése Tanszékén dolgozott tudományos-gazdasági tanácsadóként, ahol a konvertibilitással, a harmadik szektorral és a gazdasági egyensúly feltételeinek problémáival foglalkozott. 1975 és 1976 között gazdasági tanácsadóként alkalmazták az Építésgazdasági és Szervezési Intézetben, majd visszakerült az MKKE belkereskedelmi tanszékére tudományos főmunkatársként, ahol 1978-ig maradt. Ezután a Vállalkozáskutató Csoport vezetője lett, és haláláig ebben a pozícióban dolgozott. 1980-ban készült el a szocialista vállalkozás elméletével, melyről 1981 és 1983 között nyilvános vitákat tartott. 1981-ben elindította az úgynevezett szentesi kísérletet. Több külföldi úton is részt vett: 1986 és 1987 között az USA-ban volt tanulmányúton, 1987 és 1990 között pedig olasz egyetemekre járt előadást tartani. 1990-ben egyetemi tanárrá nevezték ki, egy évvel utána az első között nyerte el a Széchenyi-díjat. A Magyar Tudományos Akadémia a közgazdaságtudomány doktorává avatta 1992-ben. Liska Tibor 1994. július 15-én Budapesten hunyt el.

Liska Tibor szakmai teljesítményének összefoglalása

Röviden összefoglalva, elég csak annyit tudunk, hogy közgazdászként „a kelet-közép-európai szocialista útkeresők táborához tartozik, akik számonkérlik a szocialista gazdasági gyakorlattól a hatékonyságot, számonkérlik a bürokrácia kiküszöbölését, bírálják a teljesítmény-visszatartás tendenciáját, hiányolják a teljesítményhez igazodó jövedelemelosztást”. (Nyers, 1985, 7.o.)

Liska szakmai teljesítményét röviden a következőkben lehet megragadni: (Nyers, 1985)

- az ötvenes években a külkereskedelmi gazdaságossági számítások kidolgozása;
- a hatvanas években a világpiaci árbázisra épülő hazai árrendszer felvétele;
- a hetvenes években a szocialista szektoron belül a kisvállalkozások gondolatának szorgalmazása;
- a lakásgazdálkodásunk hazai gyakorlatának elemzése és kritikája, annak kimutatása, hogy ez hazánkban az egyenlőtlenség egyik forrása.

Liska Tibor gyakorlatilag „a hatvanas-hetvenes években, a szocializmus keretein belül próbált a kapitalizmusnál is piacibb rendszert kidolgozni...” (F. Liska, 1998, 940.o.). Meghökkenő módon összekapcsolta a szocialista és a neoliberais gondolkodásmódot, a szabadpiaci tőkegazdálkodást a tőke társadalmi célú felhasználásával és annak sajátos szocialista társadalmazásával. (Nyers, i.m.) Nem ragaszkodott teljes mértékben a magyar gazdasági reformmozgalmak nézeteihez, ebből kifolyólag találhatunk több hasonlóságot, illetve számos eltérést is az általa kigondolt összefüggésrendszerben. (Nyers, i.m.)

A kapcsolódási pontok a következőkben ragadhatók meg:

- nem elegendő csupán a külkereskedelemben a pénz és a piac aktív szerepére építeni, hanem a pénz és az áru közvetítő szerepe az emberek közti kapcsolatokban a hazai fogyasztás, termelés és beruházás tekintében is nélkülözhetetlen szerepet tölt be;
- az állam makroökonómiai vállalkozásai (a szocialista gazdaságon belül) csak abban az esetben lehetnek sikeresek, amennyiben szervesen kapcsolódnak, összefüggenek a piaci környezetben működő gazdasági egységek reális kalkuláción alapuló, jól megfontolt vállalkozásaival, azaz: a vállalkozások szerepének szélesítése, hangsúlyozása kerül előtérbe;
- olyan közgazdasági környezet kialakítása szükséges, amelyben a termelési tényezők hatékony vállalati kombinációja lehetségessé válik.

Az eltérések a következők voltak:

- A reformmozgalom fő áramlata egyre inkább a szélesebb társadalmi célokkal való konszenzus felé fordult, míg Liska megelégedett a tiszta közgazdasági megoldások keresésével, gyakorlatilag minden más cél megoldását ettől várta.
- A gazdasági reformmozgalom nézetei szerint három réteget különböztettek meg: a vezető réteget, a műszaki-gazdasági értelmiséget és a dolgozó embereket. Ezen három réteg partneri együttműködésének a kereteit keresték a nagy- és közepes vállalatokban; míg Liska a kisvállalkozások esetében alkalmazandó módszert általánosítva gyakorlatilag minden dolgozót potenciális vagy tényleges vállalkozónak tekintett (és így a dolgozók között teljes esélyegyenlőséget feltételezett és kizárta azt, hogy az embereknek van egy olyan nem elhanyagolható része, akik nem akarnak ugyan vállalkozni, de valamilyen más módon mégis részt kívánnak venni saját sorsuk alakításában).

A továbbiakban Liska Tibor két műve, a *Koncepció és kritika*, valamint az *Ökonosztát* részletes bemutatására kerül sor.

Koncepció és kritika

Liska *Koncepció és kritika* című művét rengeteg támadás és negatív kritika érte, melyre a későbbi *Ökonosztát* című művében reagál.

A *Kritika és koncepció* 1984-ban íródott. Ez a tanulmány elsősorban a *gazdasági mechanizmus* problémáját lebecsülő nézetek és a gazdasági mechanizmussal kapcsolatos konkrét vizsgálatok további elodázása ellen érvelt. (Liska, 1988)

A műből kiderül, hogy Liska Tibor szerint az akkori, államszocializmus időszakában fennálló gazdasági vezetési módszer már idejétmúlt és elavult. Egy új, realisabb gazdasági mechanizmust dolgozott ki, melynek fő elemét képezi az árrendszer reformja. Ennek oka, hogy az akkori árelméletek és gyakorlatok a hazai önköltségből indultak ki. Ennek hibáit 25 pontban fogalmazta meg (Liska, 1963, 1058-1065. o.). Ebből néhányat kiemelve:

1. A hazai önköltségből kiinduló árképzés a technika gátját képezte, megakadályozta a fejlődést, mivel gyakorlatilag a műszaki elmaradottságot finanszírozta meg.
2. A világszínvonaltól elmaradó, elmaradottabb termelés az, amely jövedelmező volt, mivel a legkönnyebben ennek a költségei voltak redukálhatóak, azaz a rendszer autarkiára ösztönzött.
3. Az így kialakult autark árrendszer lassította a gazdasági fejlődést, mivel de facto szentesítette a belső piac korlátait.
4. A hazai önköltségre épülő árrendszer nem tette lehetővé az egyes termelési fázisok gazdaságosságának a mérését.
5. Az autark árrendszer nem szolgálta a fő feladat teljesítését: a fejlett tőke országok, ill. a világszínvonal utolérését és túlszárnyalását.
6. Mivel belső képzett árakról volt szó, ezeknek semmi köze nem volt a valóságos árakhoz, ill. a társadalmilag szükséges ráfordításokhoz.
7. A „kerül, amibe kerül” alapú árképzés a termékegység előállításán társadalmilag szükséges ráfordításokat figyelmen kívül hagyta.
8. Azzal, hogy az árképzés a keresletet-kínálatot figyelmen kívül hagyta, növelte a bürokráciát és annak költségeit, a protekciózást, az elosztás igazságtalanságát (pl. olcsó lakbérek, telefondíjak kiemelt személyek esetében).
9. Az erőforrások jobb kihasználtságának és átcsoportosításának fő akadálya az elrejtett tartalékok feltárásáért folyó harc és a „fejőstehén-

rendszer” (azaz: az „állami tehenet” mindenki feji, de senki sem akarja etetni) volt.

Liska véleménye alapján az árutermelés, a pénz, az értéktörvény stb. nem korlátozandó, idegen eleme volt a gazdaságunknak, hanem a kapitalizmusnál is magasabb színvonalra fejlesztendő része (Liska, 1963). Meglátása szerint a megoldás a következő lett volna: a kapitalizmusnál is fejlettebb áru- és pénzviszonyok megteremtése, világpiaci árbázisú belföldi árrendszer, valamint az erre épülő, ennek megfelelő gazdasági mechanizmusok megteremtése (Liska, 1963). Ebben a rendszerben tehát az árakat nem „képezték volna”, hanem csupán megállapításra kerültek volna az ettől függetlenül (objektíve) létező világpiaci árak. Az elsőrendű létszükségleti cikkek alacsony árában az állam gyakorlatilag minden polgárának havonta néhány száz forintot adott ellenszolgáltatás nélkül és a végzett munkától függetlenül. (Liska, 1963) Liska Tibor szerint, ha ugyanezt az összeget pénzben adta volna az állam, és ezzel egyidejűleg sor kerül az elsőrendű fogyasztási cikkek árának viszonylagos megemelésére, akkor átalakul, megváltozik a kereslet szerkezete. (Liska, 1963) Nézzük erre Liska példáját: „Ha például mai Ft-ban számolva nem 100–150 Ft körül mozogna egy két-, illetve háromszobás lakás havi bére, hanem legalább 600, illetve 900 Ft körül, de a differenciát minden családtagnak járó pénz járadék egyenlítőné ki, akkor a lakosság kétszobás lakásban élő nagy többségét a 300 Ft-os, vagy még magasabb lakbér-differencia jobban visszatartaná a háromszobás lakásra való törekvéstől, mint a jelenlegi 50 Ft-os (illetve gyakorlatilag sokszor még kisebb) differencia. Ez a visszatartás pedig ma indokolt, amikor sok családnak még kétszobás lakás sem jut.” (Liska, i.m. 1072. o.)

Ökonosztát

Liska már az ötvenes és a hatvanas években is szembekerült a hatalommal, emiatt egyfajta belső visszavonultságban élt, a Kádár-rendszerben maga volt a megtestesült ellentmondás. Nem üldözték, és nem tették lehetetlenné, mint Péter Györgyöt, Bibó Istvánt, nem szorították a margóra, mint Kosáry Domokost, Szűcs Jenőt vagy Andorka Rudolfot, emigrációba sem kényszerült, mint Balassa Béla, Heller Ágnes, Márkus György, s a szamizdatba sem szorult, mint Kis János, Vajda Mihály, Hegedűs András vagy Haraszi Miklós. Az *Ökonosztát* Liska szabadversenyesszocialista modelljének elvi vázlata a hatvanas évek közepéről, amit többen a kuponos privatizáció korai szellemi előfutáraként méltatnak. Sokáig kéziratban maradt, végül akkor jelent meg, amikor a vita már túllépett a benne foglalt gondolatokon.

De mit is jelent az ökonosztát? Liska Tibor szóalkotása, a hőmérsékletet viszszaállító szabályozással beállító termosztát mintájára. Az ökonosztát az önszabályozó piac modellje; „lényegében olyan megtervezett gazdasági automata (piaci mechanizmus), amelyik [...] magától működik, és főleg sokkal okosabban működtet a gazdaságot, mint ahogyan a tervezői tennék” (Liska, 1988, 242. o.). Ezen önszabályozás elvének megfelelően az államnak minimális szerepet szán, a bürokrácia csökkentésére törekszik minden területen. Az állam a koncepció szerint csupán annyit tehet, mint egy játékvezető a focimeccsen: szabadrúgást ítélhet, ha valaki kézzel ér a labdához, vagy kiállíthatja a szabálytalankodókat, de labdába nem rúghat és a szabályokat sem változtathatja meg.

Olyan mechanizmust igyekezett alkotni, amely figyelembe veszi: az ember ember marad. Vallotta, csak akkor jó egy modell, ha szabályainál fogva eleve vonzó az emberek számára, nem kell senkire ráerőltetni, s így önmagától is elterjed. Tiltások helyett ösztönzőkben gondolkodott. Nem akarta megváltoztatni az emberi természetet, ami alapvetően önértékkövető. A gazdaság akkor működik jól, ha a szabályok szerinti önértékkövetés a közjót is szolgálja. Az ökonosztát pedig éppen így működik.

Kiindulási pontok:

A modell kiinduló feltételezéseit, illetve a modell alkalmazásával elérendő célokat így fogalmazza meg Liska:

- Mindenre található piaci megoldás.
- Mindenki a saját pénzét költse.
- Mindenki azért fizessen, amit igénybe vesz.
- Nyílt versenyt a termelőeszközökért.

A modell elemei:

- Az alapmodell
- A vállalkozási szektor
- A társadalmi örökség
- A vállalkozás és a vállalkozó
- A használati díj
- A nagy tőkeigényű vállalkozások

A következőkben a személyes társadalmi tulajdon, a használati díj, a licit a licitálóé, nincs adó és a társadalmi örökség kifejezések, fogalmak bemutatására kerül sor, melyek a modell fő egységeit, elemeit jelentik.

A személyes társadalmi tulajdon:

Ha jobban meggondoljuk, a lényeges különbség a magántulajdonos és a személyes társadalmi tulajdonnal rendelkező vállalkozó között az, hogy a magántulajdonosnak joga van megtartani a tulajdonát. A vállalkozó azt a lehetőséget csak irreálisan magas ár megállapításával szerezheti meg, ami számára többletköltséggel jár. Másrésről, mivel a használati díj (egyfajta vagyoadó) – bővebben később kerül kifejtésre – fizetésének kötelezettsége mindig megmarad, amíg ő a vállalkozó, előbb-utóbb gondoskodnia kell az utódlásról, ha nem akarja elveszíteni a kifizetett vételárat. Tehát ösztönözve van, hogy olyan utódot találjon, aki legalább azonos hatékonysággal tudja működtetni a vállalkozást. (Liska, 1988)

Képzeljünk el egy árverést! Ezen az árverésen minden termelőeszköz magánkézbe kerül (mivel Liska a szocializmus idején dolgozta ki modelljét). A termelőeszközök elárverezése a lehető legkisebb egységekben történik, mely egységek egy önálló vállalkozás alapját képezhetik. Ilyen egység (a továbbiakban vállalkozás) lehet például egy teherautó, egy rendelő vagy egy utcai bódé. Az egyes vállalkozások értelemszerűen ahhoz kerülnek, aki a legtöbbet kínálja értük.

Eddig minden magától értetődő. Lássuk az újdonságot! Az árverés győztesei nem feltétlenül tarthatják meg újonnan szerzett tulajdonukat életük végéig. Nem szerzik meg a tulajdon jogát, csak a birtok és haszonélvezeti jogot. Ha a vállalkozást annak aktuális értékén valaki hajlandó átvenni, a tulajdonos köteles azt átadni. Az aktuális értéket viszont az aktuális tulajdonos szabja meg! A vállalkozások aktuális értékeit valamilyen központi szerv, például az önkormányzat folyamatosan nyilvántartja és közrebocsátja. Azokról bárki bármikor tájékozódhat.

Használati díj:

Mi korlátozza a valóságtól túlságosan elszakadt értékek bemondását, ha a tulajdonos maga állapítja meg a vételárat? Ez a korlátozó tényező a használati díj. Logikailag nem különbözik a vagyoadótól. Az elvi különbség az, hogy nem az a célja, hogy valamilyen közös költséget fedezzen, hanem az, hogy a tulajdon ne legyen feltétlen monopólium (Liska, 1988). Továbbá, a befizetés a vállalkozó társadalmiörökség-számlájára kerül, ami leginkább egy fenntartásos takarékbetétkönyvhöz hasonlít, melynek mibenlétét a későbbiekben ismerhetjük meg. Azaz, olyan speciális vagyoadó, amelyet a következő generáció részére félre kell rakni, de élete során maga az adózó használhat (Liska, 1988).

Nézzünk erre egy példát: Egy 12 millió forint értékű kisteherautó után tehát évi 120 000, havi 10 000 forint használati díj fizetendő. Ha a tulajdonos meg akarja védeni magát a kivásárlástól, felemelheti az értéket, például 24 millió forintra, ez a biztosíték azonban nincs ingyen: befizetési kötelezettsége is növekszik, havi 20 000 forintra. A vállalkozás értékét olyan szinten kell tartania, hogy az eladás megérje neki. Fontos az alacsony használati díj, mert a vállalkozó így viszonylag olcsón tudja megvédeni vállalkozását, s ha bekövetkezik a tranzakció, az mindkét fél számára előnyös lesz.

A licit a licitálé:

A személyes társadalmi tulajdon esetén folyamatos licitálás folyik. Ugyancsak a tulajdonos változtathatja meg a tulajdon értékét, de az eladási kényszer miatt tulajdonképpen bárki, aki ki tudja fizetni a vételárat. Így ténylegesen mindenki saját magára licitál, és az értéknövekmény (a licit) az övé lesz. A licit eredménye realizálható, ha hosszú távon tudja működtetni, vagy el tudja adni a vállalkozást a megemelt áron, azaz a piac elismeri az értéknövekedést (Liska, 1988).

Nézzük meg ezt a kisteherautó példáján keresztül: Tegyük fel, hogy a már említett kisteherautót 12 millió forintért vásárolta a vállalkozó. A kivásárlástól tartva rögtön meg is emeli az értékét 15 millió forintra. Akad viszont valaki, aki ezt az értéket is reálisnak tartja, s megveszi a kisteherautót (az aktuális értéken való eladási kötelezettség miatt ezt minden további nélkül meg is teheti). Az eredeti tulajdonosnak ekkor máris 3 millió forint tiszta haszna keletkezett! Ezt az értékkülönbséget ő hozta létre, pusztán „bemondással”, licitálással, s így az őt illeti. Létezik visszlicit is, azaz a vállalkozás értékének csökkentése is. Erre akkor lehet szükség, ha a vállalkozó túlértékelte vállalkozását.

Nincs adó:

Liska elveti az adózást mondván, „mindenki a saját pénzét költse”. A pénz költését csoportosíthatjuk aszerint, hogy ki kinek a pénzét költi kire. Ez alapján négy csoportot alakíthatunk ki:

- Saját pénzét saját magára költi,
- Saját pénzét másra költi,
- Más pénzét saját magára költi,
- Más pénzét másra költi.

A különböző csoportokban eltérő a racionalitás mértéke, hiszen saját pénzünket magunkra költve hozzuk a leginkább megfontolt kiadási döntéseket.

Saját pénzünket másra, ill. más pénzt magunkra költeni átmeneti állapotnak mondható, itt még az emberi önérdékkövetés valamelyest racionális döntéshozatalt diktál. Más pénzt másra költve (s az állami kiadások tipikusan ebbe a csoportba tartoznak) viszont még tovább csökken a megfontoltság. A racionálisabb pénzköltés érdekében tanácsos a jövedelmek adószerű elvonását minimálisra csökkenteni, mert az adó megléte miatt eleve kevesebb jövedelem jön létre, és ez még a könnyelmű pénzköltésnél is nagyobb veszteség.

Társadalmi örökség:

A társadalmi örökség leginkább egy fenntartásos takarékbetétkönyvhöz hasonlít, amelynek egy része (nagykorúak számára) szabadon használható, és a kamatok egy részét tőkésíteni kell (Liska, 1988). A társadalmi örökséget születésekor mindenki megkapja a folyószámlájára, amiből fedeznie kell az egészségügyi ellátását, neveltetését, képzését, és ez szolgál indulótőkeként is a tanulmányok befejezése után, sőt ez a nyugdíj forrása is. A modell ezen összeg és kamatai révén biztosítaná az alapvető megélhetést a társadalom minden tagja számára. Nagykorúságáig mindenki csak az örökség kamatait használhatja, és utána is csak a tőke egy részét a kamatokon felül. Honnan is származik ez a társadalmi örökség? Ki fizeti és miből? Ez az összeg nem más, mint az állam által polgárait egész életükben juttatások formájában költött pénzáramok diszkontált összegének egy főre jutó része. Liska Tibor szavaival élve, valamelyest feloldva a bonyolult megfogalmazást: „az államapuka adja ki a gyerekek jussát”. Liska a szociális hálót az állami gyámkodás megnyilvánulásának tartotta. Az ő rendszerében, szemben az ismert gyakorlatokkal, senki nem hal éhen. A társadalmi örökség nem kockáztatható részének kamatai mindenkor biztosítanak egy minimális felhasználható jövedelmet.

A társadalmi örökség két részre oszlik: egy kockáztatható és egy nem kockáztatható részre. A nem kockáztatható rész tulajdonképpen egy hosszú távú lekötés – annyira hosszú távú, hogy tulajdonosa egész életében nem nyúlhat hozzá. Kamatainak egy része a nem kockáztatható részt gyarapítja tovább, egy másik része viszont szabadon felhasználhatóvá válik. A kockáztatható rész már teljes egészében felhasználható, kamataival együtt. (Az egyetlen megkötés, hogy nagykorúságáig senki nem nyúlhat a kockáztatható részhez sem, csak a teljes örökség kamatait használhatja.)

Ha tehát valaki minden lehetséges pénzt felhasznál, jövedelme az egyre gyarapodó nem kockáztatható rész kamatai révén akkor is egész életében növekszik.

Gyakorlati alkalmazási lehetőségek:

Liska soha nem állította, hogy tévedhetetlen vagy, hogy modellje tökéletes. Annyit állított csupán, hogy az jobb, az osztársadalmi érdeket tekintve hatékonyabb az eddig ismert rendszereknél. „A gazdasági életben nincs happy end, csak a mind magasabb rendű, kevésbé elvtelen kompromisszumok irányába való fejlődés.” (LISKALAND, 2013)

F. Liska Tibor példája: (Önkormányzati ingatlangazdálkodás) Az önkormányzat az ingatlanokat árverés útján értékesíti, ám az árverés győztese nem tulajdonos lesz, hanem a bérlő és a tulajdonos sajátos keveréke. A bérlő tehát bérleti díjat fizet az önkormányzat részére, ennek összegét viszont saját maga állapítja meg. Ha viszont új bérlő jelentkezik, köteles az ingatlant átadni – ezért cserébe a fizetett éves bérleti díj százszorosával megegyező összegű lelépési díj illeti meg. A következő bérlő szintén maga állapítja meg a bérleti díjat, az elvárt lelépési díjhoz igazítva. A bérleti díj összege bármikor módosítható, s azt az önkormányzat azonnal nyilvánosságra is hozza. Logikailag a bérleti díj megegyezik a liskai használati díjjal, a lelépési díj pedig a vételárral. A használati díj a vételár 1%-a. A tulajdonos (bérlő) önmaga határozza meg a vételárat (lelépési díjat), melyen az ingatlant köteles átadni, s ezt a használati (bérleti) díjon keresztül szabályozza. Ez a módszer az adminisztráció jelentős egyszerűsödésével járna, hiszen az önkormányzatnak elég a tulajdonos személyét és a fizetett bérleti díj összegét nyilvántartania. A rugalmasság és átláthatóság mindig jót tesz a piacok működésének, de akad még egy előnyös tényező is: a magyarországi önkormányzatok egy részének esetében az ingatlanvagyon értékének 1%-a magasabb összeget tesz ki, mint az önkormányzat teljes éves költségvetése.

Néhány gondolat Liska Tiborról

Liska Tibor elméleteit sokan elleneztek és tagadták, azonban voltak olyanok, akik tisztelték, elismerték munkásságát és szerették gondolkodásmódját. Tőlük származó idézeteket olvashatunk most.

„Ha Amerikában alkot, Nobel-díjat kapott volna.” – követői (Hemper, 2016).

„Liskát nem lehetett cenzúrázni. Minél jobban akarták volna, annál élesebben fogalmazott volna. Liskánál bátrabb gondolkodót én nem ismertem” – mondta Kopátsy Sándor egy Liska Tibor tiszteletére rendezett konferencián (Budapest, 1995. okt. 26.). (Tamás, 2005)

„Borzasztóan csalódott vagyok személyesen is amiatt, hogy Liska Tibor legfontosabb gondolataiból, az általa vallott értékekből roppant kevés megy át

a köztudatba – fogalmazott Surányi György, a Magyar Nemzeti Bank akkori elnöke a budapesti 1995. október 26-ai konferencián. – Úgy látom például, hogy az állam nálunk egyáltalán nem korlátozza önmagát. Politikai nézeteitől függetlenül mindenki a problémák állami megoldását keresi. Mindenki tudja, hogy az állami intézményrendszer rosszul működik, borzasztó drága, az abból élők szégyenletesen keveset keresnek, mégis ezeket az intézményeket akarják mindenáron átmenteni, fenntartani, még több adóval életre gerjeszteni.” (Tamás, 2005)

„Én változatlanul hiszem azt, hogy a világ globalizálódása eljuthat arra a szintre, hogy egy idő után ez a liskai koncepció, illetve ez a gazdasági rendszer, ez a világlátás előjöhet. Annyira zseniálisan egyszerű!” – jelentette ki Szarvas Pál, a híres szentesi Liska-kísérletek idején a Felszabadulás Mezőgazdasági Termelőszövetkezet elnöke, majd így folytatta: „Nagyon sokszor gondolok arra mint magánvállalkozó, amikor a számlákkal és az adószempontokat figyelembe vevő könyveléssel gyötöröm magam, hogy mennyivel egyszerűbb lenne a Liska-féle személyes társadalmi tulajdon és az ehhez kapcsolódó mechanizmusok alapján elszámolni. Ma a vállalkozók drága idejüknek húsz-harminc százalékát is kénytelenek az elszámolási kötelezettségek teljesítésére fordítani, és a rendszer mégis sokkal könnyebben kijátszható, és sokkal igazságtalanabb, mint Liska Tibor vállalkozói rendszere.” (Tamás, 2005)

„Hallatlanul szuggesztív és progresszív fickó volt, remek humorral” – így emlékezett Bacsó Péter. (Vasárnapi Hírek, 2005)

„Az első és meglepő dolog az, hogy Liskának elméletileg valószínűleg igaza van. A második és még meglepőbb dolog, hogy ezen az úton néhány kezdeti lépés gyakorlatilag megvalósítható, és csakugyan meg is valósult” – N. Macrae.

„A szocialista vállalkozás ügyének kezdeményező atyamestere hazánkban közgazdaságtudományuk egyik sajátos egyénisége, Liska Tibor. Nemcsak a kisvállalkozások ügyének agitatív szószólója, szerveződésük támogatója, hanem egy olyan elméleti rendszer kidolgozója, amelynek lényege a reális szocializmus eddigi formáitól (...) eltérő, alternatív szocializmusmodell, amely az állami vagy társultcsoport-tulajdonnal szemben a személyes-társadalmi tulajdonon alapul.” – Bársony Jenő.

Összegzés:

A fentieket összegezve elmondható, hogy Liska Tibor szerint az akkori, államszocializmus időszakában fennálló gazdasági vezetési módszer már idejéért múlt és elavult, ennek ellenére, bár titokban, de szembe mert szállni a rendszerrel. Megfogalmazott egy új, realisabb gazdasági mechanizmust, mely alapján a központi elemnek az árrendszer reformját tekintette. Bár gondolatmenete sosem került megvalósításra a mindennapokban, elgondolásai a mai napig rendkívül nagy népszerűségnek örvendenek. Itt megemlítendő az alkotó értékeit és nevét öregbítő Liska Tibor Szakkollégium nyári programja, a LisKaland tábor, melynek során kisebb mintaelem számmal, mint az eredeti koncepció, egyfajta Monopoly-ként néhány napon át modellezzik a Liska-modellt, ezzel is bizonyítva az elmélet működésének realitását. Továbbá érdemes lenne pár percet szánnunk arra, hogy elképzeljük, hogyan is működne Magyarország napjainkban, ha az akkori pártvezetés engedte volna az ötlet gyakorlati megvalósítását.

Felhasznált irodalom

- Bárony Jenő (1981): Liska Tibor koncepciója: a szocialista vállalkozás. Valóság, XXIV. évfolyam, 12. sz., 23-30. o.
- F. Liska Tibor (1998): A Liska-modell. Közgazdasági Szemle, XLV. évfolyam, 10. sz., 940-953. o.
- F. Liska Tibor (2000): A Liska-modell üzenete. Mozgó Világ, 26. évfolyam, 7. szám.
- Liska Tibor (1963): Kritika és koncepció. Tézisek a gazdasági mechanizmus reformjához. Közgazdasági Szemle, 9. szám, 1058-72. o.
- Liska Tibor (1988): Ökonosztát: Felkészülés a mechanizmusreformra. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Nyers Rezső (1985): Előszó. in: Koncepció és kritika. Vita Liska Tibor "szocialista vállalkozási szektor" javaslatáról (szerk. Síklaky István 1985). Magvető, Budapest, 7-12. o.
- Tamás Tibor (2005): Nyolcvan éve született Liska Tibor. Közgazdasági Szemle, LII. évfolyam, 10. szám, 795-796. o.

Internetes források, honlapok:

- Szamuely László - Csaba László (1998): Rendszerváltozás a közgazdaságtanban - közgazdaságtan a rendszerváltozásban, Közgazdasági Szemle Alapítvány
- <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/rendszervaltozas/ch02s03.html>.
- Letöltés:2019.04.30.
- Ökonosztát. Alternatív Gazdaság Lexikon
- <https://alternativgazdasag.wikia.org/wiki/%C3%96konoszt%C3%A1t>.
Letöltés: 2019.05.01.
- Liska Tibor közgazdász (1925-1994) honlapja.
- <http://liskatibor.uw.hu/> Letöltés: 2020.12.14.
- Hemper György (2016): Liska. <https://www.facebook.com/ForbesMagyarország/photos/a.429796407138077/915761598541553/> Letöltés: 2020.12.14.
- Olvasói levél (2015): Liska Tibornak ez nagyon tetszene. Vasárnapi Hírek. https://www.vasarnapihirek.hu/szerintem/liska_tibornak_ez_nagyon_tetszene_liska90
- LISKALAND 2013 (2013): Tanulva kockáztatás Liska Tibor nyomdokain. BME Hírek. https://www.bme.hu/hirek/20130607/tanulva_kockaztatas_Liska_Tibor_nyomdokain. Letöltés: 2020.12.14.

A korszak legkiemelkedőbb reformközgazdásza

A szocializmus és kapitalizmus között félúton

Simon Vivien

Bevezetés

Liska Tibor életében kiemelkedő és kiváló közgazdász volt, akinek munkássága méltón megérdemli a mai kor fiatal, leendő közgazdászainak figyelmét. Kritikus gondolkodásának és hozzáértésének köszönhetően egy olyan rendszer megalkotását tudhatja magáénak, amely az államnak kis szerepet ad és bízik az önszabályozás működésében. Egyetemistaként, a mai kor rendszerének ismeretével érdekes és izgalmas ezen modell megismerése. Szakkollégistaként pedig lehetőségem nyílt nem csak az elméleti megismerésre, de elmélyedés után, gyakorlatban is kipróbálni a modellt egy nyári tábor keretén belül.

Liska Tibor egyszerre volt író, közgazdász és színész is, minden területen maradandót alkotva. Érdekes hát nem csak a gazdasági modelljét, de további alkotásait is megismerni.

A kor, amelyben Liska Tibor élt

A kapitalizmus és szocializmus, mint politikai ideológiák megnevezése a 19. század második felében alakult ki. Az előbbi társadalmi egyenlőséget ideologizál és a vagyon egyenlőbb újraelosztását tartja hangsúlyosnak, az utóbbi célja a növekedés és profitorientáltság, valamint a magántulajdon védelme.

Liska Tibor *Ökonosztát* (Liska, 1988) című művében részletesen tárgyalja, hogy a szocializmusban a legkiemelkedőbb szerep az áru és pénz viszonyának jut, ez ugyanis a szocialista szellemben különböző mértékben korlátozva van, alárendelt szerep jut neki. Ugyanígy, az értéktörvények és az árutermeelés nem elfogadása sem titok a kor szellemében.

Annak érdekében, hogy minden a terv szerint alakuljon, és a fejlődés a törvény által előírt módon, szabályosan menjen végbe, az áru- és pénzviszonyok előre meg vannak határozva. Ezáltal ezek az értékek eltérnek a szocializmusban a kapitalizmustól. Így a kereslet-kínálat Marshall-keresztje nem a piac által diktált módon írható fel, hanem az állam általi törvényeken keresztül van leszabályozva. Az árak megszabásánál ügyelni kell arra, hogy a vállalatok kismértékben, de nyereségesek maradjanak.

A kapitalizmus leginkább Adam Smith “láthatatlan kéz” metaforájával jellemezhető, amiért a piac önmagától rendeződő, szabadversenyessé. A vállalatok bevételorientáltak és az állam a magántulajdont meghagyva, csak szükség esetén avatkozik be a gazdasági folyamatokba.

A marxizmus klasszikusainak nem volt igaza, mert „*a kapitalizmust az árutertermelés legfejlettebb fokának tulajdonították, s amikor ennek ellentétéként a szocializmust áru- és pénzviszonyok nélküli társadalomnak képzelték el.*” (Liska, 1988, 51. o.)

Eszerint az árutertermelés a legfelső fok, ahol a munkát is áruként értékelik, így azonban a szegény, kisemmizett munkásosztály fellázad. Ha a rendszer fejlődése egyben a halálát is hozza, a nézőpont szerint a kapitalizmus ellentettje a szocializmus, aminél a társadalom nem válhat árutertermelővé.

Ezzel párhuzamba hozható Karl Heinrich Marx, 19. századi német közgazdász marxi tétele, hogy „*A szocializmus a legfejlettebb tőkés országokban egyszerre fog győzelemre jutni.*” (Liska, 1988, 51. o.). Lenin, a Szovjetunió első vezetője Marxhoz hasonlóan vélekedett.

Magyarországon a II. világháborút követően, 1947-ben „Sztálin legjobb tanítványa”, Rákosi Mátyás megkezdte a totális diktatúra kiépítését az államosítással. 1949-ben kikiáltották a Népköztársaságot és pártállam jött létre, így Liska Tibor abban a korban élt és alkotott, amelyben a gyakorlatban érezhette, élte meg, elismert közgazdászként formálhatott véleményt a szocializmus ideológiájának minden előnyéről és hátrányáról.

Az adottságainktól eltekintve a „vas és acél országává” váltunk, 3 és 5 éves tervek fogalmazódtak meg szovjet mintára. A korra az erőszakos kollektivizálás, padlássöprések, Sztálin és Rákosi személyi kultusza volt jellemző. A nagymértékű elnyomás 1953-ban kezdett enyhülni, amelyet Sztálin halála idézett elő. Rákosi megosztotta hatalmát és Nagy Imre enyhített a diktatúrán. A Kádár-korszakban (1956-89) már a 60-as években kiderült, hogy az akkori gazdaságpolitika a hozzá fűzött reményeket nem váltja be, így 1968-ban bevezették az új gazdasági mechanizmust a gazdaság fellendítésének érdekében. Ennek köszönhetően több termék szabadárassá vált és a bértömeg gazdálkodás is életbe lépett.

A történelem során végül a szocializmus ideológiájáról bizonyossá vált, hogy téves, ugyanis a „nép szintjére lehozva” világossá vált, hogy a kereskedelem nem váltható fel és nem helyettesíthető a javak egyenlő elosztásával és azonos termékjuttatással. (Száray, 2007)

Liska Tibor életrajza

Liska Tibor a 20. században (a Rákosi- és Kádár-korszakban) volt kiemelkedő reformközgazdász. Azonban említésre méltó írói tevékenysége is, hiszen több kötete megjelent, valamint a magyar közönség a filmvászonon is viszlonthatott. Korát meghaladva már a 60-as években is szorgalmazott egy olyan önszabályozó rendszert, amely a szocializmus és a kapitalizmus között állva csak kis szerepet ad az államnak. Először csak szamizdatként⁷ adta ki eszméinek írásos formáját, majd 1988-ban hivatalosan is megjelent az *Ökonosztát* (Liska, 1988) című műve.

A békéscsabai származású magyar közgazdász 1925. október 25-én látta meg a napvilágot Liska Mihály és Nagy Irén gyermekeként. 1943 őszétől a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar-német-angol szakán tanult, 1948-tól pedig az akkori Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (mai nevén Budapesti Corvinus Egyetem) ipar szakán hallgatott, 1952-es végzéséig.

2 év múlva csatlakozott a Nemzeti Parasztpárthoz, és sikeresen elnyerte (az 1944-ben újonnan megalakult) Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség titkári pozícióját Békéscsabán, amely egy tömegszervezet volt és a párton kívüli álló 15 és 24 éves kor között álló fiatalokat tömörítette. Ezután Budapesten 1946-47 között egyéves mandátum erejéig a Dózsa György népi kolégium gazdasági titkára lett, a következő évben pedig a Parasztpárt Békés nevezetű lap szerkesztője. 1952-56 között visszatért Miskolcra és az ottani Nehézipari Műszaki Egyetem ipargazdaságtan tanszékén kezdett el munkálkodni tanársegédként, egyetemi adjunktusként. Az 1956-os forradalom és szabadságharc évében a Pénzügyminisztérium Árfőosztályán kezdte meg munkásságát. Ez év októberében megválasztották a Pénzügyminisztérium forradalmi bizottsági tagjának, a magyarok számára kedvezőtlen véget érő októberi forradalom miatt azonban a rákövetkező év elején elbocsátották. A következő 12 évben, 1969-ig különféle vállalatoknál dolgozott.

1975-ig a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének egyik tanszéki tanácsadója tudományos-gazdasági területen és többek között olyan gazdasági problémákat vizsgált meg és igyekezett megoldani, mint a konvertibilitás, a harmadik szektor vagy a gazdasági egyensúly elérésének érdekében szükséges feltételek.

---

⁷ engedély nélkül kinyomtatott brosúra vagy könyv; illegális politikai irodalom (Idegen Szavak Gyűjteménye, 2015)

1978-ban a Vállalkozáskutató Csoport vezetőjévé vált és haláláig ekként is dolgozott. 1980-ban elkészült a szocialista vállalkozás elméletével, ezután pedig gyakran tartott nyilvános vitákat. Az általa végzett leghíresebb, szentesi kísérlet 1981-ben kezdődött, később azonban ezt a kormány bezáratta. A róla elnevezett Liska-modellt bár gyakorta érik kritikák mind a mai napig, hazánkban és az USA-ban (a 80-as években tett tanulmányútjainak köszönhetően) is ismertté vált. 1991-ben az elsőik között kapja meg (az azelőtti évben átnevezett Állami Díj helyett) a Széchenyi-díjat, a tudományos életben végzett munkásságáért.

Liska Tibor, a kor egyik legkiválóbb közgazdásza, a három gyermekes családapa, 1994 júliusában, 68 évesen hunyt el Budapesten. (Liska Alapítvány, 2004)

Főbb művei, filmszerepei

Liska Tibor leghíresebb műve az *Ökonosztát* (Liska, 1988), amely a Liska-féle gazdasági modell legelső publikációja. A főbb publikált művei közé tartozik még a *Koncepció és kritika* (Liska, 1985) című könyve, amelyben a Liska Tibor „szocialista vállalkozási szektor” javaslatáról és koncepciójáról szóló vita ismerhető meg. A könyv hátsó borítóján szerepel Nyers Rezső megfogalmazása, miszerint Liska Tibor olyan „szocialista útkereső”, aki bátran megkérdőjelezi az akkori rendszer hatékonyságát. Az *Antioroslán* (Liska, 1990) című művében Liska Tibor saját stílusában bírálja a magyar közgazdászokat, Farkas Zoltán interjúin keresztül pedig a munkásságát és terveit ismerheti meg az olvasó. Továbbá fontos az általa írt művek sorában a *Szent Barmunk* (Liska, 1989) és az *Üdülőtársas kísérletek* (Liska, 1997) is.

A fent említett könyvek mellett a filmszerepei is említésre méltóak. *Kovács András Falak* (1968) című filmje az 1968 körüli reform esélyeit latolgatta. Bacsó Péter két alkotásában is szerepelt Liska Tibor, a *Kitörés* (1970) és a *Jelenidő* (1971) című filmekben. Papp Zsolt *Tudósklub – Áru-e a kultúra* (1981) című vitafilmjében szintén szerepet kapott. (Liska Alapítvány, 2004)

Liska modellje napjainkban

2007 óta a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán működik a Liska Tibor Szakkollégium (Liska Tibor Szakkollégium, 2019b). A közel 70 tagú szervezet tagjainak legfőbb motivációja az egyetemi évek alatt a szakmai fejlődés, melyeket esettanulmányi versenyek és számos szakmai program segítségével érnek el.

A szakkollégium legfőbb ismertetőjegye a kétevente megrendezett LisKaLand. A többnapos nyári tábor egy olyan vállalkozói játszóteret biztosít a résztvevőknek, melynek alapja a Liska-modell, azonban ezt a szakkollégiumi tagok közül önként jelentkező szervezők minden táborra átalakítják, formálják.

A hallgatók megtapasztalhatják a játék során, hogy mit jelent a befektetés, a vállalkozás, az államnak pedig minimális szerep jut. Tenni kell a napi megélhetésért, de ennek módja már a képzeletre van bízva. Egy hétig az ember lehet vállalkozó, cégvezető, alkalmi munkás vagy idővel eladósodott munkanélküli. A lényeg, a modell működött, a táborról F. Liska Tibor a következőképpen vélekedett:

„A LisKaLand 2009 kísérlet fő elméleti hozadéka az volt, hogy – ha nem is bizonyította (mert ahhoz sokkal több kísérlet szükséges), de mindenképpen – megerősítette a Liska-féle tulajdon működőképességével kapcsolatos feltételezéseket.” (F. Liska, 2009)

A Liska-modell

„... a társadalom tagjai elfogadják, és magukénak érzik. Ebből az is következik, hogy egyszerűnek, könnyen áttekinthetőnek kell lennie ...” (F. Liska, 2005)

Az általa kidolgozott modell, a 80-as évek első felében már néhány részletével a gyakorlati kísérleteken is túljutott. A Liska-modellért és munkásságáért szerzője nagydoktori címet kapott és Széchenyi-díjjal is elismerték. Elméletét bár sokan bírálták, még többen támogatták és ideológiája nagy hatással volt, főként Magyarországon, a közgazdasági gondolkodásra. (F. Liska, 2005)

Piaci megoldás mindre található

Piaci megoldásnak hívjuk azt az együttműködést, ami kölcsönös megegyezésen alapszik és a társadalmi nyilvánosság előtt jön létre. Piaci kapcsolat csak akkor jöhet létre, hogyha mind a két fél számára előnyös, ezáltal mind a ketten akarják. Máskülönben az együttműködés nem lesz hatékony, mert ha az egyik fél kényszerítve van, az a motivátlanság által a hatékonyságot is csökkenti. Liska szerint a közgazdaságtan feladata lenne az, hogy azon gazdasági ágazatokra is felkutasson piaci megoldásokat, amelyek hagyományos értelemben véve kívül esnek a piaci szabályozáson, mint például az egészségügy vagy az oktatás. (F. Liska, 1998)

Liska azon állítása, hogy mindenre található piaci megoldás, valószínűleg nem bizonyítható, azonban nem is cáfolható, hiszen az, hogy nem találtunk még rá piaci megoldást, az nem jelenti azt, hogy a jövőben ez ne sikerülhetne mégis.

Saját pénz költése

A pénz költését négy csoportba oszthatjuk aszerint, hogy kinek a pénzét és kire költjük. Az első esetben a *saját pénzünket költjük saját magunkra*, ekkor a legkörültekintőbben bánunk a pénzzel.

A második esetben *a saját pénzünket másokra költjük*, ilyenkor hajlandóak vagyunk kevésbé körültekintően bánni a pénzünkkel, hiszen belegondolva, nem sok ember akarna spórolni például a szerette ajándékán.

A harmadik csoportba tartozik, amikor *más pénzét költjük saját magunkra*. Ekkor még marad valamennyi a megfontoltságból, de pl. egy munkahelyi kiküldetéskor a céges számlára bérelt szállás kapcsán általában a munkavállaló sem a legolcsóbb alternatívát választja.

A legmegfontoltalanabbak a negyedik esetben vagyunk, amikor is *mások pénzét költjük másokra*. A fenti sorrend alapján a költségek hatékonyságában nagy csökkenés fedezhető fel. Megfigyelhető, hogy míg egyéni szinten ezek az állítások nem mindenre igazak, addig statisztikailag a példák mégis helytállónak bizonyulnak. Észrevehető, hogy a korrupció tipikusan a negyedik esetben fordul elő, hiszen általában csak azt lehet megvesztegetni, aki más pénzét költi, nem a sajátját. (Liska, 1988)

Igénybevétel alapú fizetés

A modell azt is feltételezi, hogy a rendszerben az átalánydíj nem létezik, mindenki az igénybevétel alapján fizet, tehát senkinek sem kell olyan áru vagy szolgáltatás után fizetnie, amit nem vett igénybe. Liska szerint mindenhol meg kell tudni oldani a „fogyasztás” mérését, és annak alapján történő fizettetését.

Ennek egy jó ellenpéldája a mai gazdaságunkban az adózás fogalma. Ez a tevékenység, mind a három korábbi alapfeltevésnek ellentmond, hiszen nem kölcsönös megegyezésen alapszik, az állam mások pénzét költi másokra, és maga az adó nem fogyasztás alapú fizetési kötelezettség, inkább az átalánydíjhoz hasonlítható. Ezen kívül az adók pont azt a réteget sújtják legjobban, akik az elvesztett jövedelemből még hatékonyabban tudtak volna további jövedelmet termelni. (Liska, 1988)

Nyílt verseny a termelőeszközökért

A Liska-modell negyedik alapfeltevése szerint a termelőeszközökért nyílt verseny folyik. Erre azért van szükség, mert a társadalomnak az a legjobb, ha minden termelőeszköz a leghatékonyabban működik, viszont ahhoz, hogy kiderüljön, hogy ezt ki tudja elérni, ahhoz versenyre van szükség. Ezen gondolat mentén Liska Tibor úgy gondolta, hogy a magántulajdon korlátozza a versenyt, hiszen a tulajdonos monopolhelyzetben van a tulajdont illetően, így mindenki más ki van zárva a tulajdonért folytatott versenyből. Ennek hatására dolgozta ki a *személyes társadalmi tulajdon* fogalmát. (Liska, 1988)

A modell elemei

A Liska-modell egy olyan társadalmi-gazdasági modell, ahol minden résztvevőnek biztosított a szabad vállalkozás joga és lehetősége úgy, hogy azt az működtesse, aki a leghatékonyabban tudja megtenni. Ezen kívül fontos még, hogy minden piaci kapcsolat közös megegyezésen alapszik. Ebben az esetben az állam helyzetét F. Liska Tibor példája elég kifejezően írja le:

„... az államnak csak annyi szerepet szán a gazdaságban, mint egy játékvezetőnek a focimeccsen. Szabadrúgást ítélhet, ha valaki kézzel ér a labdához vagy kiállíthatja a szándékosan szabálytalankodókat, de labdába nem rúghat és a szabályokat sem változtathatja meg.” (F. Liska, 1998).

F. Liska Tibor egy 1998-as dolgozatában apja modelljének felelevenítésére és újrafogalmazására tesz kísérletet. Ebben létrehozott egy olyan vállalkozási szektort, amely a Liska-modell szerint működik. Jól körülhatárolt, hogy mely személyek a részei, és melyek a benne lévő termelőeszközök, ezek a termelőeszközök pedig személyes társadalmi tulajdonban vannak és vállalkozók működtetik. (F. Liska, 1998).

A társadalmi örökség

A Liska-modellben az *alapjövedelemhez hasonló koncepció* található, miszerint születéskor mindenki (a vállalkozási szektorban) megkapja a társadalmi örökségét, amelynek a kiskorúak csak a kamatait használhatják fel, majd egy bizonyos életkor után ennek a kockáztatható része is szabadon felhasználható. Ez a társadalmi örökség fedezi az olyan kiadásokat, mint az egészségbiztosítás, iskolai költségek, de a nyugdíjnak is ez a forrása. A társadalmi örökség kockáztatható része a hagyományos módon örökölheto, azonban a fennmaradó rész csak „társadalmilag örökölheto”, ami annyit takar, hogy az újszülöttek között kerül kiosztásra.

A kockáztatható hányad és a kamat paramétereket olyan módon kell meghatározni, hogy amikor valaki eléri az átlagéletkort, akkor a nem kockáztatható rész elérje az induló összeget, ezáltal biztosítva a következő nemzedék kezdő társadalmi örökségét.

A kettő paraméter egyébként nem független egymástól, magasabb kockáztatható hányadhoz magasabb kamatokra van szükség. (F. Liska, 1998)

Az alábbi példán keresztül jobban demonstrálható egy egyén társadalmi örökségének és felhasználható összegének alakulása. A számításban feltételezzük, hogy az illető mindig felveszi a maximálisan felhasználható összeget. A használt pénznem a LisKaLandról⁸ (LisKaLand, 2019) jól ismert öki.

1. táblázat: Egy egyén társadalmi öröksége

Kor (év)	0	1	2	3	17	18	19
Tőke	5000 öki	5125 öki	5253 öki	5384 öki	7608 öki	7798 öki	1998 öki
Felvett összeg		375 öki	384 öki	394 öki	557 öki	571 öki	6580 öki

Kor (év)	20	30	40	50	60	70	80
Tőke	2048 öki	2622 öki	3356 öki	4296 öki	5500 öki	7040 öki	9012 öki
Felvett összeg	150 öki	192 öki	246 öki	314 öki	402 öki	515 öki	659 öki

Megjegyzések: A használt paraméterek a következők: kockáztatható hányad: 75%, kamat: 10%, felnőtt életkor: 18 év, induló társadalmi örökség: 5000 öki.

Forrás: saját készítésű ábra F. Liska, 1998 alapján

Az első évben az induló társadalmi örökséghez hozzáadódik az abból számított kamat nem kockáztatható része ($5000 + 5000 \cdot 0,1 \cdot 0,25 = 5125$ öki), a felvett összeg pedig az előző év társadalmi örökségéből számított kamat kockáztatható része lesz ($5000 \cdot 0,1 \cdot 0,75 = 375$ öki). Ez így megy minden esetben, kivéve a 19. évben, amikor a felnőtt korú egyén a kamat kockáztatható részén ($7798 \cdot 0,1 \cdot 0,75 = 585$ öki) felül a kamat megmaradt részével növelt társadalmi örökség kockáztatható részét is felveszi ($7798 \cdot (1 + 0,1 \cdot 0,25) \cdot 0,75 = 5995$ öki), tehát összesen $585 + 5995 = 6580$ ökit.

⁸ A Liskaland a Liska Tibor Szakkollégium 2 évente megrendezésre kerülő nyári tábora, amely a közgazdász modelljére épül. A táborban a résztvevők gazdasági szereplővé válnak, teljesen önálló egységként a beszerzést, a szállást, az étkezést és az egyéb szórakozási lehetőségeket a táborozók egyéni vállalkozásai biztosítják.

Ezáltal a tőke +felvett összeg együtt az előző évi tőke 110%-át adja ki évente. A társadalmi örökség megléte azért fontos, mert garantálja a létminimumot és enyhíti a rossz szociális helyzetben lévők problémáit. (F. Liska, 1998)

A vállalkozás és a vállalkozó

A modell szereplője, mint termelőegység a vállalkozás, ami a fent említett vállalkozási szektorban működik, hozzá termelőeszközök tartoznak. A vállalkozást a vállalkozó működteti, aki a tulajdonos és a bérlő között helyezkedik el. (F. Liska, 1998)

A használati díj

A használati díj mindig a vállalkozás aktuális értékének valamekkora százaléka. (Liska, 1988)

A személyes társadalmi tulajdon

Liska Tibor többek között az *Ökonosztát*ban szorgalmazta egy olyan rendszer kialakítását, amely beavatkozás nélkül, önszabályozó módon tud működni: Azonban úgy vélte, hogy ha megtalálnánk az ideális szabályozórendszert, akkor nem lenne szabad bevezettetni, hanem csak felhívni szabad rá a figyelmet, mert ha nem terjed el magától, akkor úgysem lehet ráerőltetni az emberekre.

Liska Tibor fontosnak tartotta azt is, hogy mindennek csupán egyetlen tulajdonosa legyen, mert úgy vélekedett, hogyha több emberhez tartozik egy vállalkozás vagy egy termelőeszköz, akkor a felelősség megoszlik, nem lesz hatékony a működés.

A modell alapelvei közé tartozik az, hogy mindenkinek meg kell adni a lehetőséget, hogy döntést hozhasson, és ennek eredményétől függően juthat a jövőben kisebb vagy nagyobb lehetőségekhez. Emellett azt is kiemelte, hogy a döntés következményeit a döntéshozónak kell viselnie, vagy ahogyan ő fogalmazott: „*nem jók azok a rendszerek, ahol én döntök, és ti viselitek a következményeit*” (F. Liska, 2011).

A személyes társadalmi tulajdonnal kapcsolatos kutatásuk célját Liska Tibor a következőképpen fogalmazta meg az *Üdülőtársas kísérletek* című könyvében:

„Törekvésünk lényege úgy is megfogalmazható, hogy ne magántulajdonosokként, hanem a magántulajdonosoknál is még inkább tulajdonosokként, komplexebben felelősebb és érdekeltőbb társadalmi tulajdonosokként gaz-

dálkodjunk a lakossági és a közös vagyont társító új vállalkozási formák keretei között. Ehhez nemcsak a közösségi tudatot kell fejleszteni, sőt e pusztán tudatfejlesztési törekvések nem is képezik kutatásunk tárgyát. A társadalmi tulajdonosi lét viszonyait szeretnénk reálisabban eredményesebbé fejleszteni, a fejlettebb szocializmus tulajdonviszonyainak új, hatékonyabb formáit keresve, a jelenlegi, még meglehetősen felelőtlen és bürokratikus gazdálkodásra készítő mai formáival és általános viszonyaival szemben.”. (Liska, 1997, 37. o.)

LisKaLand 2019 nyarán

A LisKaLandon az állami szerepvállalás minimális szintű. A 2019-es táborban 16 LisKaLandon állt közalkalmazásban, ők voltak a tábori szervezők, akik működtették az államot, ami a Legfelsőbb Bírószágból és két állami intézményből állt: LisKaLand Központi Bank (LKB) és LisKaLand Külker. Kizárólag az utóbbi szerv hozhatott be termékeket, melyeket a nagykereskedelmi cégek rendelhettek meg. Az állam feladata a társadalom működési kereteinek biztosítása volt, amit elsősorban a két állami intézmény által nyújtott szolgáltatások segítségével hajtott végre. A tábor saját fizetőeszköze az „öki”, melyet a LisKaLand Központi Bank bocsátott ki, váltópénz nincs.

Induláskor minden résztvevő megkapta a társadalmi örökségét, ami a LisKaLand Központi Bank által elektronikusan vezetett három személyes bankszámlán (Betétszámla, Hagyatékszám, Erkölcsei tőke) jelent meg. A Betétszámla teljesen likvid, bármikor hozzáférhető volt, míg a másik két számla zárolt számla. A Betétszámla betéti kamattal, a Hagyaték és az Erkölcsei tőke számla alapkamattal kamatozott. A Hagyaték és az Erkölcsei Tőke nem kockáztatható, míg a Betét kockáztatható része a társadalmi örökségnek. A Betétszámla és a Hagyatékszám kamatai a Betétszámlát gyarapították, az Erkölcsei tőke kamatai a Hagyatékszámán jelentek meg. A kamatlábak értékei a 2. táblázatban találhatók. Mindenki 2000 ökivel indult a betétszámlánál és 8000 ökivel a hagyatékon.

2. táblázat: A tábor során alkalmazott kamatlábak értékei

Rendszerparaméterek	
<i>Alapkamat</i>	20%
<i>Betétkamat</i>	16%
<i>Hitelkamat</i>	21-27%
<i>Folyószámla hitel</i>	50%
<i>Garancia</i>	30%
<i>Használati díj</i>	20%
<i>Licitdíj</i>	10%

Forrás: LisKaLand19 Szabálykönyv

A kamatok folyamatosan növekvő, feltétel nélküli jövedelmet biztosítottak az összes játékosnak. A vállalkozók zárolt számlái tevékenységüktől függően változtak. Azoknak, akik alkalmazotként vettek részt, csak a kamatok miatt változott a zárolt számlák összege. Az erkölcsi tőke összege folyamatosan egyenlő volt a játékos által birtokolt vállalat értékével.

Minden vállalkozáshoz tartozott egy eszközlista, és egy működési leírás. A vállalkozásokat a játék indulása után a tulajdonostól bárki megvásárolhatta, aki Betétszámlájáról vagy, ha ez nem elegendő, akkor hitelből teljesíteni tudta a garancia feltételeket. A tulajdonosnak minden időszakban használati díjat kellett fizetnie a cég értéke után a Banknak, mely automatikusan levonásra került a nap végén, időszakváltáskor. A tulajdonos bármikor növelhette vagy csökkenthette vállalkozásának értékét, mellyel a fizetendő használati díj is arányosan változott. Ha valaki egy bizonyos vállalkozást megvásárolt, az aktuális tulajdonosnak kötelessége volt azt annak aktuális értékén eladni.

A tábor ideje során az egyetemi hallgatók kipróbálhatták a játék keretén belül, milyen egy vállalkozást működtetni, de a zárt rendszer ezen kívül bőven kínált szórakozási és pihenési lehetőségeket is. Mivel a résztvevők az ott töltött idő alatt versenyeztek egymással, eredményhirdetéskor (vagyis a világvége eljövetelekor) a játékosok öki vagyonuk szerinti helyezések sorrendjében választhattak a nyereménytárgyak közül. (LisKaLand19 Szabálykönyv)

Véleményezés

Vitathatatlan, hogy mint minden más eszmének, a szocializmusnak is volt pozitív oldala. Liska Tibor *Ökonosztát* (Liska, 1988) című művében is megfogalmazta, hogy a rendszer segített megnyitni a lehetőségek kapuját olya-

noknak, akik az osztálykorlátok miatt korábban nem reménykedhettek számukra lezárt pályákban. A kapitalizmus tehát elősegítette, hogy olyanok is értelmiségiekké vagy szakmunkásokká válhassanak, akik rangon aluli származásúak voltak. A közgazdász azonban mindig is kritikus szemmel vizsgálta a kor gazdasági berendezkedését. Már a *Koncepció és kritikában* (Liska, 1985) is megfogalmazott a későbbi kutatásához elengedhetetlen téziseket, amelyek a közfelfogástól eltérőek voltak.

Liska Tibor szerint, ahogy az *Antioroszlánban* is megfogalmazta „*túl kellene jutnunk azon a sematikus összeháziáriumi képen, hogy a világ a társadalmi formáknak megfelelően eddig csak ötször változott, s jelenleg csupán az a kérdés, hogy valaki a lényegében változatlan kapitalizmusra, vagy a lényegében, jellegében változatlan szocializmusra esküszik-e. Nem esküre, hanem további reformra készülünk, s ezt egyszerűen lehetetlen tudományosan megalapozni, egy jellegében változatlan rendszerben gondolkodva*”. (Liska, 1990, 112. o.)

Magyarországon az 1950-es évek elejétől már nem csak a közgazdászok körében terjedt el az az általános felfogás, hogy jót tenne nekünk a hiánygazdálkodás megszüntetése. Azonban mégsem született olyan terv, amely a gazdasági egyensúlyt meg tudta volna valósítani. (Liska, 1990, 119. o.)

Liska Tibor az *Ökonosztátban* (Liska, 1988) is megemlítette egyik nagy kritikását, Csikós-Nagy Bélát. Csikós-Nagy Béla kifogásolta Liska elgondolását, miszerint „*meg kell teremteni a valuta konvertibilitását, árszabályozó rangra kell emelni a valutaárfolyamot, ezért, ezek után az árképzés néhány központi irányelve mindent automatikusan megold.*” (Csikós-Nagy, 1963). Véleménye szerint a központosított tervezés elengedhetetlen a szocialista gazdasághoz és fontos, hogy az ár a kitűzött célok szolgálatába állítható legyen.

Liska Tibor elfogadta a kritikát és lényegében egyetértett vele, de ellenérve arra irányult, hogy az elv elemeiben tér el az eddig tanultaktól, vagyis árszabályozó rangra szeretné felemelni a valutaárfolyamot és ez ellentmond mindannak, amit a korban tervgazdálkodás címszó alatt tanultak/tanítottak.

Idén 95 éve, hogy Liska Tibor megszületett. Fia egy 2015-ös interjúban (F. Liska, 2015) a Liska-moddal kapcsolatosan azt nyilatkozta, hogy már kísérleteztek a bevezetésével és működtetésével kisebb közönséggel és működött, azonban a mai korra vonatkozóan a modellt sikeressége hosszútávon nem garantálható, hiszen megjelenhet több nem várt hatás is. A legcélszerűbb, ha a tesztelők körét folyamatosan bővítjük.

Összegzés

Liska Tibor életében is elismert közgazdász, író és színész is volt egyben. Nevéhez többek között az általa megalkotott gazdasági modell fűződik, amely szerint mindenkinek joga van a szabad vállalkozásra és minden piaci kapcsolat közös megegyezésen alapszik. A modellben létezik egy úgy nevezett társadalmi tulajdon, mert a közgazdász olyan rendszert szeretett volna biztosítani, ahol minden 19 életévét betöltő egyén egy induló tőkével kezdené felnőttkorát. Ugyan az 1950-es években már nem csak a kor közgazdászai ismerték el Liska Tibor munkásságát és az általa kitalált Liska-modellt, mégsem tettek komolyabb lépéseket a modell részletesebb kidolgozása vagy megvalósítása érdekében. A közgazdász neve fennmaradt az utókor számára, tiszteletére névadónak jelölte a BME-n működő Liska Tibor Szakkollégium is, amelynek tagjai két évente egy tábor keretén belül valósítják meg a modellt részleteiben.

Felhasznált irodalom

- Csikós-Nagy Béla (1963): Kritikai megjegyzések a világpiaci árbázisú árrendszerhez. *Közgazdasági szemle*, 9. szám, 1077-1084. o.
- F. Liska Tibor (1998): A Liska-modell. *Közgazdasági Szemle*, XLV. évfolyam, 10. sz., 940-953. o.
- F. Liska Tibor (2005): A Liska-féle tulajdon. *Mozgó Világ*, 3. évf., 3. szám
- F. Liska Tibor (2010): LisKaLand 2009. *Mozgó Világ*, 36. évf., 1. szám
- F. Liska Tibor (2011): A Liska-modell feltételei. *KÖZ-GAZDASÁG*, Tudományos Füzetek, VI. évfolyam., 1. szám
- Liska Tibor (1985): Koncepció és kritika. Magvető Kiadó, Budapest.
- Liska Tibor (1988): Ökonosztát: Felkészülés a mechanizmusreformra. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest
- Liska Tibor (1989): Szent barmunk – a politika alaprendje. Betűvető Kisszövetkezet, Budapest
- Liska Tibor (1990): Antioroszlán. Képzőművészeti Kiadó, Budapest
- Liska Tibor (1997): Üdülőtársulás kísérletek. Liska Alapítvány, Budapest
- Liska Tibor Szakkollégium (2019a): LisKaLand19 Szabálykönyv

- Száray Miklós - Kaposi József (2007): Történelem IV. Középiskolák, 12. évfolyam. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest

Internetes források, honlapok:

- F. Liska Tibor (2015): Egy alternatív közgazdasági modell: LisKaLand-tól Alsómocsoládig. BeutumSalon04. <https://www.youtube.com/watch?v=4mQ6PYfpptQ>. letöltés: 2019.04.28.
- Liska Alapítvány (2004): Liska Tibor életrajza. <http://liskatibor.uw.hu/main.php?page=main&menu=lt-biography&PHP-SESSIONID=6b4278714afdc733b83d2a0b38881e18>. letöltés: 2019.04.28.
- Liska Tibor Szakkollégium (2019b). <http://www.ltsz.hu>. letöltés: 2019.05.05.
- LisKaLand (2019). Forrás: <http://www.liskaland.hu/>. letöltés: 2019.05.02.
- Szamizdat. Idegen Szavak Gyűjteménye. <https://idegen-szavak.hu/szamizdat>. letöltés: 2019.04.29.

A Liska-modell összehasonlítása a finn alapjövedelmi kísérlettel – Mennyire versenyképes Liska Tibor modellje 30 év távlatából?

Bíró Bence

Bevezetés

Ebben az írásban nem célokom az alapjövedelem pozitív vagy negatív léte mellett állást foglalni. Szeretném mindössze Liska Tibor társadalmi örökség nevű, feltétel nélküli alapjövedelemhez hasonló elgondolását összehasonlítani egy ténylegesen, még ha mindössze kísérlet szintjén is megvalósított feltétel nélküli alapjövedelem próbálkozással. Erre Finnországban került sor 2017-ben. Bár a két-két koncepció más-más korban, gazdasági környezetben és célok mentén született, ennek ellenére, a kevés eddig megvalósult alapjövedelem kísérlet okán érdemesnek tartom az összehasonlításra. Választásom azért esett a finn kísérletre, mert az eddig megvalósult alapjövedelem kísérletek közül a finnországi az, amely a legjobban dokumentált, elemzett és a legszélesebb kört érintette.

Szeretném megvizsgálni a kísérlet és a Liska-modell különböző feltételeit, az állam és az adók, valamint a tőke szerepét és ebből következtetéseket levonni. A LisKaLand, azaz Liska Tibor elméletének a gyakorlatba ültetése egy héten keresztül egy szimulációs táborban pedig azt gondolom, még jobban összehasonlíthatóvá teszi a kettőt.

A feltétel nélküli alapjövedelem közgazdaságtani története

A feltétel nélküli alapjövedelem gondolatával többen is foglalkoztak már, még ha más jellegű próbálkozások is voltak ezek attól, amit ma a közéletben feltétel nélküli alapjövedelemnek hívunk. Thomas More angol ügyvéd, VIII. Henrik tanácsadója már az 1516-os Utopia című könyvében leírja azt, hogy minden állampolgárnak részesülnie kellene abból a haszonból, amely az állami tulajdonú földterületek privatizációjával járt. A 16. századi Angliában ez az elképzelés jó rászolgált a mű címére, egyben az ehhez hasonló utópisztikus írások egyik megteremtője volt. (Dimitrov, 2016)

Thomas Paine, az Egyesült Államok egyik alapító atyja, az „Agrarian Justice” című 1790-es művében egy olyan állampolgári osztalékról értekezik, melyet alanyi jogon minden állampolgár megkapna évente, a földtulajdonosok adójából fizetve. Az ötlete nagyon radikálisnak számított a korában, sok történész azonban az írását a szociális biztonság megteremtéséhez szükséges egyik alapművének tartja. Egy másik alapító atya, Thomas Jefferson szerint, aki akkoriban Virginia törvényhozó tanácsában szolgált, bárkinek, aki vállalja, hogy megműveli a területet, 50 hold (több mint 20 hektár) földet kell, hogy kapjon. (Artner, 2014)

1862-ben Abraham Lincoln, már az Egyesült Államok elnökként meg is valósított egy Thomas Jeffersonéhoz hasonlító, annál azonban nagyvonalúbb ötletet. 160 hold (több mint 64 hektár) földet kapott az a személy, aki 21 év feletti családfő volt és vállalta, hogy letelepszik a földterületen és műveli azt. Több mint 720 ezer farm létesült így, néhány államban egészen az 1900-as évek elejéig működött ez a típusú rendszer, melyet az alacsony népsűrűség és a nagy, megművelten földterületek tettek lehetővé. (Shafarman, 2018)

F. A. Hayek volt az első, aki közgazdászként foglalkozott a témával Út a szolgáltatáshoz című könyvében. Szerinte mindenkinek járna egy összeg, amely megteremti számára a létminimumot. Ez nem feltétlenül pénzben történne, de nem kérdéses, hogy minden ember számára biztosítani lehetne egy minimum ételmennyiséget, lakhelyet, ruházatot az egészség és munkaképesség megőrzése érdekében. Ez a létbiztonság szerinte növelné az egyén szabadságát. (Buczak, 2013)

Milton Friedman közgazdász is foglalkozott a témával. A Chicagói Egyetem professzora, 1976 Közgazdasági Nobel-díjasa 1962-ben kidolgozta a negatív jövedelemadó fogalmát. Ez azokat a háztartásokat érintené, akik egy bizonyos jövedelmi szint alatt keresnek és adófizetés helyett pénzt kapnának az államtól. Ő többek között a kormányzati bürokrácia hatékonyabbá tételével és az egyenlőtlenségek csökkentésével indokolta a modelljét, amely nem hatna negatívan az árszintekre és a gazdasági mechanizmusokra. (Stanford, 2018)

Az Egyesült Államokban az 1960-as években lett a feltétel nélküli alapjövedelem gondolata mindenki számára ismert, Martin Luther King által. Szerinte az alapjövedelem segítene csökkenteni a más bőrszínű emberek közötti különbséget, felszámolni a szegénységet, így sürgette a kormányt a mihamarabbi bevezetésre. (Stanford, 2018)

Liska Tibor társadalmi örökség elmélete

Magyarországon az első és ez idáig egyetlen közgazdász, aki foglalkozott a témával, Liska Tibor volt. „Kutatásai olyan társadalmi-gazdasági modell kidolgozására irányultak, amely a kapitalizmusnál is piacibb módon működik, ahol még a tulajdon is verseny tárgya. A modell alapvető emberi jognak tekint a termelőeszközökkel való rendelkezést, amit nyílt versenyben lehet érvényesíteni. Az államnak csak annyi szerepet szán a gazdaságban, mint egy játékvezetőnek a focimeccsen: szabadrúgást ítélhet, ha valaki kézzel ér a labdához, vagy kiállíthatja a szándékosan szabálytalankodókat, de labdába nem rúghat és a szabályokat sem változtathatja meg.” (F. Liska, 1998, 940. o.)

Ezekben a kutatásokban, fontos szerepet szán a feltétel nélküli alapjövedelemhez nagyon hasonló elgondolásnak, a *társadalmi örökség elméletének*. Eszerint „A (vállalkozási szektorban) születésekor mindenki megkapja társadalmi örökségét, amiből fedeznie kell az egészségügyi ellátását, neveltetését, képzését, és ez szolgál induló tőkeként is a tanulmányok befejezése után, sőt ez a nyugdíj forrása is. Kiskorúak (21 év alatt) csak a társadalmi örökség kamatait használhatják, nagykorúak a tőke egy részét tetszőlegesen kockáztathatják. A társadalmi örökség kockáztatható része örökölhető (a hagyományos módon), a nem kockáztatható rész csak társadalmilag örökölhető, tehát ez az újszülötteknek kiosztandó társadalmi örökség forrása.” (F. Liska, 1998, 943. o.)

1998-ban ez a társadalmi örökség, durva becslés alapján körülbelül 2 és 10 millió forint közötti összeget tett volna ki. (F. Liska, 1998, 943. o.) Ha a KSH adatai szerinti inflációval korrigáljuk, akkor szintén egy durva becslés alapján, ha mindössze az árszínvonalat nézve, a bérek színvonalának változását figyelembe nem véve vizsgáljuk, az eddigi évi inflációkat összeadva, 2019 elején 5 millió 600 ezer forint és 28 millió 100 ezer forint közé esne. Reálisan nézve, ez inkább az alsóbb határhoz esne közelebb.

„A társadalmi örökség leginkább egy fenntartásos takarékbetétkönyvhöz hasonlít, amelynek egy része (nagykorúak számára) szabadon használható, és a kamatok egy részét tőkésíteni kell. A betétkönyvhöz tartozik egy mindenkire egységesen érvényes paraméter: a kockáztatható hányad. Ez határozza meg, hogy mekkora a szabadon használható rész, és mekkora a kamatok tőkésítési kötelezettsége, továbbá azt is, hogy a befizetések milyen arányban növelik a kockáztatható és a nem kockáztatható részt. Ez tehát olyan betétkönyv, amiből sohasem lehet felvenni a teljes összeget, sőt a kamatokat is csak részben, és ha a tulajdonosa soha egy fillért nem tesz be, de mindig

mindent elkölt, amit lehet, akkor is nő a benne lévő tőke, és mindig biztosít valamennyi (elkölthető) jövedelmet.” (F. Liska, 1998, 943. o.)

A társadalmi örökség garantálna egy létminimumot minden ember számára, azonban a legrosszabb szociális helyzetben lévők problémáit maga a kitaláló szerint sem oldaná meg. A munkabérek és munkaerőpiac alakulását is befolyásolná, azonban ehhez, a finn kísérletnél is nagyságrendekkel nagyobbra lenne szükség ahhoz, hogy ezt a valóságban is vizsgálni lehessen. Továbbá, a szerző szerint „Semmiképpen sem lenne szerencsés, ha az így folyósított összegeket csak meghatározott célokra lehetne fordítani. A 'pántlikázott' pénzek mindig pazarlással járnak.” (F. Liska, 1998. 944. o.)

A társadalmi örökség egy olyan folyószámla, amely a szociális és egészségügyi kiadások finanszírozását az élet minden szakaszában. Ez a gazdaságban működő tőkének a betéti oldala, amelyet hitelként felvesznek a vállalkozók. Tehát a kamatok, amelyek a társadalmi örökség által biztosított juttatások, azokból a jövedelmekből származnak, amelyek létrejönnek a gazdaságban és eljutnak a tulajdonoshoz a bankrendszeren keresztül, úgy, ahogy a bankbetét-tulajdonosok által felvett kamatokat a hitel felvevői fizetik. Ez a megoldás hasonló a jelenleg is működő szociális juttatásokkal. Minden állam biztosít valamilyen szociális juttatást, fordít pénzt többek között az egészségügyre, oktatásra. Ugyanazon elv mentén működik: átirányítja a gazdaságban megtermelődött jövedelmek egy részét. Lényeges eltérés viszont, hogy a javasolt megoldás az ingyenes vagy az állam által támogatott és azzal nem elégedett emberekből vásárlókat teremt, a folyamatos juttatásokért folyamodó intézmények helyett piacépes szolgáltatásokat ösztönöz. Az állami bürokrácia helyett a lebonyolítást pedig a bankrendszer végzi. (F. Liska, 1998)

Finn alapjövedelem kísérlet

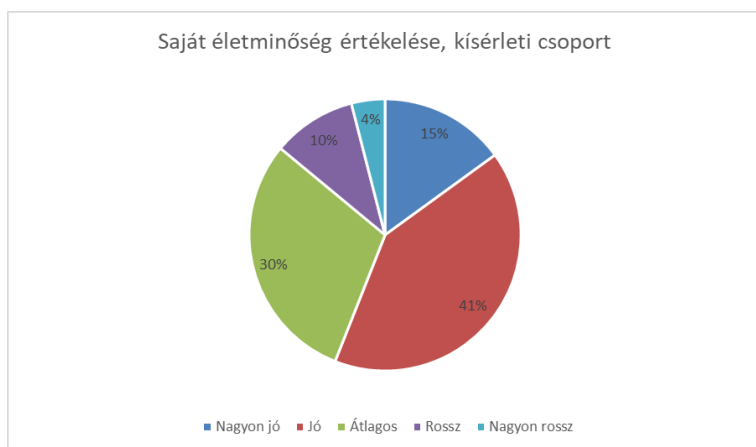
Finnország kísérleti jelleggel, 2017. január elsejétől vezette be egy munkanélküliekből véletlenszerűen kiválasztott, 2 ezer fős csoport számára azt a juttatást, melyet feltétel nélküli alapjövedelemnek neveztek. Havonta 560 eurót (173 ezer forint) kaptak a csoport tagjai, melyet az abban részesülőknek nem kellett elszámolniuk. Ezen felül ugyanakkor más típusú, alapvető szociális támogatásért (például munkanélküli segélyért) nem folyamodhattak. A támogatás mellett azonban vállalhattak munkát vagy indíthattak vállalkozást, ezek mellett is megkapták a teljes összeget. Ezzel Finnország lett az első állam, mely nemzeti szinten vitt véghez egy hasonló szociális kísérletet. (Kauranen, 2019)

A kormány az intézkedéssel a bürokrácia és egyben a szegénység csökkentését, a foglalkoztatottság növelését tűzte ki célul, melyet sikeressége esetén kiterjesztettek volna más, alacsonyabb jövedelmű csoportokra is, mint a kisvállalkozók, szabadúszók, részmunkaidőben dolgozók. (Kela.fi, 2019)

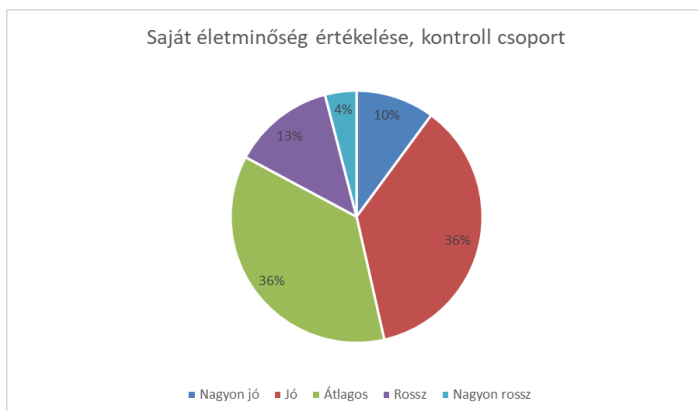
Olli Kangas, a KELA finn társadalombiztosítási intézet tisztviselője nyilatkozta még a program indulása kezdetén, hogy a programmal ösztönözni szeretnék a munkanélkülieket a munkakeresésre, amit az is segít, hogy egyes kiválasztott személyek azután is megkapják a juttatást, miután már sikerült állást találniuk. Sok munkanélküli azért is visszautasíthat egy alacsony fizetéssel járó vagy rövid időszakra felajánlott állást, mert így eleshet a nagyvonalú finn társadalombiztosítási juttatások jelentős részétől. A tesztnek azonban nincs vesztese, aki egyéb támogatások címén több pénzre jogosult, az a neki járó magasabb összeget kapja meg alapjövedelem címén. A kísérleti program 2019. január 1-én zárult. A kísérlet nem volt egyértelmű kudarc, azonban legfőbb megállapítása, hogy a foglalkoztatottság nem nőtt a kísérlet időtartama alatt, noha ez lett volna a legfőbb célja. (Kauranen, 2019)

Az alábbi (1-2.) ábrákon az egyén életminőségében érzett javulásának eredményei találhatóak, valamint az érzékelt stressz szintje, míg alatta az alkalmazottá, illetve vállalkozóvá vált személyek foglalkoztatási, illetve kereseti adatai éves szinten. Mind a kísérletben részt vevő csoportnál, mind a kontrollcsoportnál elvégezték a felméréseket. A kontrollcsoport ugyanúgy munkanélküli személyekből lett válogatva, azonban ők alapjövedelem helyett az eddig is elérhető juttatásokat kapták meg. (Kela.fi, 2019)

1. ábra: Saját életminőség értékelése a kísérleti csoportban.

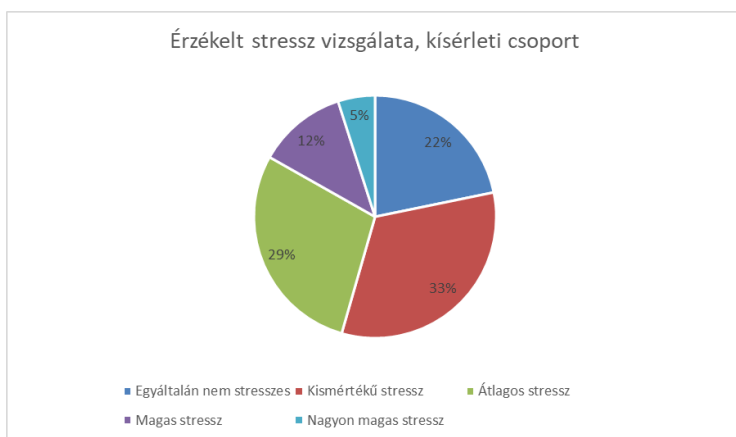
Adatok forrása: Kela.fi

2. ábra: Saját életminőség értékelése a kísérleti csoportban

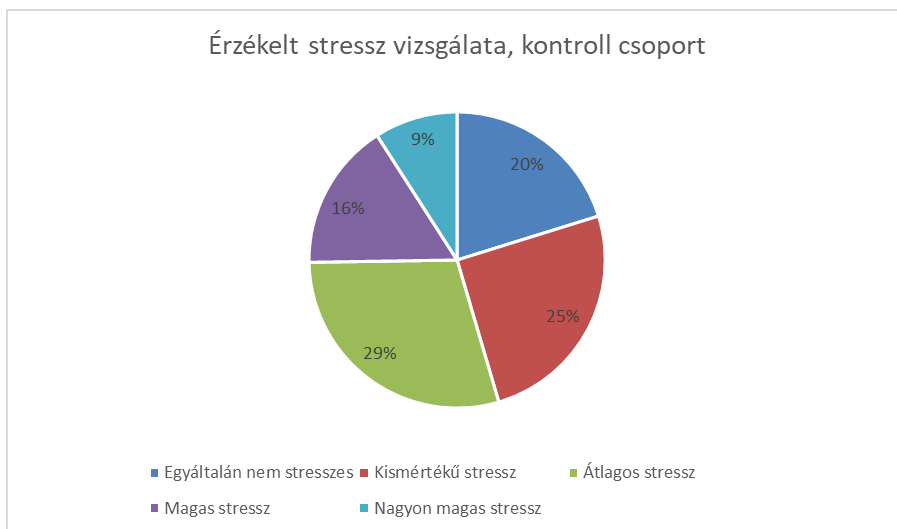
Adatok forrása: Kela.fi

Ami az életminőség javulását illeti, a kísérletben részt vevő csoportból 5 százalékkal többen, 15 százaléknyan értékelték nagyon jóra a saját egészségüket, szemben a kontroll csoport 10 százalékával. A jóra értékelők aránya szintén 5 százalékos különbséget mutat, 41 százalék szemben a kontroll csoport 36 százalékával. Ennek megfelelően, a saját egészségi állapotukat átlagosnak és rossznak értékelők hasonló arányban vannak többen a kontroll csoportban, mint az előző két kategóriában a kísérleti csoportban. A legérdekesebb azonban, hogy az egészségi állapotát nagyon rosszra értékelők között nincs különbség, mind a két csoportban 4 százalék az arány, mely nem mutatja a várt eredményt, azaz a szegénység csökkenését. (Kela.fi, 2019)

3. ábra: Az érzékelt stressz vizsgálata a kísérleti csoportban

Adatok forrása: Kela.fi

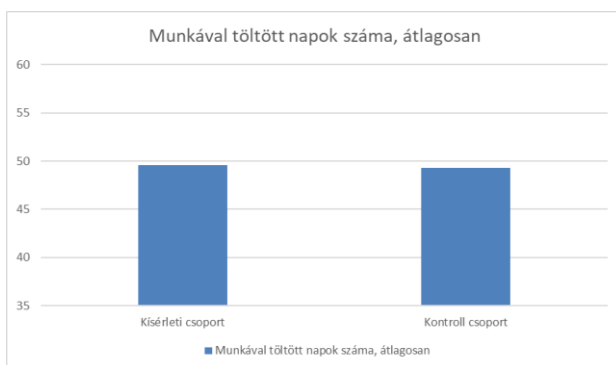
4. ábra: Az érzékelt stressz vizsgálata a kontrollcsoportban

Adatok forrása: Kela.fi

Az érzékelt stresszt is vizsgálták (lásd: 3-4. ábra), szintén saját bevallás alapján. Nagyon hasonló tendenciákat lehet megfigyelni belőle, mint az egészséget vizsgáló felmérésben. A magukat egyáltalán nem stresszesnek vallók 2 százalékkal többen vannak a kísérleti csoportban, mint a kontroll csoportban. A kismértékű stresszt érzékelők között a legnagyobb a különbség, 7 százalékkal a kísérletben részt vevők javára. Az átlagos mértékű stresszt érzékelők aránya teljesen azonos a két csoportban. Itt viszont, ellentétben az előző felméréssel, az alsó 2 kategóriában található emberek százalékos aránya jelentősen alacsonyabb, mint az egészségi állapotot vizsgáló felmérésnél. (Kela.fi, 2019)

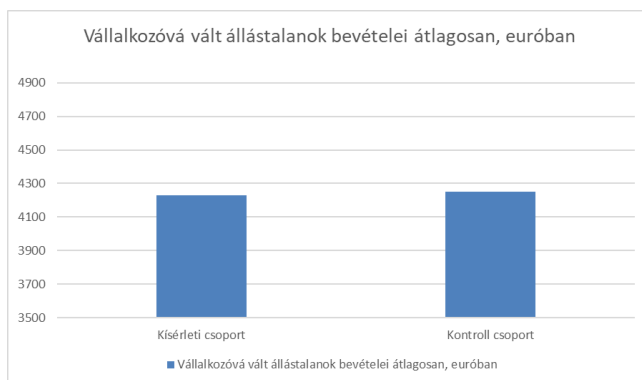
Az érzékelt stressz, illetve saját bevallás szerinti egészségi állapot vizsgálata leginkább ahhoz köthető, hogy az alapjövedelmet minden feltétel nélkül elkölthetően kapták, melyért, más juttatásokkal ellentétben, nem volt szükséges például a munkaügyi hivatal által szervezett képzésekre járni. Egyfajta biztonságot is jelentett, például saját vállalkozást is bátrabban alapít valaki úgy, ha a kezdeti, valószínűsíthetően veszteséget hozó időszakban extra támogatást kap a saját megélhetése fedezésére. Az érzékelt bürokrácia a kontroll csoportnál 68 százalék volt, míg a kísérleti csoportnál 59 százalék. Ezt is abból levezethetőnek tartom, hogy a feltétel nélküli alapjövedelemhez nem szükséges kritériumokat teljesíteni, havonta folyósítják a megfigyelés időtartama alatt. (Kela.fi, 2019)

Amely a kísérlet eredményének felemásságát magyarázza, egyértelműen a munkával töltött napok száma vizsgálat és a vállalkozók körében vizsgált bevételek (lásd: 5-6. ábra). A munkával töltött napok száma gyakorlatilag megegyezik a 2 csoport körében, minimálisan nagyobb (0,39 nap/év) a kísérletben részt vevők csoportja által megjelölt adat. Azonban az időközben vállalkozóvá vált állástalanok bevételeinek vizsgálatakor, az alapjövedelemben részesülők alacsonyabb bevételről számoltak be, azaz az alapjövedelem ilyen szempontból nem hat pozitívan a motivációra, nincsenek olyan mértékben rákényszerítve a nyereséges működésre, mint a vállalkozóként semmilyen juttatást nem szerzők. (Kela.fi, 2019)

5. ábra: A munkával töltött napok száma átlagosan a kísérleti és a kontrollcsoportban

Adatok forrása: Kela.fi

6. ábra: A vállalkozóvá vált állástalanok bevételei átlagosan a kísérleti és kontrollcsoportban, euróban

Adatok forrása: Kela.fi

Fontos kiemelni, hogy az alábbi kiértékelés csak egy, a program lezárultát követő, nem mindenre kiterjedő értékelés. Azonban fontos következtetéseket így is le lehet vonni belőle, ahogy a finn kormány is megtette ezt. A programot eredetileg nem csak az álláskereső körében, hanem egy szélesebb körben, például 25 éven aluliak, háztartásbeliek és nagyon keveset keresők bevonásával is meg akarták valósítani, azonban a költségvetés szükségessége miatt mindössze kétezer emberen tesztelték. A programban részt vevők boldogságérzete egyértelműen nőtt, de valójában nem serkentette munkavállalásra a munkanélkülieket. A politikai pártok és a szakszervezetek sem nyilvánították sikeresnek a kezdeményezést. Csak a teszt több mint 20 millió euró közpénzbe került, így ha szélesebb körben is bevezetnék, az éves költségvetési hiány a GDP 5 százaléka fölé nőne az országban. Finnországban a munkanélküliség európai mércével is magas, 2016 és 2019 között ez az arány 6 és 10 százalék között mozgott (Tradingeconomics, 2019), azonban a megoldás erre, legalábbis egyelőre, nem a feltétel nélküli alapjövedelem. (Kela.fi, 2019)

Az állam és az adók, tőke szerepe

Komoly ellentmondás fogalmazódik meg Liska Tibor modellje és a finnek elgondolása között abban a tekintetben, hogy az államnak milyen szerepet kellene vállalnia a gazdaságban. Finnországban kifejezetten abból a célból alkották meg a kísérletet, hogy a valamilyen szempontból hátrányos helyzetű társadalmi csoportok kapják meg a feltétel nélküli alapjövadalmat, a megfelelő forrás hiányában lett ez mindössze a munkanélküliek 2 ezer fős csoportjára kiterjesztve. Tehát a feltétel nélküli alapjövadalmat megfelelő forrás meglétében és a kísérlet sikeressége esetén is egy a társadalom igen nagy részére kiterjedő, azonban mégsem mindenkre vonatkozó megoldásként képzel el. Mutatja ezt a kísérlet jellege is, hiszen ha egy véletlenszerűen összeválogatott, de a társadalom minden csoportját felvonultató kísérletet végeztek volna, akkor a vizsgálat szempontjai is egészen mások lettek volna. (Kela.fi, 2019)

Liska Tibor ezzel szemben a társadalmi örökség megfogalmazása során egy mindenkre vonatkozó modellt próbált alkotni, mely már az állam szerepének minimalizálásából kiindulva sem akar bizonyos társadalmi csoportokat előnyben részesíteni, amivel a modell nem is lenne működőképes. A modell és benne a társadalmi örökség rész mindenkre egyformán vonatkozna. Finnországban hagyományosan erős a szociális háló és általánosan is elmondható, hogy azok az országok érdeklődnek a feltétel nélküli alapjövadalm iránt, amelyekre szintén igaz ez, például a holland és svéd parlamentben

is vitáztak már erről. Általában baloldali, gyakran szociáldemokrata pártokat választanak meg a szavazópolgárok Finnországban. Az emberek többsége egy erős, gondoskodó államot szeretne, ahol a társadalmi osztályok közötti különbségek alacsonyak. Ennek megfelelően, az erős szociális hálónak köszönhetően, az Európai Bizottság 2018-as felmérése szerint, a relatíve magas munkanélküliség ellenére is Finnországban a harmadik legalacsonyabb a súlyos szegénységben élők aránya, kevesebb mint 3%. (Eurostat, 2018)

Finnországban jelenleg egy progresszív személyi jövedelemadó rendszer van érvényben, ahol a keresettel egyenesen arányosan nő az adókulcs is, 32 % a maximum adókulcs, 58 ezer 200 euró éves jövedelem felett. A minimum adókulcs 9%, amelyet csak 12 ezer 200 euró éves jövedelem felett szükséges befizetni. (PWC, 2019) A feltétel nélküli alapjövedelem egyik legfontosabb feltétele a támogatói szerint, hogy adómentes legyen. A finn kísérletben is így történt. Azonban a finn adórendszer bátorítja az alacsonyabb kereseti lehetőséggel kecsegtető, például részmunkaidőben történő foglalkoztatást azaz, hogy egy jövedelemszint alatt nem kell adózni, illetve alacsonyabb jövedelem mellett sokkal kedvezőbb az adózás, mint magasabb jövedelem esetén. A szociális állam jellegét jól mutatja Finnországnak az is, hogy 3 ÁFA kulcsot is alkalmaznak: 22% az általános adókulcs, míg 17% az élelmiszerekre és 8% bizonyos szolgáltatásokra, mint például gyógyszerek, könyvek, közlekedés a kivetett adó mértéke. (VM, 2019) Az alapjövedelem bevezetése esetén az állam számára megnövekedett adóbevétele valószínűleg a befizetett általános forgalmi adó formájában jelentkezne, hiszen az pozitív hatással lenne a fogyasztásra.

„A Liska-modellben nincs adózás, legalábbis nem a hagyományos értelemben. A verseny ugyan megköveteli a vállalkozóktól befizetéseket, de azt is mindenki a saját zárolt számlájára fizeti be és élete végéig neki kamatozik, és így tulajdonképpen a következő generáció számára felosztható társadalmi örökséget gyarapítja. Itt a jövedelem-újraelosztás nem a generáción belül, hanem a generációk között valósul meg, ami hosszú távon mindenkinek nagyobb lehetőséget kínál és nincs szükség hozzá költséges apparátus fenntartására.” (F. Liska, 2014, 9. o.)

Ezzel szemben Liska Tibor az állam számára mindössze egy felügyelő szerepet szán, mely büntetné a szabálytalankodókat. Azonban az adózáson keresztül is jól érzékelhető, hogy sokkal nagyobb szabadsága lenne a személynek a pénz elköltését illetően, szemben a finnek kifejezetten magas adóival, mellyel az állam gazdálkodik. (F. Liska, 2014, 9. o.)

Nagy különbség még az, hogy a finnek nem számolnak a tőke szerepével, míg Liska Tibor modelljében biztosítana nagyobb összegű felvehető tőkét is

a teljes tőkéből. Ez sok szempontból előnyös, például vállalkozás alapításánál elkerülhető a hitel felvétele, a hozzá tartozó kamatokkal együtt. Azonban a finn modell jobban ösztönöz arra, hogy munkát vállaljon az egyén, pont a tőke szerepének kizárásával, azaz ha valaki például egy tőkeigényesebb vállalkozást vagy egy lakást akar vásárolni, akkor nem támaszkodhat arra, hogy a meglévő tőkéjének egy részét felveszi hitel formájában. Szükséges a munkaviszony például egy lakáshitel kérelmezése esetén is, a hitel önrészhez is szüksége van az alapjövedelmen túl néhány ledolgozott évre, mely a megélhetésén túl fedezi a megtakarításait.

Az emberek vállalkozóvá válását mindkét modell segíti, más-más módon. Liska Tibor modelljében „A vállalkozónak meg kell vennie (hitelből vagy saját pénzéből) a vállalkozást, és ugyanúgy rendelkezhet vele, mintha magántulajdona lenne, de az értékével arányosan használati díjat kell fizetnie a saját társadalmiörökség-számlájára. A vállalkozás értékét (árát) a vállalkozó állapítja meg tetszőleges szinten, de ezen az áron el is kell adnia, ha jelentkezik valaki, aki kész megvenni. Minden vállalkozás értékét nyilvántartják, s ez nyilvános.” (F. Liska, 1998, 945. o.) Az ösztönző, amivel rá van kényszerítve egy vállalkozás arra, hogy minél nyereségesebb legyen, a hagyományos versenypiaci ösztönzők mellett a kivásárlási lehetőség. Rá van kényszerítve a vállalkozó arra, hogy megfelelő ajánlat esetén eladja a vállalkozását, ha pedig az önlicitálása lesz aránytalanul magas, akkor a fizetett használati díj nehezíti meg a sikerességet. (F. Liska, 1998)

A finnek tesztjében, a vállalkozóvá válást az alapjövedelem kiegészítő szerepe segíti, azaz a vállalkozó nincs rákényszerítve arra, hogy már a kezdetektől profitábilis legyen. A feltétel nélküli alapjövedelem segít a kezdeti időszakban, hogy akár megtakarítások nélkül is bele lehessen vágni egy vállalkozás elindításába, hiszen a megélhetése biztosítva van ezáltal. A vállalkozás által kitermelt pénzt pedig vissza lehet forgatni, nincs arra kényszerítve, hogy ki kelljen vennie belőle pénzt megélhetési célra. A Liska-modellben a kiegészítő szerep természetesen szintén jelentkezik, azonban ehhez kapcsolódik szorosan a használati díj is, amellyel ez az előny nem jelentkezik olyan mértékben, mint a feltétel nélküli alapjövedelem koncepcióban. (A LisKaLand szabályzata, 2019)

Fontos megemlíteni a feltételrendszer esetén azt is, hogy a két modell teljesen más korban született, 30 év választja el őket egymástól. Liska Tibor modelljét az 1980-as években alkotta Magyarországon, amely bár a szocializmus „legpuhább” időszaka volt, még mindig messze állt a kapitalizmustól. A finnek kísérlete pedig a 2010-es évek második felében történt, egy felívelő

gazdasági környezetben, a 2008-ban kezdődött válság idején például valószínűleg nem születhetett volna meg ez a teszt.

Megvalósíthatóság

A tanulmányt Thomas More Utopia című művével indítottam, kis túlzással ez ma is megállná a helyét egy feltétel nélküli alapjövedelemmel foglalkozó könyv címeként.

„A nagy elosztási rendszerek (például társadalombiztosítás) reformja és az állami költségvetés szűkítése a liskai koncepció irányába mutat, de az ezt célzó bátorítatlan törekvések nagy ellenállásba ütköznek” (F. Liska, 1998, 950. o.)

Liska Tibor modelljében pontosan a társadalmi örökség az, amely a legnehezebben megvalósítható, azonban a modell társadalmi örökség nélküli változatát, azaz a vállalkozások tulajdonformájának átalakítását akár holnapról is alkalmazni lehetne. A modellben maga a szerző szerint is sok megoldatlan kérdés van még, például a bankrendszer és a környezeti vagyon. (F. Liska, 1998)

Nem mehetek el a megvalósítás lehetőségeinek ismertetésekor a Liska Tibor Szakkollégium kétévente megrendezett gazdaságszimulációs tábora, a LisKaLand mellett, ahol Liska Tibor modellje szerint töltünk egy hetet. A táborban nincsen készpénzforgalom, egy az összes résztvevő számára kötelezően előírt, előre befizetett összeg után mindenki a táborban használt pénz, az úgynevezett ökövel gazdálkodik. Háromféle lehetőség áll rendelkezésre a résztvevők számára a megélhetésük biztosítására, természetesen, mint a való életben, ezekkel más kereseti lehetőségek érhetőek el. Ha vállalkozónak áll valaki, az előre megadott vállalkozásokból (pl. kocsmáros, étterem tulajdonos) egyet kiválasztva vagy egy saját ötlet alapján egy újat létrehozva, irányíthat a tábor területén üzemelő egy vagy akár több céget is. Dönt a vállalkozásában a beszerzésekről, az árakról és a kínált termékekről. Az alkalmazotti lét is lehetséges, ahol egy vállalkozó munkavállalójaként, a vállalkozó munkájának segítségével fizetést kap. Illetve lehet valaki munkanélküli is, önszántából, így az alapjövedelemből él, melyet a vállalkozók és munkavállalók szintén megkapnak. Természetesen mindegyik kategória más keresettel jár. A játékosok motivációját nem pusztán a kereseti lehetőség, hanem a táborban a játékosok között folyó verseny is adja. (A LisKaLand szabályzata, 2019)

A táborban két számlája is van minden játékosnak, egy betétszámla és egy örökségszámla. A betétszámla egy banki folyószámlához hasonlít, a játékosok innen tudnak készpénzt felvenni. Az örökségszámla egy lekötött betétszámlaként viselkedik és az alapjövedelem forrását adja. Kamatainak egy része minden nap hozzáíródik a játékos betétszámlájához, a másik rész pedig magát az örökségszámlát növeli, így az alapjövedelem a játék során folyamatosan növekszik. Az örökségszámlán lévő összeghez a játékosok nem férhetnek hozzá. (A LisKaLand szabályzata, 2019)

A játék egy árveréssel indul, ahol a játékosok licitálhatnak a tábor területén működő vállalkozásokra és a licit nyertesei felelnek a továbbiakban a vállalkozások működéséért. Licitálni a játékosok a betétszámlájukon lévő induló tőkéből tudnak, de ezen felül hitelt is vehetnek fel. A vállalat piaci árát a tulajdonos határozza meg, de az első vevőnek, aki ezt az összeget kifizeti, át kell adnia a céget. Vagyis, ha nem sikerült valakinek az árverésen vállalkozáshoz jutnia, akkor sem marad ki a játékból: a cégtulajdonosok az egész tábor alatt bármikor kivásárolhatóak a cégükből. A LisKaLand végén eredményhirdetés van, az eredmény a betétszámlán lévő pénz és a cégérték összegéből alakul ki, az esetleges hitel összegét levonva. (A LisKaLand szabályzata, 2019)

Természetesen a LisKaLandot sem lehet a valóság teljes leképezésének venni, hiszen mindössze egy elég homogén társadalmi csoport, egyetemisták és fiatalok jelennek meg benne, mindössze egy hétre, a gazdaság számos szereplője nélkül, nem is célja a tábornak egy országot reprezentálni.

Összefoglalás

A Liska-modellnek sosem volt szándéka gazdaságpolitikai instrukciókat adni. Stratégiai modellnek készült, mindössze egy irányt jelöl ki, amerre érdemes szerinte haladni, és mint minden modell, annak érdekében egyszerűsíti le a valóságot, hogy a fontosnak ítélt összefüggésekre tudjon koncentrálni. Liska Tibor gyakran hangsúlyozta, hogy katasztrófához vezetne, ha valaki bevezetne egy ilyen rendszert. Ha valami ilyesmi létre is fog jönni, az valószínűleg egészen másként fog bekövetkezni, mint ahogy most elképzeljük. Elég felhívni rá a figyelmet, és ha nem terjed el magától, akkor nem érdemes erőltetni. Az élővilágban is rengeteg mutáns jön létre, és ha életképes, érdemes a szaporodásra, elszaporodik, anélkül, hogy bárki segítené, ha meg nem, akkor elpusztul és más fajok fognak élni helyette. (F. Liska, 2014, 11. o.)

Mind Liska Tibor modellje, mind a finn alapjövedelmi kísérlet, illetve általában az alapjövedelmi kísérletek nagy társadalmi ellenállásba ütköznek, mint ahogy az általában szokott lenni az újraelosztási folyamatok alkalmával. Az alapjövedelmet, legyen az bármilyen formában is, azt gondolom, kísérletekre és vizsgálatokra mindenképpen alkalmas, azonban nem szabad „csodaszerként” tekinteni rá, mely az összes társadalmi és gazdasági problémát megoldja. Egy adott időszakban, egy szűken vett földrajzi területen, bizonyos szociális problémák kezelésére akár megoldást is jelenthet.

Felhasznált irodalom

- Artner Annamária (2014): A feltétel nélküli alapjövedelem relevanciája és kérdőjelei. Eszmélet, 26. évf., 102. szám, 109-130. o.
- Burczak, T. (2013): A Hayekian Case for a Basic Income, In: Nell, G.L.: Basic Income and the Free Market. Exploring the Basic Income Guarantee. Palgrave Macmillan, New York. 49-64. o. <https://doi.org/10.1057/9781137315939>.
- F. Liska Tibor (1998): A Liska-modell. Közgazdasági Szemle, XLV. évfolyam, 10. sz., 940-953. o.
- F. Liska Tibor (2014): Alapjövedelem és „társadalmi-örökség”. Élet és Irodalom, LVIII. évfolyam, 7. szám, 8-11. o.

Internetes források, honlapok:

- A LisKaLand szabályzata. <http://www.liskaland.hu/hu/szabalyzat/-letoeltés: 2019. 03. 26>.
- Dimitrov, P. (2016): Basic income – utopia or reality? https://www.etui.org/sites/default/files/ez_im-port/Basic%20Income%20-%20contribution%20by%20Plamen%20Dimitrov.pdf-. letöltés: 2020. 11. 14.
- Eurostat: Jövedelmi szegénységi statisztika. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Income_poverty_statistics/hu&oldid=469040-.letöltés: 2019. 04. 24.
- Kauranen, A. (2019): Finland's basic income trial boosts happiness, but not employment. Reuters, 2019. 02. 08. <https://www.reuters.com/article/us-finland-basic-income-idUSKCN1PX0NM-. letöltés: 2019. 04. 25>.

- Kela.fi (2019): From idea to experiment - preliminary report on a universal basic income completed. https://www.kela.fi/web/en/news-archive/-/asset_publisher/1N08GY2nIrZo/content/from-idea-to-experiment-preliminary-report-on-a-universal-basic-income-completed-. letöltés: 2019. 04. 25.
- KSH: A Központi Statisztikai Hivatal fogyasztóiár-indexe. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qsf001.html-.le töltés: 2019. 04. 25.
- PWC (2019): Finland. Individual Taxes on personal income. <https://taxsummaries.pwc.com/finland/individual/taxes-on-personal-income->.letöltés: 2019. 04. 25.
- Shafarman, S. (2018): A brief history of basic income ideas. ECI-UBI. <https://ubi-europe.net/ubi/brief-history-basic-income-ideas/->. letöltés: 2019. 04. 27.
- Stanford (2018): History of basic income. <https://basicincome.stanford.edu/about/what-is-ubi/> letöltés: 2020. 11. 15.
- Tradingeconomics: Unemployment rate in Finland. <https://tradingeconomics.com/finland/unemployment-rate->.letöltés: 2020. 11. 14.
- VM (2019): Value added tax in Finland. Valtiovarainministeriö. <https://vm.fi/en/value-added-tax#:~:text=The%20standard%20rate%20of%20VAT,goods%2C%20such%20as%20export%20deliveries->. letöltés: 2019. 04. 24.

Erdős Péter – Egy feledésre ítélt nagy közgazdász gondolkodó emlékére

Türei Sándor

Bevezető gondolatok

Erdős Péter fél évszázada még bizonyosan az ország legjelentősebb közgazdászai, gazdaságelméleti gondolkodói közé tartozott, akit, ha nem is olvastak sokan a felnövekvő nemzedék tagjai közül, de könyveiről bizonyára tudtak, s érzékelték azt az elismerő tiszteletet, mellyel nevét egyetemi oktatóik emlegették. Ugyanakkor a mai közgazdász fiatalok többsége valószínűleg még csak nem is hallott Erdős Péterről. Rákérdezve a névre a Közgazdasági Szemlében több száz előfordulást találtam. Azonban megvizsgálva a találatokat, eléggé gyorsan kiderült, hogy ezeknek szinte egyike sem valós találat. Az 1994 óta online formában is elérhető és akár a szavak említésének mélységéig is kereshető vezető magyar közgazdaságtudományi folyóiratban összesen 4 cikkben fordult elő a neve, de azokban sem tudományos eredményeivel összefüggésben került említésre.

Sajnos azt hiszem nem egyedi jelenségről van szó, a szocializmus időszakában tevékenykedő magyar közgazdászok többsége nyom nélkül került ki a magyar közgazdasági gondolkodásból. Erdős Péter esetében azonban a szokásosnál jóval többről lehet szó. Ő ugyanis a kortárs értékelések szerint alapvető fontosságú műveket írt. Ezek azonban nem csak létrejöttük idejét tekintve kötődnek a szocializmus magyarországi időszakához, de szerzőjük világnézetét tekintve is. Erdős Péter meggyőződéses marxista gondolkodó volt. Ez pedig már megszületésük pillanatában sem tett jót művei olvasottságának vagy az irántuk megnyilvánuló érdeklődésnek. Annál kevésbé, mert nyelvezete, az általa alkalmazott fogalmi rendszer erősen kötődött a kapitalizmus politikai gazdaságtanaként ugyan sokak által tanult, de igazából el nem sajátított diszciplínához. Erdős Péter valójában a politikai gazdaságtan művelőjeként tekinthető jelentősnek. Áttekintve életútját ugyan végzettsége szerint villamosmérnök volt, de bárhol is dolgozott éppen, tulajdonképpen mindig politikai gazdaságtannal foglalkozott.

Útja a mérnöki tanulmányoktól a közgazdaságtanig

Érdemes egy pillanatra megállni egyetemi tanulmányainál, ugyanis ezekre az 1928-1934 közötti időszakban került sor, mégpedig két helyszínen. Előbb

két évet (1928-31) a brünni, majd hármát (1931-34) a bécsi műegyetemen tanult. Ezek akkoriban (sem) akármilyen intézmények, illetve helyszínek voltak. Az az intellektuális közeg, amely itt körbevehetette meghatározó lehetett a fiatal mérnök gondolkodására. Ugyanakkor a harmincas évek első felében Bécs és Ausztria már nem teljesen ugyanaz, mint még kicsivel korábban is volt. Mások ekkor már a szélsőséges eszmék fellángolása miatt inkább emigrálnak innen. Közgazdászként azt is tudatosítanunk kell, hogy pont ezekben az években megy keresztül a világ a nagy gazdasági válságon. Tehát nem csoda, hogy a fiatal egyetemista is befolyása alá került ezeknek a hatásoknak és úgy tűnik Erdős Péter egy életre elkötelezte magát a baloldali mozgalmak mellett.

Valószínűleg ez a legfőbb oka annak, hogy miközben már 1934-ben elnyeri villamosmérnöki diplomáját Bécsben, évekig alkalmi munkákból él, és 1938-as hazaköltözését követően semmint mérnök tevékenykedik, hanem lakatostanoncként, illetve segédként dolgozik. Mozgalmi tevékenysége miatt ugyanis már a harmincas években többször letartóztatják, majd 1942-ben hat évi fegyházbüntetésre ítélik. Két éves büntetőtáborban eltöltött raboskodás után 1944 decemberében megszökik, majd pár hónapig az új magyar hadsereg tisztjeként tevékenykedik. A háborút követően, az átmenet éveiben mérnökként dolgozik, majd a hatalomváltás előrehaladtával különböző hivatali pozíciókat tölt be.

1948-tól már közgazdászként kerül az újonnan létrehozott Közgazdaságtudományi Intézet élére és ezzel párhuzamosan 1950-től egyetemi docensként (a Műegyetemről leválasztott és az új hatalom igényeinek megfelelően marxista szellemben átszervezett) Közgazdasági Egyetemre. Az itt, egyetemi jegyzetként 1950-ben írt *Közgazdasági elméletek története* című műve az első említést érdemlő alkotása.

Természetesen e villámgyorsan elnyert, kettős közgazdaszi tudományos pozíciónak vajmi kevés köze lehetett tényleges kvalitásaihoz. Ezeket nyilvánvalóan sokkal inkább a hatalomra jutott mozgalomhoz tartozás jutalmának, őt magát pedig e hatalom képviselőjének tekinthetjük, akinek személyében kellett biztosítékot jelentenie arra nézve, hogy az adott területen a dolgok e hatalom érdekeinek, elképzeléseinek megfelelően fognak folyni. Nos, az életrajzi adatok szerint a rákosista hatalom ötvenes évek eleji elvárásainak Erdős Péter csak nagyon rövid ideig felelt meg. 1952-ben felszámolják az általa vezetett Intézetet, őt magát pedig nemcsak a párt soraiból zárják ki, hanem eltiltják az oktatói és a tudományos munkától is. Ezután hónapokig munkanélküli volt, majd 1953-tól – valószínűleg Sztálin '53 márciusi halálát,

Rákosi miniszterelnöki pozícióból történő eltávolítását és Nagy Imre miniszterelnöki kinevezését követően – még távol a közgazdaságtantól minisztériumi kutatómérnökként tevékenykedik. Közgazdasági rehabilitációjára csak a Nagy Imre által 1955-ben újraalapított Közgazdaságtudományi Intézet munkatársai közé kerülésével kerül sor. Az ezt követő évtizedekben elsődlegesen ennek az intézetnek a falai között tevékenykedett egészen 1984-es nyugdíjazásáig. Emellett 1967 és 1980 között a BME egyik politikai gazdaságtani tanszékének is oktatója volt.

Főbb közgazdasági művei

Mint az életútból látható, mire Erdős Péter közgazdasági tevékenysége ténylegesen elkezdődött, már 45 éves volt. Az első években rendszeresen jelennek meg cikkei, elsősorban a Közgazdasági Szemlében. Ezek elsősorban a *szocialista gazdaság* működésével, a *tervgazdasággal* foglalkoznak és ha mai szemmel Erdős Péter nem is tekinthető a szocialista rendszer működését legélesebben bíráló szerzőnek, de cikkeit mindenképpen a reformirányzatot erősítő, nemegyszer tabukat ledöntő írásoknak kell tekinteni. Rámutat a tervezési rendszernek a korlátozottságára, a vállalati önállóság, az anyagi érdekelttség, a piac, a pénz jelentőségére, szükségességére. Így nem csoda, hogy egyik 1956-os írása (*A tervgazdálkodás néhány elméleti kérdéséről* című Közgazdasági Szemle cikk) bekerült Szamuely Lászlónak a magyar reformközgazdaságtani gondolkodás kialakulását – fejlődését bemutató könyvébe is (Szamuely, 1986).

A hatvanas évek elején témát vált, vagy még inkább ténylegesen elkezd foglalkozni az őt igazán érdeklő témával. Ez először egy könyv fordításaként manifesztálódik. A magyar közgazdasági könyvkiadás régi adósságáról van szó. Megjelenése után csaknem 30 évvel Erdős Péter fordítja le magyar nyelvre a XX. század középső harmadának fejlett országokban alkalmazott gazdaságpolitikáját legerőteljesebben befolyásoló közgazdász, John Maynard Keynes 1936-ban írt fő művét *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elméletét*. Sokan időpocsékolásnak minősítették, hogy élete legproduktívabb időszakából éveket szánt e mű lefordítására. Azonban ez nem csak a szélesebb hazai közönség számára tette elérhetővé a könyvet, de Erdős Péter számára is lehetővé tette, hogy megismerje a nyugati közgazdasági gondolkodás egyik, akkoriban uralkodónak is tekinthető irányzatát, ráadásul ezen irányzat alapító teoretikusának fő művén keresztül. A könyv magyar kiadásához írt fordítói előszóban miközben a magyar megjelentetés szükségességét igyekszik megvilágítani, látszólag hallatlan vehemenciával támadja a mű

szerzőjét és rajta keresztül természetesen az egész polgári (burzsoá) közgazdaságtant. Mégis – mint a következő két könyvéhez írt előszavakban erről értekezik is – ez a munka alapvetően befolyásolta magának a majdani kutatási iránynak a meghatározásában is.

Lényegében a fordítással párhuzamosan dolgozik, csaknem tíz éven keresztül az 1966-ban megjelenő fő művén, az *Adalékok a mai tőkés pénz, a konjunktúraingadozások és gazdasági válságok elméletéhez* című könyvön. Ezzel a művel kezdi meg a XX. század piacgazdaságainak, az azokban végbe menő mozgások, folyamatok marxista magyarázatának modernizálását. Nem akármilyen feladat ez, hiszen egyrészt maga a kapitalista rendszer igen jelentős átalakuláson ment keresztül a Marx és Erdős elemzése között eltelt több mint egy évszázad alatt. Másrészt ez alatt az idő alatt vált tulajdonképpen tudománnyá maga a közgazdaságtan. Harmadrészt Erdős már valószínűleg jóval korábban, még első közgazdasági kísérletekor, amikor elmélettörténet jegyzetet írt, érzékelhette, hogy maga a marxi politikai gazdaságtani elmélet mennyire merev és hiányos. Mint Erdős halálakor megjelent elemző cikkében Mihályi Péter (Mihályi, 1990) rámutat, Erdős Péter igazi revizionista kísérletre vállalkozott egy olyan korban, amikor ez igen komoly egzisztenciális veszélyeket rejtett magában.

Erdős Péter tehát azt az összetett feladatot kívánta elvégezni (megkezdeni), hogy úgy tegye alkalmassá a marxista politikai gazdaságtani elméletet a kora fejlett gazdaságaiban lezajló folyamatok értelmezésére, hogy az egyszerűsített alkalmassá váljon érdemi reflexióra a közgazdaságtan időközben kialakult új elméleteire (természetesen alapvetően a keynesi teóriáról van szó). Ez szellemi teljesítményként és az elvégzendő munka méretét tekintve is összevethető nagyságrendet képvisel azzal, amit akár Marx, akár Keynes alkotott. Ha azonban belegondolunk abba, hogy mindezt Erdős egy olyan elmélet nyelvezetét, kötöttségeit és kategória rendszerét használva (sőt védelmezve) tette akkor, amikor ehhez az elmélethez a potenciális olvasók már erős és nem alaptalan averzióval viszonyultak, az általa használt nyelv pedig legalább annyira idegen és érthetetlen a számukra, mintha valamely mára kihalt ókori nyelven íródott volna, melyet még erre specializálódott legjobb tudós művelői is csak töredékesen értenek meg, akkor átérezhetjük vállalkozása reménytelen, sőt tragikus voltát.

Mégis, Magyarországon volt egy egy-másfél évtizedes időszak, amikor az *Adalékokban* kifejtettek, különösen a pénzelméletre, a modern pénzre, a pénz vásárlóerejére vonatkozó megállapításai, a fogyasztási cikkek árszínvonalának meghatározására szolgáló képlete (legalábbis egy időre) részévé váltak

a magyar közgazdasági oktatásnak. A könyv másik vizsgálódási területén elért eredmények (a marxi újratermelési elmélet kibővítése, a konjunktúra-ingadozások és a gazdasági válságok vizsgálata) azt hiszem már távolról sem voltak képesek ilyen hatást gyakorolni az egyetemi oktatásra, bár Erdős magával a pénzülmélettel csak az ezen kérdések tárgyalásának előkészítéseként foglalkozott.

A következő két évtizedben megírt két könyvében (az 1976-os *Bér, profit adóztatás* és az intézeti munkatársával, Molnár Ferencsel közösen írt, 1982-ben megjelent *Infláció és válságok a 70-es évek amerikai gazdaságában*) már elsősorban ez utóbbi területekre koncentrált erőfeszítéseit. Ez utóbbi könyv témája és a szerzőtárs bevonása mutatja Erdős arra vonatkozó igényét, hogy az általa kialakított elméleti megközelítést egy valóságos, mai piacgazdaságban bekövetkezett hullámvázok, válságok vizsgálatán keresztül tesztelje.

Munkáival a marxista megközelítés keretein belül nagyot lépett előre ezen kérdések vizsgálatában. Az általa kialakított magyarázatokban több, a marxi elméletben alapvetőnek tekintett premisszát háttérbe szorít. „Így megszabadította a marxi konjunktúramodellt az értékelméleti sallangoktól, az arany-pénz helyére a papírpénzt állította stb.” (Id.: Mihályi, 1990). Ugyanakkor azonban nem tudott megszabadulni attól a társadalomképtől, amely tulajdonképpen minden marxista megközelítés alapja, miszerint a társadalom két egymással ellentétes csoportba tagolódik (Kolosi, 1977). Ezt a dichotóm konstrukciót tartotta szem előtt Marx, ennek alkalmazásával építette fel elméletét és ugyanennek a társadalomképnek a fenntartásával igyekezett Erdős is modernizálni a marxista teóriát. Csakhogy a társadalom már Marx korában is csak korlátozottan felelt meg ennek a képnek. Erdős korában pedig már szinte egyáltalán nem. Így bármilyen ragyogó elméleti csavarokat is volt képes kidolgozni Erdős „a dichotóm gondolkodás – Erdős munkásságától teljesen függetlenül – időközben hitelét veszítette” (Mihályi, 1990).

Összegző gondolatok

1990-ben bekövetkezett halálakor a Közgazdasági Szemlében búcsúztak tőle kortársai, barátai. Közülük Kornai Jánostól idézek néhány mondatot: „...a társadalmi rendszer, amelyért ifjú korában üldöztetést, a rendőri vallatás fizikai kínzásait vállalta, amelynek 1945 utáni első és 1956 utáni második megteremtéséért küzdött, összeomlott. Egy eszmény, amelynek szolgálatába állította egész életét, kudarcot vallott. Nem kapott hatalmat ettől a rendszertől; igényt sem tartott rá. Az elismerést is nagy késéssel kapta meg, és sokkal fukarabb kézzel kimérve, mint azok, akik nem szellemi teljesítménnyel, hanem törleszkedéssel kapaszkodtak magasra. És mégis, ő ezt a rendszert

akarta volna inkább megtisztítani, megjavítani, nem pedig más rendszerrel felváltani” (Kornai, 1990).

Fontosabb írásai:

- Közgazdasági elméletek története. Egyetemi jegyzet. Budapest, 1950, 1951
- A tervgazdálkodás néhány elméleti kérdéséről. Közgazdasági Szemle, 1956. 6. szám
- John Maynard Keynes: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. (fordító) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1965
- Adalékok a mai tőkés pénz, a konjunktúraingadozások és gazdasági válságok elméletéhez. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1966, javított és bővített kiadás: 1974, angolul 1971
- Bér, profit, adóztatás. Tanulságok a kapitalizmus politikai gazdaságtanának vitatott kérdéseiről. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1976, angolul 1982
- Prices and profits in the US economy of the seventies. The Case of the US Economy (Molnár Ferencsel) MTA Közgazdaságtudományi Intézet. Budapest, 1979)
- Infláció és válságok a hetvenes évek amerikai gazdaságában (Molnár Ferencsel). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1982, angolul, 1990
- Wages, profit, taxation. Studies on controversial issues of the political economy of capitalism Akadémiai Kiadó. Budapest, 1982

Felhasznált irodalom

- Kolosi Tamás (1977): A tőkés osztályviszonyok fejlődési tendenciái az NSZK-ban. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.
- Kornai János (1990): Emléksorok Erdős Péterről. Közgazdasági Szemle, 37(10), 1105-1106. o.
- Mihályi Péter (1990): A revizionizmus dicsérete. Közgazdasági Szemle, 37(10), 1109-1116. o.
- Szamuely László (1986): A magyar közgazdasági gondolat fejlődése 1954-1978. A szocialista gazdaság mechanizmusának kutatása, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest

